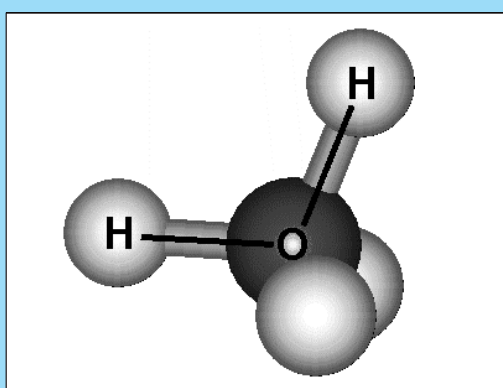

Wereldbeeld

Themanummer:

WATER

Jaargang 31, nr. 141, 2007/4

Wij, de volken van de Verenigde Naties verenigd voor een betere wereld

Reeds meer dan 60 jaar zetten de **Verenigde Naties** zich in voor een betere wereld. De werking van de VN kent een wisselend verloop. Toch blijft de VN een belangrijke plaats innemen in het menselijk streven naar een langdurige vrede en duurzame ontwikkeling.

De **Vereniging voor de Verenigde Naties** heeft tot doel de beginselen van de VN te verspreiden en de bevolking bewust te maken van de noodzakelijkheid van internationale samenwerking.

De VVN beoogt in Vlaanderen een betere kennis van en een beter begrip voor de werking en doelstellingen van de VN bij te brengen. Niet alleen de VN zelf, maar ook de verschillende hulporganen en gespecialiseerde organisaties komen aan bod. Als niet-gouvernementele organisatie volgt de VVN eveneens de Belgische inbreng en de mogelijke rol van Vlaanderen binnen de VN. De VVN wil op een objectieve, kritische en constructieve manier het debat rond internationale samenwerking en de rol die de wereldorganisatie hierbij kan spelen, voeden.

Wereldbeeld

Tijdschrift van de Vereniging voor de Verenigde Naties
(5 nrs. per jaar)
Jaargang 31 ! 2007/4 ! nr. 141

Verantwoordelijke uitgever en zetel

Prof. Dr. Jan Wouters, voorzitter
Instituut voor Internationaal Recht, KULeuven
Tiensestraat 41, 3000 Leuven
Tel. 016/32 51 22 ! fax 016/32 54 64 !
jan.wouters@law.kuleuven.ac.be

Hoofdredacteur

Veronique Joosten
Universiteit Antwerpen ! Faculteit Rechten
Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk
Tel. 03/820 29 27 ! fax 03/820 29 40 !
veronique.joosten@ua.ac.be

Redactiecomité

Francis Baert (UNU-CRIS) ! Sven Biscop (KIIB) ! David Crikemans (UA) ! Jan De Bisschop ! Melanie De Groof !
Ria Heremans (VVN) ! Tom Ruys (KULeuven) ! Neri Sybesma (VUB) ! Tine Vandervelden (UGent) ! Piet Willems (UGent) !
Jan Wouters (KULeuven)

Correspondenten

Dominiek Benoot ! Eric De Brabandere !
Charlotte Mertens ! Ann Pauwels ! Cedric Ryngaert

Auteursrichtlijnen

De redactie verwelkomt alle ingezonden artikels en opiniebijdragen over VN-gerelateerde onderwerpen. De volledige auteursrichtlijnen zijn beschikbaar bij de hoofdredacteur en op de website.

Website

www.vvn.be

Lidmaatschap

€ 15 per jaar te storten op rekening nr. 001-0468369-32

Lid van de Unie van de Uitgevers van de Periodieke Pers

Met steun van de
Vlaamse overheid

Edito: Water!

Naar goede gewoonte wordt ook dit jaar één nummer van Wereldbeeld besteed aan een welbepaald thema. Dit jaar heeft de redactie gekozen voor het op het eerste zicht misschien ongebruikelijke thema *water*. Met de keuze van dit ongewone thema kijken we al vooruit naar het volgende kalenderjaar: het jaar 2008 werd immers omgedoopt tot *het Internationale Jaar van Water en Hygiëne*. De *water vzw* Protos bijt de spits af in dit nummer met een inleidende bijdrage over de rol van de VN in de waterproblematiek, gevolgd door een interview met Patricio Bernal, Uitvoerend Secretaris van de Intergouvernementele Oceanografische Commissie. De overige bijdragen behandelen zeer uiteenlopende aspecten van de waterproblematiek, gaande van zeerecht – met bijdragen over het Internationale Hof en over het Waterverdrag –, visserij, water als bron van conflicten over het recht op water als mensenrecht en goed water- en bodembeheer ter bestrijding van verwoestijning. Er is dus voor elk wat wils! Wie niet genoeg krijgt van *water*, is van harte welkom op het paneeldebate over *water* dat de VVN op 24 oktober 2007 organiseert te Brussel.

Daarmee zijn we alweer aanbeland bij *United Nations Day* voor 2007... Met zijn 62 jaar blijft de VN een onmisbare wereldwijde organisatie. Doch van de hervormingsdynamiek die tot enkele jaren geleden nieuwe perspectieven opende, is op dit ogenblik niet zo heel veel sprake meer. *Reform fatigue*? Een nieuwe bestuurscultuur onder een nieuwe Secretaris-generaal? Of gewoon gebrek aan politiek leiderschap? De voornaamste nieuwigheden ingeluid door het *Outcome Document* van de VN-Top van september 2005, nl. de Mensenrechtenraad (*Human Rights Council*), de Commissie Vredesopbouw (*Peacebuilding Commission*), het Democratiefonds (*Democracy Fund*), de doctrine van de verantwoordelijkheid om te beschermen (*responsibility to protect*) schieten, om het eufemistisch te zeggen, eerder haperend uit de startblokken. In een periode dat België mee in de *cockpit* van de internationale betrekkingen, de Veiligheidsraad, zetelt, is het dubbel en dwars de moeite waard om al deze VN-werkzaamheden vanuit Vlaanderen kritisch op te volgen.

Jan Wouters – voorzitter VVN
Veronique Joosten – hoofdredacteur

Inhoud

Edito: Water! <i>Jan Wouters & Veronique Joosten</i>	1
De rol van de Verenigde Naties in de wereldwijde waterproblematiek <i>PROTOS vzw</i>	2
Interview: Patricio Bernal, Uitvoerend Secretaris van de Intergouvernementele Oceanografische Commissie <i>Jan De Bischof</i>	8
Vlaanderen ondersteunt de 'S' van UNESCO Internationaal Centrum te Oostende <i>Dr. Rudy Herman</i>	17
Het Internationale Hof voor het recht van de zee <i>Prof. Dr. Erik Franckx</i>	20
Het VN-Waterverdrag (1997) en de wateruitdagingen <i>Prof. Dr. Frank Maes</i>	26
Water als bron van conflicten: ontwikkeling versus verveiliging <i>Stefan Deconinck</i>	32
Op naar wonderbaarlijke visvermenigvuldigingen <i>Dr. Rudy Herman</i>	37
'Illegale, onaangegeven en ongereguleerde visserij': een internationale en Europese uitdaging <i>Koen Van den Bossche</i>	40
Behoort het <i>recht op water</i> tot de fundamentele rechten van de mens? <i>Neri Sybesma-Knol</i>	44
Verwoestijning bestrijden door een goed water- en bodembeheer <i>Donald Gabriels & Wim Cornelis</i>	50
Nieuws in het kort <i>Neri Sybesma-Knol</i>	53

De rol van de Verenigde Naties in de wereldwijde waterproblematiek

PROTOS vzw

Een zesde van de wereldbevolking – 1,1 miljard mensen – heeft geen toegang tot zuiver drinkwater en 2,6 miljard mensen hebben geen toegang tot sanitaire voorzieningen. Het waterverbruik stijgt meer dan dubbel zo snel als de bevolkingsaan groei. In grote delen van de wereld verdwijnt het grondwater sneller dan het terug wordt aangevuld. De groeiende ongelijkheid in de verdeling van water leidt steeds vaker tot interne spanningen en internationale conflicten. Zoals bij vele milieuproblemen, deelt het Zuiden het hardst in de klappen van de watercrisis. Inwoners uit de minder ontwikkelde landen hebben niet alleen een beperktere toegang tot water, maar betalen bovendien vijf tot tien keer meer voor water dan mensen die wel toegang hebben tot stromend water. Reden genoeg opdat de VN zich via haar bevoegde instellingen om deze problematiek zou bekommeren. Spijtig genoeg leidt de betrokkenheid van de vele verschillende instellingen van de VN tot een verregaande versnippering met een niet altijd even efficiënte aanpak van de waterproblematiek.

Het eerste decennium van het water

In 1972 werd tijdens de *UN Conference on the Human Environment* in Stockholm een oproep gedaan om met de natuurlijke hulpbronnen, zoals water, zorgzaam om te gaan zodat het water behouden blijft voor de huidige en de toekomstige generaties. In 1977 werd tijdens de VN Conferentie over water (Mar del Plata) opgeroepen om het beschikbare water wereldwijd in kaart te brengen. Tevens werd er de start gegeven aan *het eerste decennium van het water: 1981-1990* met als doel de toegang tot drinkbaar water wereldwijd te verbeteren. Ook al werd in dat decennium de toegang tot water voor ongeveer 1,2 miljard mensen verbeterd (en sanitaire voorzieningen voor 770 miljoen mensen), toch konden vele landen de snelle bevolkingsgroei en verstedelijking niet de baas. Zo blijft tot op de dag van vandaag ongeveer 1,1 miljard mensen zonder toegang tot drinkbaar water en 2,6 miljard mensen zonder toegang tot sanitaire voorzieningen.

Some for all rather than more for some luidde het in het statement dat weerhouden werd door 115 landen tijdens de door de VN georganiseerde Consultatieronde rond Water en Sanitatie (New Delhi, 1990). Hierbij werd gesteld dat veilig water voor iedereen de hoofdbekommernis moest zijn binnen een integrale aanpak voor waterbeheer.

De Dublin principes

Op de internationale conferentie rond *Water and*

Environment in Dublin (1992) werden vier principes gedefinieerd, de *Dublin Water Principles*.

Deze principes worden vandaag ruim aanvaard (maar daarom worden ze nog niet in de praktijk gezet op het terrein) en luiden als volgt:

- “Principe n° 1. Zoet water is een beperkt en kwetsbaar goed, essentieel voor alle leven, ontwikkeling en natuur.”
- “Principe n° 2. Waterbeheer en -ontwikkeling moeten gesteund zijn op een participatieve aanpak, waarbij gebruikers, planners en politieke verantwoordelijken op alle niveaus worden betrokken.”
- “Principe n° 3. Vrouwen spelen een centrale rol in de bevoorrading, het beheer en het veiligstellen van het water.”
- “Principe n° 4. Water heeft een economische waarde bij de verschillende gebruiken en moet dan ook als een economisch goed worden erkend.”

Het eerste principe pleit voor een globale aanpak en planning, gericht op een duurzaamheid waarbij men rekening houdt met de noden van de verschillende tegenwoordige en toekomstige gebruikers, met inbegrip van het (aardse) ecosysteem. Plannen voor waterbeheer moeten aandacht geven zowel aan kwantitatieve als kwalitatieve aspecten, aan de stroomopwaartse en stroomafwaartse gevolgen van de voorgestelde acties, met de regionale en de sectorale impact en met het sociale rechtvaardigheidsprincipe. Deze wijze van aanpak is absoluut noodzakelijk omwille van de schaarste van het beschikbare water, de grote kwetsbaarheid van de watersystemen, de hoge

graad van interactie tussen de elementen die het systeem beïnvloeden en het feit dat de waterbekkens een geheel vormen en niet door grenzen gehinderd worden.

De globale aanpak staat haaks op de gebruikelijke wijze van beleidsvoering, waar de bevoegdheden (drinkwater, irrigatie, milieubeheer ...) versnipperd zijn over verschillende ministeriële departementen en allerlei instanties, meestal zonder enige coördinatie. Deze versnippering van bevoegdheden is ook vandaag nog een belangrijke hindernis voor een globaal beleid.

Het tweede principe is een pleidooi voor de participatieve aanpak en komt op tegen het gebruikelijke centralistische beleid van de overheden. Een centralistische aanpak leidt al te vaak tot manke projecten door het gemis aan kennis van de lokale omstandigheden en behoeften. Bovendien beschikt de overheid, zeker in het Zuiden, niet altijd over de nodige middelen en kennis om dergelijke taken tot een goed einde te brengen. Een gedecentraliseerde aanpak op participatieve basis vermijdt deze gebreken en geeft beter inzicht aan de lokale gebruikers in de waterhuishouding en dus meer verantwoordelijkheidszin. Hun betrokkenheid heeft doorgaans een positieve impact op de kostprijs van de infrastructuur en van zijn exploitatie en stimuleert tot optimalisatie van de dienstverlening. De NGO's die zich met dergelijke projecten bezig houden en voor wie de participatieve aanpak de regel is, kunnen in dit domein zeer positieve resultaten voorleggen en aldus getuigen van het zinvolle van dit principe. Een participatieve aanpak moet trouwens niet tegenstrijdig zijn met de globale benadering waar het eerste principe voor pleit. Coördinatie tussen de verschillende belanghebbenden op het gedecentraliseerde vlak moet samengaan met nationale en internationale regelgeving en controle zodat de belangen van andere gebruikers niet worden geschaad.

Het derde principe trekt terecht de aandacht op de specifieke verantwoordelijkheid die aan de vrouw traditioneel wordt toegewezen. Naast andere taken staat zij in vele culturen in voor de opvoeding en de gezondheid van de kinderen, de bevoorrading en voeding van het gezin, het onderhoud en de hygiëne van de woning. Onder deze taken valt dus ook de doorgaans vrij lastige en tijdrovende opdracht van de waterbevoorrading. Zij is dus veruit het best geplaatst om een vooraanstaande rol te spelen in de participatieve aanpak van de waterprojecten. Dit is echter niet zo evident, aangezien in heel wat gemeenschappen het niet gebruikelijk is dat de vrouw

openbaar een actieve verantwoordelijkheid opneemt. Bij vele drinkwaterprojecten in het Zuiden wordt de rol van de vrouw verwaarloosd en wordt de installatie beheerd door de mannen. Op deze manier voelt de vrouw zich minder betrokken bij het in stand houden van het waterpunt, terwijl zij toch traditioneel instaat voor de watervoorziening in het gezin.

De vierde regel stelt dat water een economisch goed is en dat het in al zijn gebruiken in overeenstemming met de regels van de economie moet worden aangewend. Dit principe wordt door instellingen zoals de Wereldbank sterk aangemoedigd als het middel bij uitstek om een rationeel en economisch verantwoord gebruik van het water te bewerkstelligen en zo de ruime verspilling in het watergebruik tegen te gaan. In lijn met dit principe pleiten deze instellingen voor de afschaffing van elke subsidie en het doorrekenen van de totale kostprijs aan de gebruikers. Vandaag stelt men vast dat er een zekere tendens bestaat tot een verhoogde doorrekening van de kosten. Deze tendens is vooral waarneembaar in de ontwikkelde landen en dan nog in de industriële sector. De landbouwsector ontsnapt veelal aan deze regel en blijft integendeel ruim betoelaagd.

Is privatisering van drinkwater de oplossing?

In lijn met deze economische benadering stelde men vanaf de jaren '90 ook een verruimde belangstelling vast voor privatisering van de waterdistributiemaatschappijen. Na Frankrijk en Engeland, waar de sector al langer in handen is van de private sector, werd deze praktijk verspreid in andere Westerse landen, maar ook in derdewereldlanden. De internationale privé-groepen die in dit domein het meest actief zijn, zijn de Franse groepen Vivendi met haar dochter Veolia, Suez Environment, Saur, en het Britse Severn Trent en Thames Water, de Amerikaanse groep Bechtel, ... Omdat de prijs voor het drinkwater, na privatisering, dikwijls drastisch verhoogde, moest een aantal armen noodgedwongen teruggrijpen naar vuile waterbronnen (met alle gevolgen voor de volksgezondheid van dien). Ook omdat een aantal contracten niet werd gerespecteerd door de private ondernemingen, kwam er meer en meer internationaal protest tegen de inmenging van de privé-sector. Mede door het hoge financiële risico voor deze internationale privé-groepen zien we de laatste jaren een minder sterke interesse voor de privatisering van de drinkwatervoorziening (voornamelijk

lijk van de grote en middelgrote steden) in het Zuiden. Privatisering betekent dat de investeringen worden geleid door de principes van financiële rentabiliteit. Dit houdt het gevaar in dat lagere inkomensgroepen in de steek worden gelaten. Om dit te voorkomen is een sterk overheidsgezag nodig dat de algemene dienstverlening dwingend oplegt en tevens een strikt en effectief toezicht houdt op de eerbiediging van deze regel. Uit ervaring in Westerse landen, o.m. in Engeland, weten we dat dit niet evident is.

Het vierde Dublin principe is controversieel. Heel wat landen, hierin gesteund door de NGO-wereld, uiten serieuze bezwaren ertegen. Water is immers een uniek, niet-substitueerbaar, essentieel goed voor alle leven op aarde. Toegang tot water is bovendien een absolute voorwaarde voor de doorbreking van de hardnekkige en vicieuze cirkel van de armoede en voor elke sociale en economische ontwikkeling.

Water moet dus prioritair als een gemeenschappelijk goed worden beschouwd waarop elkeen recht heeft, althans voor de bevrediging van zijn levensnodzakelijke noden. Vandaag wint deze kritiek meer en meer aanhang, ook in middens van de internationale instellingen.

Ook de interministeriële slotverklaring van het *World Water Forum* van 22 maart 2000 in Den Haag nuanceert de louter economische benadering van het waterbeheer. In de verklaring lezen we "... water moet worden beheerd zodat haar economische, sociale en culturele waarde in rekening wordt gebracht. Daarbij moet ernaar worden gestreefd om de prijszetting van water zo te organiseren dat alle kosten worden gedragen. De aanpak moet echter rekening houden met het gelijkheidsprincipe en de basisbehoeften van de armen."

4

De Millenniumdoelstellingen

In september 2000 ondertekenden alle 189 lidstaten van de VN de Millenniumverklaring. Met die verklaring verbinden ze er zich toe om tegen 2015 een aantal concrete, meetbare en aan tijdschema's gebonden doelstellingen te halen in de strijd tegen armoede, honger, analfabetisme, besmettelijke ziektes en de verdere verloederding van het milieu. Dit zijn de zgn. Millennium Ontwikkelingsdoelstellingen of *Millennium Development Goals* (MDG's). Een specifieke doelstelling van de 7e Millenniumdoelstellingen van de VN is dat tegen 2015 het aantal mensen

dat geen toegang heeft tot zuiver drinkwater met de helft verminderd moet worden tot 550 miljoen mensen. Ook het aantal mensen zonder basissanitair moet met de helft worden verminderd. Het ziet er naar uit dat die doelstelling niet overal zal worden gehaald, waarschuwen verschillende NGO's, waaronder PROTOS.

Top duurzame ontwikkeling

De Dublin principes dienden als aanzet voor de in 1992 georganiseerde *UN Conference on Environment and Development* in Rio De Janeiro. Deze principes werden in hoofdstuk 18 van Agenda 21 opgenomen. Agenda 21 is het actieprogramma voor de 21ste eeuw dat in juni 1992 werd aangenomen tijdens deze top over milieu en ontwikkeling.

Agenda 21 dient als leidraad voor verdere acties i.v.m. *milieu en ontwikkeling*. Het holistische karakter van waterbeheer wordt er benadrukt met een noodzaak tot **integraal waterbeheer** en de wereldwijde opmaak van integrale waterbeheerplannen (en dit voor 2005!). In 1996 werd hiervoor het *Global Water Partnership* opgericht door onder andere het *United Nations Development Program*. Een wereldwijd netwerk moest de financiële, technische en menselijke middelen samenbrengen om de landen die daarom vroegen te helpen bij het opstellen van hun waterbeheerplannen. In 2006 hebben slechts 25% van alle landen een afgewerkt *integraal waterbeheerplan*; 50% zijn ermee bezig, terwijl een andere 25%, onder ander bij gebrek aan menselijke en financiële capaciteiten niet eens gestart zijn met het opzetten van waterbeheerplannen.

'UN Water' en Wereldwaterdag

In Rio de Janeiro werd tevens de Wereldwaterdag in het leven geroepen. Als uitloper van deze Top, werd *UN Water* opgericht, als een nieuwe VN koepel met vertegenwoordigers uit 24 VN agentschappen, om opvolging te geven aan de watergerelateerde beslissingen genomen op de top van de Duurzame Ontwikkeling. Nadien sloten nog een 12-tal internationale groeperingen als partner aan bij *UN Water*. *UN Water* organiseert Wereldwaterdag op 22 maart. Elk jaar wordt een ander agentschap van de VN aangesteld om de evenementen over de hele wereld rond de Wereldwaterdag te coördineren. Telkens wordt een ander thema gekozen om de verschillende invalshoeken rond water te belichten. Elk jaar staat

de organisatie op 22 maart stil bij het belang van goed waterbeheer. Dit jaar luidde het thema *Coping with water scarcity* (het hoofd bieden aan waterschaarste) en werd georganiseerd door de FAO (*Food and Agriculture Organization*).

Wereld Water Forum

Sinds 1997 wordt om de drie jaar een Wereld Water Forum georganiseerd (in 1997 in Marrakech, in 2000 in de Haag, in 2003 in Kyoto en in 2006 in Mexico) waarbij telkens over de vooruitgang en nieuwe uitdagingen in verband met water wordt gedebatteerd. De *World Water Council*, samengesteld uit vertegenwoordigers van de watersector wereldwijd is de organisator van deze evenementen. De legitimiteit van dit orgaan wordt echter door sommigen betwist, gezien het lidmaatschap van de grote private watermaatschappijen die men ervan verdenkt het Wereld Water Forum en zijn agenda te sterk te beïnvloeden.

Het *Global Water Partnership*, samen met de *World Water Council* vormden een specifieke werkgroep (*Camdessus Panel*) om oplossingen te formuleren voor de enorme financiële behoeften voor investeringen in de watersector: *Water for All*. Het Panel stelde zijn eerste rapport *Financing Water for All* voor in Kyoto in 2003. Opdat dit aspect blijvend actueel zou blijven komt de *Task Force* (onder leiding van Angel Gurría, vroegere minister van financiën in Mexico) regelmatig samen en brengt strategieën naar voor om de watersector te financieren.
<http://www.financingwaterforall.org/>

Het 3e waterdecennium

Op Wereldwaterdag 2005 werd nogmaals een waterdecennium uitgeroepen (2005-2015) *Water for Life*, gezien vroegere inspanningen onvoldoende lijken om de nodige vooruitgang te boeken i.v.m. de toegang tot water en sanitatie. De eerste doelstelling van *Water for Life* is om de internationale engagementen in verband met watergerelateerde zaken te doen naleven. Deze beloften houden de Millenniumdoelstellingen in, alsook de in Johannesburg (2002) geformuleerde doelstellingen i.v.m. het opstellen van waterbeheerplannen en het halveren van het aandeel mensen zonder toegang tot sanitaire voorzieningen. Een hernieuwde speciale aandacht zal hierbij uit moeten gaan voor de participatie van de vrouwen in deze ontwikkelingsinspanningen.

UN Water en de 24 VN-agentschappen en 12 partners werken samen in het *World Water Assessment Programme* (WWAP), opgericht door de VN en waarvan de UNESCO het secretariaat voert. Het *World Water Development Report – Water for People, Water for Life – Water: A Shared Responsibility*, gelanceerd op Wereldwaterdag 2006 in Mexico, is hierbij het meest veelomvattende overzicht over de stand van zaken i.v.m. water wereldwijd.
<http://www.unesco.org/water/wwap/wwdr2/>

Het UNDP Human Development Rapport 2006

Op 9 november 2006 stelde het UNDP (het ontwikkelingsprogramma van de VN) het Human Development Report 2006 (HDR) voor met als titel *Verder dan schaarste: macht, armoede en de wereldwatercrisis*.

Het rapport roept op om dringend meer werk te maken van de Millenniumdoelstelling 7 met betrekking tot water en sanitaire voorzieningen. Minder dan tien jaar scheidt ons van de 2015-horizon....! Water moet hoger op de politieke agenda komen en moet een hoofdstrategie worden binnen de armoedebestrijdingsplannen. De internationale hulp moet minstens verdubbelen om deze doelstellingen te bereiken. Het gebrek aan zuiver water en sanitaire voorzieningen kost jaarlijks het leven aan 1,8 miljoen kinderen en het remt de (economische) ontwikkeling af.

Volgens het UNDP-rapport wordt er wel veel over deze problemen gepraat, maar worden er nog steeds te weinig concrete acties ondernomen. Om daar iets aan te veranderen is er een mondiale actie nodig die de inspanningen beter coördineert en het thema hoger op de agenda zet. De G8 moet dit plan actief steunen.

In het rapport worden volgende prioriteiten naar voor geschoven om deze crisis te bestrijden.

- Drinkwater moet worden erkend als een mensenrecht. Iedereen moet minstens 20 liter drinkwater per dag krijgen en dit moet gratis zijn voor de armsten (ter vergelijking, in België gebruikt men 110 liter per dag). Waterschaarste is hiervoor een zeer slecht excuus, want quasi overal op onze planeet is er voldoende zoet water aanwezig om daaruit voor ieder 20 l zuiver drinkwater te puren. Het rapport benadrukt het onevenwicht tussen de stedelingen enerzijds en de mensen op het platteland en in sloppenwijken anderzijds:

deze laatste betalen tot 5 à 10 keer meer voor hun water dan de meer fortuinlijke stedelingen. Arme gezinnen uit bijvoorbeeld Jamaica, Nicaragua en El Salvador besteden tot 10% van hun inkomen aan water, terwijl dit bij ons minder dan 1% is. Dit is fundamenteel onrechtvaardig.

- Elk land moet zelf de nodige (financiële) inspanningen leveren op vlak van water en sanitaire voorzieningen. De overheden van de landen in het Zuiden geven te weinig aandacht aan water en sanitaire voorzieningen. In Afrika bijvoorbeeld bedragen de publieke uitgaven voor drinkwater en sanitaire voorzieningen slechts 0,5% van het BNP. In Ethiopië bedragen de militaire uitgaven 10 keer het budget voor water, in Pakistan 47 keer meer. Het rapport stelt dat water en sanitatie hoger in de armoedebestrijdingsplannen moet komen en er minstens 1% van het BNP moet in worden geïnvesteerd.
- Er is belangrijker internationaal engagement en een plan nodig om deze watercrisis te keren. Het rapport stelt dat jaarlijks zo'n 3,4 tot 4 miljard dollar meer moet worden vrijgemaakt aan internationale hulp boven op de huidige 3 miljard dollar. Samen met de verhoogde inspanning van de ontwikkelingslanden zelf, zou in totaal 10 miljard dollar extra moeten worden vrijgemaakt willen we overal de Millenniumdoelstelling bereiken, en ook de huidige achterstand in Afrika ophalen. Ter vergelijking, 10 miljard dollar is het equivalent van 5 dagen militaire uitgaven op wereldniveau.
- De arme boeren worden geconfronteerd met een dubbele watercrisis: plaatselijke waterschaarste door de klimaatwijziging en meer en meer competitie voor het beschikbare zoet water tussen de (stedelijke) bevolking, industrie en (industriële) landbouw. Diegenen met de zwakste rechten, – met name de kleine boer en de vrouwen –, dreigen de strijd te verliezen. Duidelijker rechten

voor de arme boeren, meer efficiëntie in irrigatie en aanpassingsprogramma's aan de klimaatwijziging dringen zich op.

Het rapport stelt ook klaar en duidelijk dat investeren in water en sanitaire voorzieningen in het Zuiden een belangrijke invloed heeft op alle andere Millenniumdoelstellingen waarbij berekend werd dat 1 \$ geïnvesteerd in water 8 \$ genereert door een betere gezondheid en dus minder gezondheidskosten, een betere productiviteit wegens minder ziekten, een betere scholing wegens minder tijd nodig om water te gaan halen door kinderen, tijd die vrij komt om landbouw- en economische activiteiten te ontplooiën ...

Dit rapport geeft op een zeer duidelijke manier weer wat PROTOS reeds geruime tijd stelt (zie kaderstukje).

De samenvatting van het HDR 2006 rapport vindt u op: <http://hdr.undp.org/hdr2006/>

Besluit

Uit al het voorgaande blijkt dat de internationale gemeenschap er niet in slaagt om een eenvoudige en levensnoodzakelijke doelstelling zoals *zuiver drinkwater voor iedereen* te realiseren. Eén van de belangrijke redenen volgens PROTOS is dat binnen de VN de verantwoordelijkheden rond water en sanitatie veel te veel versnipperd zijn. Wij pleiten er dan ook voor dat *UN Water* zou uitgroeien tot een volwaardig VN agentschap, dat de volle verantwoordelijkheid krijgt om de Millenniumdoelstellingen en de besluiten van de Top van Duurzame Ontwikkeling waar te maken.

PROTOS is een Belgische NGO, gespecialiseerd in waterbeheer.
PROTOS is politiek en ideologisch ongebonden en komt op voor een
rechtvaardig, duurzaam en participatief waterbeheer
in Noord en Zuid.

Actief in 9 landen van Afrika en Latijns-Amerika investeert PROTOS jaarlijks meer dan 5 miljoen EUR voor de drinkwatervoorziening van 100.000 mensen en de ondersteuning van 30.000 boeren bij hun kleinschalige irrigatie, landbouwproductie en vermarkting.

Het referentiekader van PROTOS is daarbij het Integraal Waterbeheer, met een bijzondere aandacht voor een eerlijk en duurzaam gebruik van de natuurlijke watervoorraden binnen een opzet van gedeelde verantwoordelijkheid tussen alle watergebruikers en waterbeheerders.

PROTOS onderschrijft volop de Millenniumdoelstellingen!

Om die te halen is 'Water, DE hefboom tot ontwikkeling'.

PROTOS wil dat:

- Waterbeheer rechtvaardig, participatief en duurzaam is.
- De overheid het recht van elkeen op water voor de basisbehoeften garandeert.
- Watergebruikers en lokale besturen een sleutelrol spelen bij het plannen en beheren van watersystemen.
- De internationale gemeenschap meer solidariteit opbrengt die aansluit bij lokale processen in het Zuiden.
- De ingezette middelen wereldwijd minstens tweemaal hoger worden.

PROTOS vzw, Limburgstraat 62, 9000 Gent
Tel 09/235 25 10
www.protosh2o.org
info@protosh2o.org

Interview:
Patricio Bernal, Uitvoerend Secretaris van de
Intergouvernementele Oceanografische Commissie

door Jan DE BISHOP

Wie is Patricio Bernal? Een kort CV

Patricio A. Bernal, from Chile, was appointed in April 1998 Assistant Director-General of UNESCO and Executive Secretary of the Intergovernmental Oceanographic Commission, becoming the first IOC Executive Secretary, as he often says it "coming from south of the Equator".

He got his Ph.D in Oceanography in 1980 from Scripps Institution of Oceanography, (U. of California). At Scripps his work on large scale physical/biological interactions and El Nino in the California Current received the Carl Eckart prize to 'the most outstanding dissertation' in 1980. Professor of Ecology and Oceanography in the University of Chile, the Catholic University of Chile and former Dean of the School of Fisheries and Oceanography at the Universidad Austral (Chile), he is author of more than 40 scientific articles and has trained many graduated students in his native Chile. Been active for many years in international research in Global Change and its effects on oceans, with the return to democracy in Chile in 1990, Dr. Bernal was called by the Chilean government to serve first as Director of the National Fisheries research Institute (IFOP 1990-94) and as Under-Secretary of State for Fisheries (1994-96).

Dr. Bernal has been actively involved in several initiatives promoting Global Ocean Governance. He was Member of the Independent World Commission on the Oceans, the 'Soares Commission', and was Head of Delegation of his country to the to First Ministerial Meeting on Sustainable Development, APEC (Philippines), the final round of negotiations adopting the UN agreement on Trans-Zonal and Straddling Fisheries resources in new York 1995 and to the Ministerial Meeting endorsing the Code of Conduct of Fisheries, in Rome.

While in the UN he has served for several years as the Chair of the CEB Subcommittee on Oceans and Coastal Zone and currently as Coordinator of the UN-Oceans Network. With an active participation in the UN Summit on Sustainable development in Johannesburg and other UN fora related to Oceans he is one of the co-chairs of the World Ocean Forum.

Recently, after the Tsunami of December 2004, he has been heavily involved in leading the UN effort to establish the Indian Ocean tsunami Warning and Mitigation System and to extend protection for tsunami hazard globally.

De IOC – Algemeen

Het is misschien een goed idee om te starten met een korte inleiding voor de lezers van Wereldbeeld. Kunt u een kort overzicht geven over wat het IOC is, over de geschiedenis ervan en over haar belangrijkste programma's?

Het IOC is de Intergouvernementele Oceanografische Commissie van UNESCO die werd opgericht in 1960 en vandaag de dag 47 jaar bestaat. Het IOC ontstond uit een groep van 30 landen en is uitgegroeid tot een organisatie van 136 landen. Het IOC werd opgericht met als voornaamste doel het verlenen van ruggeleuning aan oceaanrelateerde onderzoeksprojecten.. Omwille van de specifieke aard van de oceanen is het immers zo dat een internationale samenwerking onontbeerlijk is om met oceaanrelateerde materie om te gaan. Deze coördinatie van oceaanrelateerd onderzoek is een van de voornaamste taken van het IOC. Daarnaast echter kreeg het IOC ook de belangrijke taak om een systeem te ontwikkelen om, op een regelmatige basis, informatie te verkrijgen over en vanuit de oceanen. Dit zijn dus de twee onderscheiden doelstellingen van het IOC.

Wat betreft het onttrekken van data over de oceanen is het zo dat niet alle informatie die wordt verkregen een deel vormt van een welomlijnd programma of een onderzoeksopdracht. Een voorbeeld: ten tijde van de oprichting van het IOC werden de Verenigde Staten vertegenwoordigd door de beroemde wetenschapper Roger Revelle, en hij stelde bij de oprichting van het IOC aan alle aanwezige wetenschappers de vraag wat de rol is van de oceanen bij het absorberen van CO₂, een punt dat vandaag heel belangrijk is bij het onderzoek over klimaatverandering. Niemand van ons kon hem een antwoord geven. "Voor een antwoord op deze vraag" zei hij, "hebben we niet zo zeer wetenschappelijk onderzoek nodig, maar regelmatige oceaantellingen, en deze zijn er vandaag de dag niet."

Hij zei waar het op stond: "Wetenschappelijk onderzoek zal altijd gedaan worden, en dit vaak door de beste wetenschappers ter wereld, hierover moeten we ons geen zorgen maken. Waar wij moeten voor zorgen is dat er programma's worden opgestart om de oceanen te meten en observeren. Dit moet een belangrijke roeping vormen voor het IOC." De overheden hamerden er van in den beginne ook op dat deze tweede functie, het meten en observeren van de oceanen moest resulteren in bruikbare producten voor Lidstaten, en net hierom spreekt men over de *Ocean services*, van het IOC. Het IOC is ten dele

een *provider* die op regelmatige basis data en informatie voorziet voor overheden .

Dit is wat het IOC doet, en wat ze ook goed doet. Het is een succesvol programma binnen de UNESCO en getuige hiervan is dat wanneer de Verenigde Staten, samen met het Verenigd Koninkrijk en Singapore UNESCO verlieten in 1980, ze wel in het IOC bleven. Mocht het IOC morgen verdwijnen zou er direct een gelijkaardig coördinatiemechanisme worden gecreëerd. De vraag is of dit opnieuw onder de VN-koepel zou zijn

Zoals u aanhaalt is het IOC inderdaad een onderdeel van UNESCO, maar waarom is het IOC eigenlijk ingebed in de UNESCO structuur, en waarom niet in een andere VN-organisatie?

Tussen 1957 en 1958 vond het Internationale Geofysische Jaar plaats, maar na dit jaar kwam men tot de conclusie dat, in vergelijking met andere thema's zoals de vulkanologie, glaciologie, het gedeelte over de oceanen eerder beperkt was geweest. Men probeerde dit enigszins op te vangen, maar men besefte dat men de verschillende overheden en regeringen nodig had, wou men deze poging om meer aandacht aan de oceanen te besteden op termijn laten voortduren. De eigenlijke start van deze extra aandacht voor de oceanen begon met een wetenschappelijke conferentie en men vroeg UNESCO, de VN-organisatie die ook de wetenschappen in haar takenpakket had, om deze conferentie samen te roepen. De eerste oceanografische conferentie had plaats in juli 1960 in het Deense Parlement en een van de belangrijkste aanbevelingen die uit deze conferentie naar voren kwam was dat er een Intergouvernementele Oceanografische Commissie moest worden gecreëerd om het onderzoek naar oceanen te coördineren. Omdat de oproep voor deze conferentie vanuit UNESCO kwam, zou deze commissie ook deel gaan uitmaken van UNESCO. Er waren toen echter verschillende VN-agentschappen die het IOC wilden. Het FAO meende dat het IOC bij hen in Rome moest worden ondergebracht in plaats van in Parijs. Dit was echter niet de enige reden waarom het IOC bij UNESCO terecht kwam. De initiatiefnemers waren er ook van overtuigd dat het internationale karakter van de wetenschap, en dan zeker de oceanwetenschappen, een belangrijke rol konden spelen bij het bouwen van bruggen tussen mensen en landen. Het IOC, als een intergouvernementeel coördinatiemechanisme van wetenschappers, was zo tijdens de Koude Oorlog het enige orgaan waarin Russische en Amerikaanse wetenschappers elkaar ontmoetten. Op deze manier droeg het IOC, en dus ook UNESCO, bij tot het

ontdooien van de Koude Oorlog, hierbij de preambule van het UNESCO handvest in de praktijk brengend: "Since wars begin in the mind of men, it is in the minds of men the defences of peace must be constructed"

Of waarom is het IOC geen onafhankelijke organisatie?

Als ik heel eerlijk ben zou het IOC ook ergens anders kunnen zitten dan bij UNESCO. En in feite, en hierbij ga ik nog verder, zou je dit de VN kunnen verwijten: dat ze geen specifiek agentschap voor de oceanen creëerden, terwijl de oceanen toch een van de belangrijkste domeinen zijn op deze planeet. Op de oceanen bestaat er bijvoorbeeld geen nationale jurisdictie, met als gevolg dat er op de oceaan veel illegale activiteiten plaatsvinden, gaande van illegale mensenhandel over wapenhandel, tot drugshandel etc. Vaak zien we nieuwsberichten over mensen die in verschrikkelijke omstandigheden van het ene land naar het andere worden getransporteerd. Dit zijn allemaal zaken die op onze oceanen plaatsvinden maar die we vaak helemaal niet in de gaten hebben omdat we gewoonweg niet weten wat er gaande is, omdat we onvoldoende middelen hebben om in de gaten te houden wat er gebeurt op de oceanen.

Volgens mij zou het een politiek correcte beslissing zijn geweest om een overkoepelende organisatie te creëren die al deze taken kon vervullen, die een grotere zichtbaarheid binnen de internationale gemeenschap en meer macht zou hebben om dergelijke problemen aan te pakken. Vandaag is het zo dat zaken die met oceanen te maken hebben kriskras doorheen het hele VN-systeem zijn verspreid. Zo heb je het IMO, de *International Maritime Organization*, die zich richt op de zeevaart en de zeevaartindustrie, en in die hoedanigheid ook bezig is met vervuiling door schepen, daarnaast heb je UNEP, het *United Nations Environmental Programme* dat in 1972 werd opgericht en een mandaat heeft voor het milieu op een globaal niveau, en het FAO, de *Food and Agricultural Organisation*, dat zich op de visserij richt. Ook UNDP is betrokken bij de oceanen omdat dit programma zich vooral richt op ontwikkeling waarvan een groot deel gebeurt in kustzones. Ook zo voor de Wereldbank. Ter illustratie, momenteel coördineer ik een VN-commissie die zich richt op kustzones en oceanen en hierin zijn 16 verschillende agentschappen vertegenwoordigd.

Ik kan me voorstellen dat dit het er niet eenvoudiger op maakt om problemen aan te pakken.

Nee, alles wordt hierdoor veel moeilijker te coördi-

neren, verschillende organisaties hebben immers ook verschillende juridische vormen en opereren verschillend. Neem nu UNEP. De P in UNEP zegt het al, UNEP is een programma, en het algemene secretariaat van UNEP krijgt dan ook zijn directe richtlijnen rechtstreeks van de Algemene Vergadering van de VN. UNEP is geen agentschap en het budget wordt dan ook goedgekeurd door de Algemene Vergadering van de VN. De directeur van UNEP is een directe ondergeschikte van Secretaris-generaal Ban Ki Moon.

UNESCO, de FAO etc. zijn echter volledig verschillend hiervan. Zij zijn opgericht met een onafhankelijk verdrag en zij hebben eigen conventies. De instrumenten waarmee deze organisaties werden opgericht maken hen eigenlijk volledig onafhankelijk van het VN-hoofdkwartier in New York, hoewel de Lidstaten dezelfde zijn.

Voor een geïntegreerde aanpak van oceaangerelateerde problemen is er dus heel veel coördinatie, harmonisatie, overtuiging en zeer veel onderhandeling nodig. Dit zijn allemaal moeilijke en tijdrovende taken. Het beste zou zijn om een enkel budget te hebben en een enkel programma, dan pas is er echte coördinatie en een effectieve aanpak. Nu is dit echter niet meer mogelijk, en moeten we het doen met verschillende agentschappen en verschillende programma's, die allemaal een verschillende graad van onafhankelijkheid hebben. Ook WMO, de *World Meteorological Organisation*, waar wij nauw mee samenwerken wordt met dezelfde problemen geconfronteerd, maar dan voor wat betreft de atmosfeer. Dit is een probleem dat helaas inherent is aan wat we in de Angelsaksische traditie de *global commons* noemen, die geen bezit zijn van iemand, maar van iedereen.

Het IOC is een intergouvernementele organisatie, maar kun u wat meer informatie geven over hoe deze samenwerking met en tussen nationale overheden verloopt? Wat gebeurt er bijvoorbeeld als verschillende landen binnen het IOC verschillende belangen hebben.

Intergouvernementele organisaties zijn in ieder geval zeer moeilijk om effectief en efficiënt te besturen, het is een constante evenwichtsoefening. Het is er vaak zeer moeilijk om tot een gemeenschappelijke notie te komen bij alle Lidstaten van dergelijke intergouvernementele organisaties over waar de organisatie naar toe moet en wat de prioriteiten moeten zijn. Dit is dan inderdaad omdat er vaak verschillende belangen spelen. Het IOC heeft hierin het geluk gehad om iets te hebben wat we kunnen aanbieden aan alle landen die rond de tafel zitten. Binnen het

VN-systeem is het eerste dat vaak opvalt de duidelijke scheiding tussen Noord en Zuid, met de rijke westerse wereld aan het ene en de armere ontwikkelingslanden en de LDC's aan het andere uiterste. Het is vaak ook deze verdeling die de hele toon van een discussie zet binnen de VN. Binnen het IOC en de WMO hebben we echter iets om aan te bieden aan beide, aan zowel de ontwikkelingslanden als aan de ontwikkelde landen, en dit maakt ons vrij uniek. Het is niet ons enige doel om kennis op te bouwen en armoede te bestrijden in de ontwikkelingslanden, een missie die vele organisaties hebben en die wij ook ten dele vervullen, maar ook om de rijkere westerse landen samen te brengen om data te verzamelen.

Vandaag de dag is er een sterke tendens, en dit is zo geëvolueerd de laatste 10 à 20 jaar, om alles een prijs te geven en om de eigenlijke publieke dienstverlening steeds meer en meer naar achter te duwen. Dit gebeurt ook voor wat betreft het verzamelen van oceandata die vaak ook een commerciële waarde hebben. Laat het echter duidelijk zijn dat het observeren van de atmosfeer en de oceaan en het beschermen van de *global commons* een van de ultieme functies van publieke dienstverlening is. Het IOC is er om dit standpunt te verdedigen. Iedereen moet volgens ons winnen bij bijvoorbeeld het verzamelen van data die mensen moet beschermen tegen een tsunami, en ze winnen er enkel bij door samen te werken.

Langs de andere kant zijn er binnen de intergouvernementele organisatie die het IOC is, ook verschillende netwerken waarin ieder land kan deelnemen, zoals het *Tsunami Warning System*. De ontwikkelingslanden nemen zelf aan deel aan dit programma, waardoor ze ook deel gaan uitmaken van een groter geheel, zoals gebeurd is in de Stille Oceaan. Hier hebben we gezien dat als een gevolg van deelname aan dit programma er veel landen hun instellingen verder hebben ontwikkeld om met deze bedreiging om te gaan. Ze begonnen met bijna niets, maar nu hebben deze landen opgeleide mensen en effectieve instellingen. Door deelname aan internationale programma's hebben ze hun eigen instellingen veranderd, en wij zijn trots dat we hiervoor en katalysator hebben mogen zijn.

In het begin van het IOC waren de zogenaamde overstromingsmodellen in Zuid-Amerika een compleet mysterie. Men had geen idee hoe men deze modellen moest ontwikkelen. 25 jaar geleden was er daar niemand die hierover kennis had en bestonden er ook geen computers om deze overstromingsmodellen op te draaien. Vandaag kan iedere computer dit, maar zijn er ook, en dit is veel belangrijker, loka-

le mensen die weten hoe dit moet.

Het gaat voor het IOC dus niet enkel om het verzamelen van de data, maar ook om het leren samenwerken?

Absoluut. In Afrika, net als in vele ontwikkelingslanden, vormen de weinige wetenschappers die er soms maar zijn een eerder zwakke gemeenschap ten opzicht van de politieke en economische machten in een land. Een van de belangrijkste taken die wij vanuit de internationale gemeenschap hebben is dan ook om hen te ondersteunen. We moeten hen de middelen en de steun geven, met hen werken, zodat zij autonoom kunnen werken en hun zaak kunnen verdedigen ten opzichte van hun overheden. Wetenschap kan niet worden geëxporteerd of geïmporteerd, het moet lokaal groeien. Dit is een simpele vaststelling die vaak verloren gaat en vergeten wordt, maar het is volgens mij essentieel dat er in ieder land wetenschappers aanwezig zijn die in staat zijn om een bepaald bewustzijn te creëren, een bewustzijn van wat wetenschap kan doen. Wat men ook niet uit het oog mag verliezen is de reden waarom men aan wetenschappelijk onderzoek doet. Meestal spreekt men over *know-how* maar even belangrijk is wat ik noem de *know-why*, en dan bedoel ik de interne *know-why* in een land. Er is een wezenlijk verschil tussen onderzoek doen voor ontwikkelingslanden en naar ontwikkelingslanden toe, en tussen onderzoek doen in en samen met ontwikkelingslanden. Velen zijn reeds naar Zuid-Amerika, Afrika, de Caraïben ... getrokken, met zeer goede bedoelingen overigens, om de mensen daar ter plaatse te helpen, maar dit faalt vaak. Een bevolking moet een interne drive hebben, het moet iets te winnen hebben, en een zekere competentie kunnen verwerven met wetenschap en kennis. Dit neemt echter tijd.

Ik persoonlijk kom uit Chili en daar was er 40 jaar nodig om deze bepaalde gedachte, dit idee van behoefte aan oceanografisch onderzoek, ingebed te krijgen. 40 jaar geleden hadden we welgeteld 1 wetenschapper die hiermee begaan was, momenteel hebben we er 3 PhD-programma's lopen over oceanografisch onderzoek. Op de eerste bijeenkomst van de *Marine Sciences Association* in Chili waren we met 80 en werden er 50 papers gepresenteerd, ik was toen dertig. Wanneer ik er de laatste keer bij was, waren er 700 wetenschappers aanwezig, en liepen er 5 parallele sessies, met een veelvoud aan papers. Deze vermenigvuldiging kwam er omdat er een interne drive was, en dit ondanks de zeer moeilijke omstandigheden toen in mijn land. Zelf startte ik in de tijd van de dictatuur een PhD-programma op en

besloot dat het toen veiliger was om onder de bescherming van de paus te werken, en dus voor een katholieke universiteit. De omstandigheden waren moeilijk, maar we slaagden er in om een betekenisvol programma op te starten en we trainden 15 PhD's. We slaagden er in om hen ook in andere landen te laten studeren, in New York, Londen, ... Het zijn deze personen die we toen uitstuurden die vandaag de dag onderzoek doen in Chili.

Dit is mijn verhaal, maar er bestaan overal ter wereld gelijkaardige verhalen. Het probleem is vaak dat de zaden die de oorsprong van wetenschap vormen zo fragiel zijn, dat ze zo drastisch beïnvloed kunnen worden door een politieke omgeving. We hebben dit doorheen heel Latijns-Amerika gezien. Het is de taak van UNESCO en het IOC om deze zaden te laten groeien, als het ware in een serre, een beschermde omgeving.

Wanneer je als wetenschapper bijna helemaal alleen bent in je land om een nieuwe invalshoek van een discipline te ontwikkelen, heb je gelijken en klankborden nodig om mee te communiceren. En dit is een van de troeven van het IOC: we kennen de netwerken in de ontwikkelingslanden. We weten wie wat doet, wie iemand is. Dit is essentieel, dat deze wetenschappers deel uitmaken van internationale netwerken, dat ze deel kunnen uitmaken van een internationaal geheel.

Vandaag de dag zien we bij het grote publiek een groeiende interesse in de milieuproblematiek. De mensen lijken zich te realiseren dat er zaken zijn die moeten veranderen en dat het zo niet verder kan. Wordt het IOC op een of andere manier beïnvloed door deze groeiende bezorgdheid?

12 Zoals gezegd werd het IOC oorspronkelijk opgericht om meer kennis te genereren over onze omgeving, en dan meer in het bijzonder over de oceanen. We weten nu dat de oceanen een sleutelrol spelen in de klimaatproblematiek; we zullen nooit het klimaat kunnen bestuderen zonder de oceanen te bestuderen met moderne instrumenten. Het IOC ondersteunt dan ook ten volle het *World Climate Research Programme*. De directeur-generaal van UNESCO, dhr. K. Matsuura drong er bij mij op aan dat wij ook meer zouden doen rond klimaatverandering. Ik heb dit laten natrekken om mijn directeur-generaal te overtuigen: bij het laatste IPCC (*Intergovernmental Panel on Climate Change*)-rapport is 91% van de auteurs verbonden aan het *World Climate Research Programme*. We doen dus al veel werk rond klimaatverandering, mensen zien het enkel niet.

Momenteel komt uit veel data duidelijk naar voor

dat we vandaag de dag volop met een reeds aan de gang zijnde klimaatverandering worden geconfronteerd. Roger Revelle, die ik eerder vernoemde, publiceerde in 1957 reeds een paper waar hij de aandacht wilde vestigen op *Global Warming*. In 1957! Een van de grafieken die ook werden gebruikt in de film van Al Gore over de stijging van CO₂ in de atmosfeer komt uit een werk van een van zijn studenten, David Keeling die hij de opdracht had gegeven om hier een werk over te maken. Door de metingen op lange termijn van de oceaan, kunnen we vaststellen dat de oceaan meer en meer zuur wordt, en dit omdat hij steeds meer CO₂ absorbeert. En hoewel de oceaan een soort natuurlijke buffer heeft om dit op te vangen, is deze buffer uit balans.

We voldoen momenteel niet aan het Kyoto-Protocol, dat ondanks de beperkte maatregelen toch een belangrijke stap was, en het laatste IPCC-rapport vertelt ons dat een temperatuurstijging van 1 tot 2 graden al aan de gang is, we kunnen dit niet meer tegenhouden. Gedurende de volgende 20 jaar zal de temperatuur dan ook blijven stijgen, dat is een beproven wetenschappelijk feit, laat je niets anders vertellen. De uitdaging vandaag is reeds wat we gaan doen aan deze klimaatverandering, hoe we gaan reageren. In 2012 loopt het Kyoto-Protocol af en er is geen verdere overeenkomst. De internationale gemeenschap en de VN wacht nu de belangrijke taak om het proces te leiden voor wat betreft de maatregelen die we zullen moeten nemen direct na 2012. Het is evident dat we beter zullen moeten doen dan Kyoto.

We hebben een ruwe schatting gemaakt wat het de mensheid zal kosten om ofwel iets te doen aan klimaatverandering of om niets te doen. Als we een programma zouden uitwerken om alle CO₂ emissies met 50% te verlagen, en we starten hier vandaag mee, dan zal de klimaatverandering 2% kosten van de totale globale economische groei van de wereld. Je zou vandaag dus kunnen stellen dat we deze 2% eigenlijk al verloren hebben, want we zien geen effectieve maatregelen vandaag de dag. Dit is een immense kost, dit loopt in de triljoenen dollars. Als we echter geen effectief programma uitvoeren om de emissies te verlagen zal de kost 5% van de totale globale economische groei zijn ...

Hoe verklaart u dat het IOC niet gekend is bij het grote publiek, en ziet u oplossingen om dit te veranderen?

De reden hiervoor is simpel; wij zijn een klein programma, wij vormen slecht 1,2% van het totale budget van UNESCO. Maar met dit beperkte budget werken we op een heel effectieve manier. We steu-

nen sterk op de directe, extrabudgettaire bijdragen van Lidstaten, en veel zaken die we bereiken, bereiken we door de acties die Lidstaten zelf uitvoeren. De Lidstaten doen het zelf, wat een beetje een aparte stijl van werken is voor multilaterale organisaties. Het IOC vraagt niet dat alle eer en geld naar hier in Parijs komt, dit zou te gecompliceerd worden en bureaucratische rompslomp creëren. Nee, wij coördineren, we geven de redenen aan waarom iets moet worden gedaan, we zetten de norm en de toon, we zorgen voor de *know-why* en brengen de wetenschappers samen. Het doel van wat er met het geld wordt gedaan primeert, het maakt niet uit waar dit geld zit of wordt beheerd.

De keerzijde van de medaille van deze manier van werken is echter de beperkte zichtbaarheid hierdoor voor het IOC.

We proberen hier wel aan te werken, we proberen onze elektronische communicatie uit te bouwen. Typerend voor het IOC is dat we een heel effectieve interne site hebben waar honderden wetenschappers op in- en uitloggen, maar de site die naar buiten toe wordt gebruikt, wordt te weinig aangeraakt of up-to-date gebracht, net omdat we meer aandacht schenken aan de interne site. Maar het is juist dat we een meer permanente professionele zichtbaarheid nodig hebben, wat dan weer geld kost, wat we beter kunnen gebruiken voor andere projecten.

Een verhoging van het budget, die wij vragen, is moeilijk omdat we dit budget moeten delen met zoveel andere programma's in UNESCO. Omdat wij een aparte en vrij autonome entiteit vormen binnen UNESCO en we niet volledig afhankelijk zijn van beslissingen die door de Algemene Vergadering bij UNESCO worden genomen is het IOC er steeds in geslaagd om een zekere lange termijn visie te behouden en op lange termijn te werken. Het budget echter wordt wel gestemd door deze Algemene Vergadering waar de Lidstaten en de ambassadeurs het woord voeren.

Er is dan ook een goede communicatie nodig tussen de wetenschappers die voor een land zetelen in het IOC en de ambassadeurs van dezelfde landen die zetelen in de Algemene Vergadering van UNESCO. Zoals ik reeds zei staan wij ten dienste van de Lidstaten, en is deze communicatie tussen wetenschap en beleid dan ook onontbeerlijk.

Het 'Tsunami Early Warning System'

Nood aan een wereldwijd detectiesysteem voor vloedgolven

De verwoestende vloedgolf van december 2004 leid-

de tot de mobilisatie van de internationale gemeenschap en vergrootte het internationale bewustzijn voor dit fenomeen enorm. Patricio Bernal, Uitvoerend Secretaris van de Intergouvernementele Oceanografische Commissie (IOC) van de UNESCO doet een oproep voor goed bestuur.

De prijs van een afwachtende houding

Tot 26 december was de *World Conference on Disaster Reduction* enkel een volgende afspraak op de kalender van de VN. Op de eerste verjaardag van de Bam-tragedie restten er alleen nog vage herinneringen aan de aardbeving in Iran met een kracht van 6.5 op de schaal van Richter, die in 12 seconden 80% van de oude stad vernietigde.

Tot er, 23 dagen voor deze conferentie op 18 januari, in Kobe, Japan, van start ging, een onderzeese aardbeving in de Indische Oceaan plaatsvond en de vernietigendste vloedgolf ooit veroorzaakte. Vrijwel onmiddellijk verschenen er op de conferentieagenda trage plannen voor het installeren van een alarmsysteem voor vloedgolven in de Indische Oceaan. Binnen enkele dagen kon UNESCO al op de steun rekenen van talrijke organisaties en landen voor het nieuwe alarmsysteem dat UNESCO al enkele jaren voordien had voorgesteld. Het systeem werd echter niet als prioriteit beschouwd aangezien de laatste vloedgolf in de Indische Oceaan dateerde van 1883; tot de aardbeving en de vloedgolf van december 2004 op één enkele dag een kwart miljoen mensen doodde.

Al mogen we niet in staat zijn om alle natuurlijke gevaren te voorspellen, we kunnen wel het verlies van mensenlevens en eigendommen minimaliseren, via waarschuwingssystemen, bouwvoorschriften, zonerings, en andere vormen van voorbereiding op en voorkoming van rampen. Dikwijls is de verleiding echter nog te groot om te wachten met handelen tot er weer een ramp toeslaat. We zijn net zoals die man met een gat in zijn dak, die het volgende antwoordt als hem gevraagd wordt waarom hij het niet herstelt: "Als het regent is het te gevaarlijk, en als het niet regent is het niet nodig".

Sommigen kunnen pleiten dat preventie een prijs heeft. Ze hebben gelijk. Het is zo. De prijs voor het volledig in werking en op punt stellen van een vroeg alarmsysteem voor vloedgolven in de Indische Oceaan wordt inderdaad op 30-50 miljoen dollar geschat. Dat is echter een druppel in de oceaan in vergelijking met de totale kostprijs van de tsunami van

december 2004. En geen enkel bedrag zal de slachtoffers terugbrengen.

Zelfs het meest perfecte alarmsysteem is ook nutteloos als mensen niet weten wat te doen in een nood situatie, en dit is een kernaspect wat betreft het voorbereid zijn op rampen. Het *Pacific Tsunami Warning System* (PTWS) met ongeveer 28 Lidstaten, dat de Intergouvernementele Oceanografische Commissie van de VN in 1965 oprichtte na twee omvangrijke vloedgolven (1960 in Chili, 1964 in Alaska), functioneert met succes.

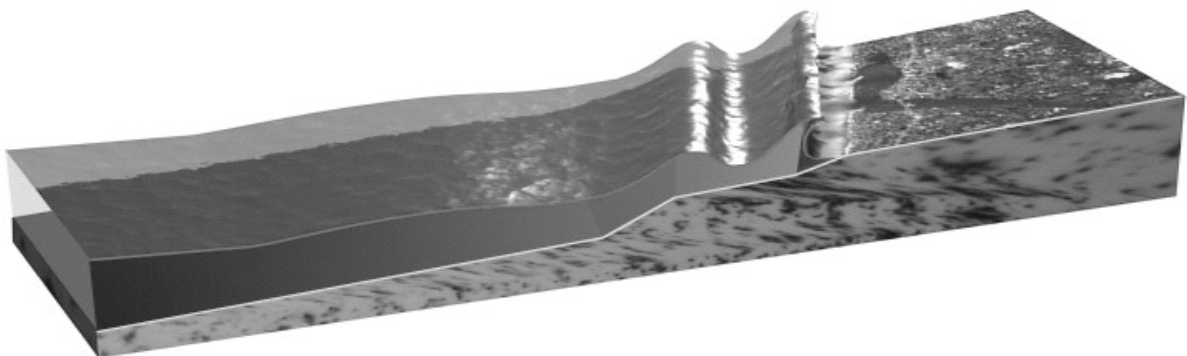
Vloedgolven gebeuren overal. Dus toen een vloedgolf in december 2004 de kustlijn langs de Indische Oceaan verwoestte, bestond de technologie om een geschikt alarmsysteem op poten te zetten reeds een tijdje. De deskundigen waren er echter niet in geslaagd de overheden van de noodzaak van zo'n systeem te overtuigen. "In Indonesië waren er mensen die niet eens de betekenis van het woord 'tsunami' kenden. Hoe hadden zij zich dan kunnen beschermen tegen iets waar ze zelfs geen naam voor hadden?" was een veelgestelde vraag ... achteraf. Ook is de situatie in de Middellandse Zee, wat betreft vloedgolven, momenteel vergelijkbaar met die van de Indische Oceaan. Vloedgolven kunnen ook voorkomen in de Middellandse Zee. Ze kunnen praktisch overal voorkomen. Ongeveer 250 jaar geleden, werd Lissabon door een vloedgolf vernietigd. Maar herinneringen vervagen, en proefondervindelijk verworven kennis wordt niet doorgegeven, maar gaat verloren.

Regeringsverantwoordelijkheid

Risicobewustzijn en hoe te reageren worden het best op nationaal en regionaal niveau bijgebracht. Regeringen komen echter op voor hun recht om op hun grondgebied zelf waarschuwingen uit te geven, in plaats van dit over te laten aan een multilateraal alarmsysteem. Bijgevolg zijn nationale eigendom en verplichting, d.w.z. regeringsverantwoordelijkheid, essentieel indien men wil dat internationale alarmsystemen werken. Dit vooronderstelt nochtans dat regeringen deze verantwoordelijkheid echt opnemen en ernaar handelen. Indien dit niet zo is zullen de alarmen die een internationaal detectienetwerk voortbrengen, ondoeltreffend zijn.

Een wereldwijd detectiesysteem voor rampen?

Het ultieme doel is een wereldwijd alarmsysteem dat niet alleen vloedgolven opspoot maar ook stormvloed - met andere woorden een oceanografisch detectiesysteem dat niet alleen de hogere risicogebieden van de Stille Oceaan, de Indische Oceaan, de gebieden rond de Caraïben en Middellandse Zee omvat, maar ook Europa en West-Afrika. Dit zou een bouwsteen zijn voor een uitgebreider *Multi-risico Alarmsysteem* dat alle in werking zijnde systemen overkoepelt. De grondgedachte hier is dat, hoewel elk soort ramp zijn eigen detectiesysteem heeft om op tijd geïdentificeerd te worden, de informatiekanaalen die worden gebruikt om de mensen te informeren en te waarschuwen in alle gevallen dezelfde zijn en dus ook voor elke soort ramp kunnen worden aangewend.

Mr. Bernal, kunt u een korte verduidelijking geven wat het 'Tsunami Early Warning System' juist inhoudt, en hoe dit systeem werkt?

Het *Tsunami Early Warning System* is als systeem gebaseerd op het oppikken van de signalen en de

triggers van seismische activiteit. De meeste tsunami worden veroorzaakt of *getriggerd* door aardbevingen, maar het probleem hierbij is dat de meeste aardbevingen geen tsunami veroorzaken.

De reden dat niet alle aardbevingen een tsunami voortbrengen is dat aardbevingen ook louter hori-

zontale en verschuivende bewegingen kunnen hebben, die dan geen tsunami als gevolg hebben. Het is enkel als ze een echte breuk en een verticale beweging voortbrengen, dat aardbevingen ook een tsunami teweegbrengen. Daarnaast zijn het ook niet enkel aardbevingen die een tsunami voortbrengen, ook een landverschuiving of een vulkaanuitbarsting kan een tsunami teweegbrengen, zoals dit is gebeurd bij de uitbarsting van de Krakatau in 1883, met als gevolg een huizenhoge tsunami die op de kusten van Indonesië sloeg.

Dit impliceert dat om te bevestigen dat je met een tsunami te maken hebt, en om mensen op een adequate manier te waarschuwen, je dus oceanografische instrumenten in een effectief netwerk nodig hebt die metingen verrichten in de oceaan. De metingen van deze seismografische instrumenten, deze data, moeten dan naar een analysecentrum worden overgebracht, en dit via een uiterst snel communicatiemiddel. In dit analysecentrum is het steeds belangrijk om te weten of er een beving plaatsvond onder een continent of op de bodem van de oceaan; bij een beving onder een continent zal er immers geen tsunami tot gevolg zijn. Als een beving plaatsvond onder de veel dunnere oceaankorst zal dit dan wel het geval zijn.

Essentieel in het proces is dat men een goede meting doet en juiste data verkrijgt over de oorsprong, de kracht en de aard van de beving, en die data moeten zeer snel verzonden worden naar de verschillende plaatsen waar deze kunnen worden geanalyseerd en van daaruit vertrekt dan een waarschuwing naar de mogelijks betrokken landen.

Deze seismografische metingen van de oorsprong zijn echter niet voldoende, je hebt daarnaast ook nog een ander type instrumenten nodig die laten weten of er effectief een tsunami voorbijkomt. Dit zijn dan oceanografische instrumenten die op een eiland of langs de kustlijn van een continent zijn geplaatst of sensoren op de bodem van de oceaan die registreren of er een tsunami voorbijkomt. Deze netwerken hebben we ontwikkeld in de Indische Oceaan, en vandaag ben ik blij om je te kunnen meedelen dat het systeem werkt.

Het lijkt me minstens even belangrijk dat naast een juiste meting en analyse ook de eigenlijke waarschuwing naar de bevolking toe efficiënt en effectief is.

Dat is inderdaad een kritische link, en ik zal er direct bijzeggen dat dit ook de zwakste schakel is. De zwakste en moeilijkste schakel zit bij de overheden van de mogelijks getroffen landen, die na het uitgeven van een waarschuwing door ons ook op een ade-

quate manier en met een goed noodscenario moeten reageren.

Deze reactie kunnen ze niet improviseren! Je kunt niet beginnen vergaderen als er een waarschuwing is, er moet als het ware een rode knop zijn binnen de getroffen Lidstaat. De reactie moet degelijk zijn voorbereid, en het is net deze voorbereiding en uitwerking van deze scenario's die zeer veel en intensief werk vereisen. Dit zijn zaken die op voorhand moeten gebeuren. Daarnaast moeten de bevolkingen en regeringen ook begrijpen dat wij als wetenschappers ook slechts het mogelijke kunnen doen. Soms is er geen waarschuwing meer mogelijk voor gebieden die te dicht bij de oorsprong van de tsunami liggen, en dus heel snel zullen worden getroffen. Op die momenten moeten mensen vertrouwen op hun eigen kennis over tsunami's, en ook hierbij, bij het opbouwen van die kennis, spelen wij in samenwerking met de lokale autoriteiten een belangrijke rol.

In Chili werden er zo bij de kustbevolking een soort speelkaarten en bladwijzers uitgedeeld waar in 6 stappen op staat wat ze moeten doen bij een tsunami, dit om hen bewust te maken en er voor te zorgen dat ze weten wat ze moeten doen als ze niet op tijd meer kunnen worden gewaarschuwd. Als eerste stap staat er op deze informatie dat wanneer mensen zich aan de kust bevinden en ze een aardbeving voelen die voldoende sterk is om hun het evenwicht te doen verliezen, ze moeten schuilen en zich beschermen gedurende de eigenlijke aardbeving. Direct daarna echter moeten ze schuilen op hoger gelegen grond, hoger dan 30 meter, omdat het mogelijk is dat er binnen de volgende 20 minuten een tsunami zal toeslaan.

Dit soort kennis moet algemene kennis worden, ook bij toeristen. Ook het symbool voor een tsunami bestaat sinds lang en de overheden in Chili hebben heel lang inspanningen moeten doen om dit symbool op populaire stranden te doen plaatsen.

Dit was onder druk van lokale overheden en de aanwezige toeristische industrie daar zeer moeilijk. Het is erg om zeggen maar na de tsunami in 2004 in In-

donesië was men wel overtuigd van de noodzaak hiervan. Tenslotte is het al of niet adequaat reageren op een tsunami een cultureel aspect. Het zijn niet de instrumenten, of het *Tsunami Early Warning System*, die levens zullen redden, het is de manier van reageren op de technische waarschuwing, de *mindset*, het onderwijs, en de bewustmaking die dit zullen doen. Omwille hiervan is het ook goed dat het IOC bij UNESCO zit. UNESCO is de organisatie voor onder andere onderwijs en cultuur, die inzake tsunami's even belangrijk zijn als de harde technologie.

Als vandaag hetzelfde zou gebeuren als in 2004, toen een verwoestende tsunami de kusten van de Indische Oceaan bereikte wat zouden hier vandaag de dag de gevolgen van zijn?

De gevolgen zouden vandaag de dag zeer verschillend zijn mocht een gelijkaardige tsunami of een bijna identieke tsunami als in 2004 ontstaan in de Indische Oceaan

De plaats in Sumatra, Banda Atjeh, waar de golf het eerst en hardst toesloeg zou moeten vertrouwen op hun eigen kennis of cultuur zoals ik net zei, zij kunnen helaas niet op tijd worden gewaarschuwd. Maar dankzij het *Indian Ocean Tsunami Warning System* zou de hele kust van Indonesië en alle andere landen die er werden getroffen, zoals Thailand, Sri Lanka, en India, wel op tijd gewaarschuwd zijn en de bevolking zou er beschermd zijn.

We moeten er ons momenteel wel voor hoeden om

té optimistisch te worden, we zijn nog helemaal niet volledig en waar we moeten zijn. Veel van het succes hangt af van nationale rampenplannen. Het is hierbij vaak moeilijk om alle landen in de juiste richting te doen evolueren, maar voor deze rampenplannen werken we hier momenteel nauw samen met vele andere actoren, zowel met VN- als niet VN-Organisaties. We werken samen met de WMO, het Rode Kruis en de Rode Halve Maan, de Wereldbank, UNDP ..., en allen samen staan we de Staten bij om deze noodzakelijke plannen uit te bouwen.

Een voorbeeld hiervan is Kenia, waar in 2004 bij de tsunami het rampenplan in actie schoot en er geen doden te betreuren vielen. In Somalië was er geen rampenplan, en hier vielen 200 doden.

Het risico op een tsunami bestaat in bijna alle oceaانبekkens, wel in verschillende mate, en de maatregelen voor een adequate bescherming zijn ook niet extreem duur, maar de grootste obstakels zijn psychologisch en cultureel. Mensen denken vaak: dit overkomt ons niet, tot het ze wel overkomt.

Noot

De inleiding bij dit onderdeel van het interview is van de hand van Jan De Bischof. Voor meer informatie over het *Tsunami Early Warning System*, zie <http://www.unisdr.org/> en <http://www.unesco.org>.

Vlaanderen ondersteunt de 'S' van UNESCO Internationaal Centrum te Oostende

door Dr. Rudy HERMAN¹

In 1998 sloot Vlaanderen een algemeen samenwerkingsakkoord af met de UNESCO ('United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation'). Dit was een primeur: Vlaanderen was de eerste regionale overheid binnen de multilaterale organisatie waarmee een dergelijke formele verbintenis werd aangegaan.

Een jaar later werd het akkoord in praktijk gebracht door de toenmalige Administratie Wetenschap en Innovatie van de Vlaamse Gemeenschap (momenteel het nieuwe beleidsdomein Economie, Wetenschap en Innovatie of EWI) en met de oprichting van het Vlaams UNESCO Wetenschappen Trustfonds, ter ondersteuning van UNESCO activiteiten in het domein van de wetenschappen. Dit fonds is internationaal gekend als het FUST: 'Flanders UNESCO Science Trustfund'. Met het FUST werd Vlaanderen een structurele partner in het uitbouwen van netwerkings- en onderzoeksactiviteiten in UNESCO's prioritaire domeinen van 'Water' en 'Oceaanwetenschappen'. Het FUST stimuleert de uitbouw van een wereldwijd oceaan-data- en informatienetwerk.

Zeeën en oceanen oefenden van oudsher een grote aantrekkingskracht uit op de mens. Een toenemend aantal mensen zoekt de kustgebieden op en blijft er om er in hun levensonderhoud te voorzien. Momenteel leeft nagenoeg 65% van de wereldbevolking aan of in de nabijheid van de kust. Zeker in ontwikkelingslanden zijn zij voor hun voedselvoorziening grotendeels aangewezen op de zee. Daarnaast zorgen de exponentieel stijgende menselijke activiteiten voor een toenemende druk op de natuurlijke rijkdommen langsheen de kustgebieden en in de aanpalende diepere zeeën (figuur 1).

FIGUUR 1 – Wereldwijd neemt de druk op kustgebieden door menselijke activiteiten enorm toe. Kleine kustdorpjes groeiden in 25 jaar uit tot een stadsagglomeratie in de baai van Carthagena, Colombia.
©Rudy Herman

Doordacht omspringen met de zee

Kan de voedselproductie op land nog worden opgedreven, voor de voedselrijkdommen van de zee is dit niet zo evident. Het is meer dan raadzaam om op een doordachte manier met deze voedselbronnen om te springen. Dit gebeurt bij voorkeur binnen een gestructureerd kader op basis van grensoverschrijdende afspraken. Meerdere multilaterale organisaties vervullen een belangrijke coördinerende rol bij het waken over de duurzame toekomst van onze natuurlijke hulpbronnen uit de zee.

De Intergouvernementele Oceanografische Commissie (IOC) van UNESCO richt zich in hoofdzaak op het coördineren van het onderzoek van zeeën en oceanen. Dit is complementair met de opdrachten van andere multilaterale organisaties. UNEP (*United Nations Environment Programme*) richt zich in hoofdzaak op het landmilieu en deels op de kustgebieden, terwijl het FAO (*Food and Agriculture Organization*) het beheer van natuurlijke rijkdommen (o.m. de visserij) behartigt.

Een prioriteit van de IOC is het aanmoedigen en het helpen uitbouwen van een *integraal kustzonebeheer* in de ontwikkelingslanden. Hiertoe is de opbouw van een goed functionerend netwerk van gegevens- en informatieverstrekking in samenspraak met lokale en regionale belanghebbenden van belang. Dit is de kernactiviteit van een van de grote IOC-programma's: het IODE of *International Oceanographic Data and Information Exchange*. IODE draagt in belangrijke mate bij tot het verbreden van de globale kennis

van de zeeën en oceanen. Ook draagt het programma – in nauwe samenwerking met de Wereld Meteorologische Organisatie (WMO) – bij tot het creëren van internationale standaarden en protocols en verzekert de vrije en open toegang tot oceaangegevens en –informatie. Ten slotte biedt het een instrumentarium voor het ondersteunen van het gegevensbeheer voor regionale en grote internationale programma's, waardoor de Lidstaten toegang krijgen tot een wereldwijd netwerk van gegevensbanken.

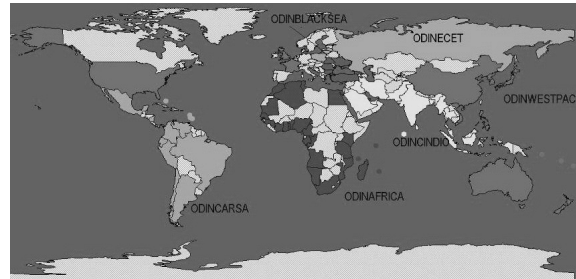
Vlaanderen steunt IODE

Vlaanderen opteede ervoor om via het FUST het IODE programma te ondersteunen (in de fase 2003-2007 met 4,15 miljoen USD, destijds ± € 3,32 miljoen) met specifieke aandacht voor het *Ocean Data and Information Network* (ODIN). Dit activiteitenpakket bevordert een nauwe samenwerking tussen twee belangrijke IOC-programma's: het *Integrated Coastal Area Management* en het operationele *Global Ocean Observation System*.

Het UNESCO/IOC-secretariaat zorgde er bij de start van de *Ocean Data and Information Networks* voor om van alle betrokken Lidstaten het nodige engagement te bekomen zowel inzake personeel als infrastructuur van de datacentra. Tezelfdertijd verzekerde het IOC de vereiste capaciteitsopbouw bij de Lidstaten door training *on the job* te organiseren. Hierbij is de inbreng vanuit Vlaanderen cruciaal, mede omdat sinds april 2005 het UNESCO/IOC project office voor IODE haar activiteiten in Oostende opstartte. Sinds de oprichting van dit UNESCO expertisecentrum genoten al 800 experts uit 97 IOC-lidstaten een gespecialiseerde opleiding. Eenvormig opgeleide experts zijn cruciaal bij het uitbouwen van datanetwerken volgens de internationale opgelegde standaarden. Naar analogie met de succesvolle ontwikkeling van ODINAFRICA als pilootnetwerk, gevolgd door ODINCARSA, resulteerden deze *on the job* trainingen in een versnelde opstart en ontwikkeling van nieuwe ODIN's wereldwijd. Momenteel zijn er al zes ODIN-netwerken uitgebouwd en operationeel (figuur 2). Het Europese SeaDataNet (met het IODE project office als partner) dat bestaat uit 49 datacentra uit 36 landen werkt nauw samen met de ODIN's.

Een belangrijke opdracht van IODE is het leveren van gerichte informatie en producten voor andere IOC-programma's. Terzelfder tijd worden deze informatie- en gegevensstromen gestroomlijnd met

de activiteiten binnen andere IOC-programma's en afgestemd op gegevensstromen van andere organisaties, zoals WMO en UNEP. Deze integratie leidt tot gezamenlijke activiteiten en producten. Dit kan het best worden geïllustreerd met een paar voorbeelden.

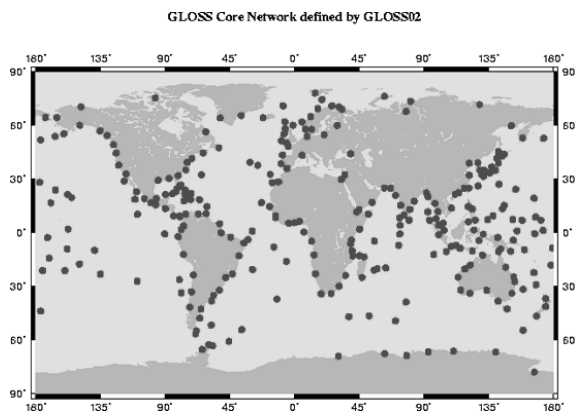
FIGUUR 2 – De ODIN-netten omvatten nagenoeg alle IOC-lidstaten. Het Europese SeaDataNet is niet opgenomen.

Duidelijke voordelen

Met de structurele ondersteuning vanuit het FUST kon het IOC voor het eerst een uniform *Ocean Data and Information Network* uitbouwen op de schaal van een continent: ODINAFRICA. Het oprichten of het versterken van regionale centra met betrekking tot informatie- en gegevensbeheer ten behoeve van een geïntegreerd kustzonebeheer kreeg hierin een hoge prioriteit. Met ODINAFRICA als ODIN-pilootnetwerk werden een aantal noden en prioriteiten ingevuld die de Afrikaanse Lidstaten naar UNESCO hadden kenbaar gemaakt.

Vóór 1999 waren er in Afrika amper vier functionerende meetstations die gegevens aanleverden voor het *Global Sea-Level Observing System* (GLOSS). Vandaag omvat GLOSS een 300-tal meetstations die de evolutie van het zeepeil zowel regionaal als op wereldschaal volgen (figuur 3). Met ODINAFRICA is ook Afrika nu prominent aanwezig op de GLOSS-wereldkaart. Er is een Pan-Afrikaans kustwaarnemingsstelsel uitgebouwd op basis van een netwerk van een 30-tal getijdenmeters. Tijdens de tsunami-ramp van 26 december 2004 waarschuwde het datacentrum van de Seychellen heel snel de ODINAFRICA-datacentra aan de Afrikaanse oostkust. In Kenia waarschuwde de minister van milieu via de televisie voor het nakende gevaar. Een uur later waren alle stranden ontruimd en waren de kleine vissersbootjes zo goed mogelijk in veiligheid gebracht. In Kenia en Tanzania vielen geen slachtof-

fers, in tegenstelling tot Eritrea, waar vele doden te betreuren waren.

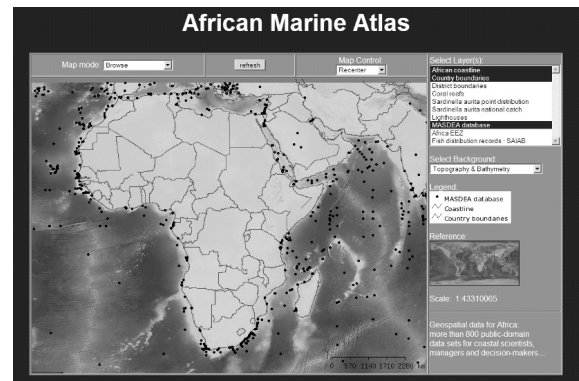

FIGUUR 3 – Het wereldwijd GLOSS-netwerk omvat ruim 300 meetstations die continue veranderingen van het zeepeil opvolgen.

Uit het mondiale netwerk kan heel wat informatie worden gehaald voor lokaal en regionaal gebruik. Daaruit kan een verscheidenheid aan producten en diensten resulteren. Door het koppelen van een doorgedreven *on the job* training, het aanleveren van up-to-date materiaal en een voldoende operationele ondersteuning is ODINAFRICA erin geslaagd een Pan-Afrikaanse netwerking te verzekeren. Het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ²), met een EWI Innovatie vertegenwoordiger in de raad van bestuur, speelde hierbij een belangrijke ondersteunende rol. Voor 2007 voorziet EWI € 1,075 miljoen subsidies aan het VLIZ. Vooral bij de ontwikkeling van de databanktechnologie en de softwareontwikkeling voor het kanaliseren en bewaken van deze enorme gegevensstromen.

Een voorbeeld hiervan is de *African Marine Atlas* (AMA), een interactieve internettoepassing waarbij men meerdere informatielagen op elkaar kan visualiseren. AMA kan deze gelaagde informatie zowel op lokaal als op continent niveau aanbieden. Zo is de ligging van alle meetpunten in de *Marine Species Database for Eastern Africa* in kaart gebracht (figuur 4).

MASDEA werd met medewerking van het VLIZ opgestart en is nu een volwaardige ODINAFRICA-activiteit.³

FIGUUR 4 – Overzicht van het aantal locaties waarvan gegevens in de MASDEA-databank zijn opgenomen.

Door deze geïntegreerde benadering helpt ODINAFRICA bij het onderbouwen van een duurzame bescherming van Afrikaanse kustgebieden en het mariene milieu. Ook vult het een deel in van het Milieu-initiatief van de *New Partnership for Africa's Development* (NEPAD) ambities, met betrekking tot het luik *Marine and coastal resources*. Dankzij de integratie in NEPAD zijn alle belanghebbenden bij het mariene milieu effectief betrokken, inclusief de private sector, beleidsmakers, onderwijssector enz. Met FUST als onderdeel van het EWI *Science Sharing* programma draagt Vlaanderen in samenwerking met UNESCO zo in belangrijke mate bij – voor 2007 met € 1,437 miljoen – tot de uitwerking van een duurzaam beleid van de kustgebieden in Afrika.

Noten

- 1 Team Beleidsondersteuning en Academisch Beleid, Administratie Economie, Wetenschap en Innovatie, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- 2 <http://www.vliz.be> – zie ook elders in dit nummer: p. 37.
- 3 <http://www.vliz.be/vmcddata/Masdea>.

Het Internationale Hof voor het recht van de zee

door Prof. Dr. Erik FRANCKX

In dit themanummer rond water past het even stil te staan bij het Internationale Hof voor het recht van de zee (hierna Hof). Dit is immers een internationaal rechtsprekend orgaan dat speciaal gecreëerd werd om problemen rond zeeën en oceanen, die bijna twee derde van het totale oppervlak van onze planeet uitmaken, op een vreedzame manier te beslechten.

Dit Hof dankt zijn ontstaan aan het Verdrag van de VN inzake het recht van de zee¹, aangenomen in 1982 en pas meer dan tien jaar later in werking getreden, namelijk op 16 november 1994. Dit verdrag bevat immers in bijlage het Statuut van dit Hof, waarvan de zetel te Hamburg, Duitsland, is gelegen.² Op 1 oktober 1996 vatte dit Hof dan ook zijn werkzaamheden aan. Aangezien het Verdrag van 1982 de dag van vandaag zowat als de grondwet der oceanen wordt aanzien, gelet niet alleen op zijn grote aanhang maar ook op de ruime geografische spreiding van de Staten die er partij bij zijn³, lijkt de basis van dit Hof bijzonder stevig verankerd te liggen in het internationaal recht.

Het feit dat dit Hof deze zomer juist twee zaken heeft afgehandeld, met name de Hoshinmaru en de Tomimaru zaken, lijkt de opportuniteit en relevantie van deze bijdrage in dit themanummer alleen maar te versterken.

Om de rol van dit Hof in zijn juiste context te plaatsen wordt eerst even stil gestaan bij de verplichte procedures leidende tot bindend beslissingen in het internationaal recht in het algemeen, en het zeerecht in het bijzonder. Vervolgens zal een bepaalde procedure voor dit Hof bijzonder worden toegelicht, met name deze inzake de spoedige vrijgeving van schepen en bemanningen. In een derde deel zullen dan twee concrete toepassingen van deze procedure voor het Hof, na de arrestatie door Rusland van de Japanse vissersboten Hoshinmaru en de Tomimaru, worden toegelicht. Tenslotte zullen enkele conclusies worden getrokken aan de hand van deze recente rechtspraak over het belang van dit Hof.

Het Internationale Hof voor het recht van de zee

Verplichte procedures leidende tot bindende beslissingen

De afdwingbaarheid van het internationaal recht vormt al sinds het ontstaan ervan een heikel punt. Een verplichte procedure leidende tot een bindende beslissing is er daarom ook eerder de uitzondering dan de regel. Men moet zich dan ook behoeden voor een te groot optimisme, als zouden alle juridische problemen die zich sinds eind 1996 met betrekking tot de zeeën en oceanen hebben voorgedaan ondertussen door dit Hof op een bindende wijze beslecht zijn geweest.

Dit is duidelijk niet zo als men het aantal en soort van zaken nader beschouwt die het Hof ondertussen reeds heeft behandeld. Een decennium na het aanvatten van de werkzaamheden, heeft dit Hof gemiddeld anderhalve zaak per jaar behandeld. Voor een beginnend internationaal rechtsprekend orgaan is dit misschien niet zo slecht, maar hierbij zijn volgende bedenkingen toch wel aan de orde. Zo is er vooreerst geen duidelijk crescendo patroon vast te stellen in het aantal zaken. De twee zaken die hier centraal staan zijn er gekomen na een luwte van twee jaar en een half waarin het Hof geen enkele zaak te behandelen had. Ten tweede heeft het Hof tot op heden nog maar één enkele zaak ten gronde behandeld, en die dateert al van 1999.⁴ Al de andere zaken betreffen procedures waarbij het Hof de zaak ten gronde niet zelf behandelt. Hiervan hebben er vier betrekking op het nemen van voorlopige maatregelen en maar liefst negen op de spoedige vrijgeving van schepen en bemanningen.⁵ Deze laatste categorie is dus duidelijk de voornaamste bron waar het Hof momenteel zijn zaken uit put. Aangezien de twee zaken die recentelijk beslecht zijn geweest, en die hier besproken zullen worden, in dezelfde categorie vallen, zal het deze procedure zijn waar hier even zal bij worden stilgestaan.

Dat het Hof niet alle maritieme problemen van het laatste decennium heeft opgelost heeft vooreerst te maken met het feit dat dit Hof maar een van de vier mogelijkheden uitmaakt voorzien door het Verdrag van 1982 om tot een verplichte procedure leidende tot een bindende beslissing te komen. Partijen krijgen immers de optie in dit verdrag om te kiezen tussen vier mogelijke wijzen van regeling van geschillen, waarvan het Hof er een is, naast het Internationaal Gerechtshof, een scheidsgerecht, of een bijzonder scheidsgerecht.⁶

Vervolgens lijkt een korte verwijzing naar de normale werkwijze van het Internationaal Gerechtshof hier op zijn plaats om dit punt in zijn juiste context te

plaatsen. Men mag immers niet uit het oog verliezen dat het Internationaal Gerechtshof, waarvan het statuut een integrerend deel uitmaakt van het Handvest van de VN, en daardoor niet minder dan 192 verdragspartijen telt, in beginsel onbevoegd is. Het is immers niet omdat de spelregels, waaraan het Internationaal Gerechtshof onderworpen is, algemeen worden aanvaard, dat de verdragspartijen elkaar zomaar voor dit voornaamste gerechtelijk orgaan van de VN kunnen slepen. Op dit punt verschilt het internationaal recht dus grondig van ons nationaal rechtssysteem, waar een weerspannige partij zelfs bij verstek kan worden veroordeeld.

Men moet zich het Statuut van het Internationaal Gerechtshof met andere woorden voorstellen als iets dat aan de partijen op een gouden schotel wordt aangeboden, maar waar deze laatsten al dan niet gebruik van kunnen maken. In voorkomend geval moeten beide Staten eerst de bevoegdheid van het Hof erkennen met betrekking tot het geschil in kwestie en pas dan zal het Internationaal Gerechtshof tot een bindende uitspraak kunnen komen.

Met Deel XV van het Verdrag van 1982 heeft men voor het eerst gepoogd in een multilateraal verdrag met universeel karakter het geschillenbeslechtsmechanisme over een andere leest te schoeien. Dit heeft alles te maken met de specifieke wordingsgeschiedenis van dit verdrag dat in tegenstelling tot de vier zeerechtoverdragen van 1958 niet werd voorbereid door de Commissie voor Internationaal Recht van de VN. De Staten zijn hier rechtstreeks rond de tafel gaan zitten om te pogen het gehele zeerecht in een enkel verdrag te regelen. Het vertrekpunt van deze aanpak was de bevinding dat de tendensen die het zeerecht begin van de jaren 70 kenmerkten dermate divers waren, dat enkel een globaal compromis voor een oplossing zou kunnen zorgen, waarbij dan alle partijen op sommige punten zouden scoren, maar op andere dan weer toegevingen zouden moeten doen om het document ook voor andere Staten interessant en aanvaardbaar te maken. In dit kiesspel van geven en nemen, dat trouwens zo een tien jaar heeft aangesleept, kon het dan ook niet anders dat, *primo*, de consensus methode werd gehanteerd en, *secundo*, dat het uiteindelijk bekomen resultaat een *package deal* zou uitmaken, te nemen of te laten. Het is daarom vooreerst onmogelijk via het spel van reserves enkel het interessante uit het verdrag te aanvaarden, en de minder interessante punten vanuit nationaal oogpunt ter zijde te schuiven.⁷ Maar ook, en dit is dus belangrijk hier, moest men ervoor zorgen dat Staten niet elk hun eigen weg zouden gaan met betrekking tot de uitlegging van het Ver-

drag van 1982. In een document dat vaak de kleinste gemene deler weergeeft van de posities van Staten, en dus meer dan eens doelbewust opteert voor een grijze tekst, die iedereen kan behagen omdat men er zowat in leest wat men wil, eerder dan een witte of zwarte tekst, die voor een aantal Staten onaanvaardbaar zou geweest zijn, is dit meer dan begrijpelijk. Ook wilde men voorkomen dat geschillen, eenmaal ze ontstaan, zouden blijven aanslepen omdat de betrokken partijen hun eigen posities wensen te behouden en niet bereid zouden worden gevonden om een derde te laten beslissen. Een dergelijke houding zou zeer duidelijk de juridische waarde van het document hebben aangetast.

Het innovatieve van dit Deel XV ligt nu juist in zijn Afdeling 2, genaamd "Verplichte procedures leidende tot bindende beslissingen". Door toe te treden tot het Verdrag van 1982 onderwerpen Staten zich dus automatisch aan deze regeling.⁸ Het *quid pro quo* van deze nieuwigheid is vooreerst dat men de opties voor Staten zo ruim mogelijk gehouden heeft en dat het Hof dus, zoals reeds vermeld, maar een van de vier mogelijks te volgen pistes uitmaakt op deze weg naar een bindende oplossing.⁹ Vervolgens is het ook zo dat men een reeks uitzonderingen heeft moeten toestaan, zonder dewelke ook dit Deel XV nooit tot een consensus zou hebben geleid. Deze uitzonderingen zijn ofwel automatisch¹⁰, ofwel facultatief door Staten in te roepen.¹¹ En of het glas nu half vol is, of half leeg, met andere woorden of men nu echt te maken heeft met een systeem van verplichte geschillenbeslechting, of eerder met een systeem waar de uitzonderingen de bovenhand halen op de regel, daar is men in de gespecialiseerde literatuur nog altijd niet uit. Wat wel als een paal boven water staat is dat men voor het eerst in een dergelijk multilateraal verdrag met universele strekking een poging ondernomen heeft om Staten op een meer stringente manier hun geschillen te laten beslechten dan daarvoor ooit het geval was geweest.

De procedure inzake de spoedige vrijgeving van schepen en bemanningen voor het Hof

Binnen dit nieuwe kader verdient een procedure voor het Hof speciale aandacht, namelijk deze inzake de spoedige vrijgeving van schepen en bemanningen.¹² Ze is totaal nieuw, is in de praktijk, zoals we zullen zien, enkel van toepassing voor het Hof, en heeft sindsdien ook geen navolging meer gekend. Het eigene van deze procedure is dat een bepaald

rechtsprekend orgaan zich gaat uitspreken over een onderdeel van de zaak, zonder dat het noodzakelijkerwijs ditzelfde orgaan zal zijn dat later de zaak ook ten gronde zal behandelen.

Deze nieuwigheid heeft dan weer alles te maken met de creatie van de exclusieve economische zone in het Verdrag van 1982.¹³ In deze nieuwe maritieme zone, die zich 200 zeemijl voor de kust uitstrekt¹⁴, worden aan de kuststaat immers verregaande bevoegdheden toegekend inzake milieu- en visserijbescherming, die vroeger enkel binnen de territoriale zee konden worden uitgeoefend.¹⁵ Wie de eventuele overtredingen van deze bevoegdheid zou moeten vervolgen, was oorspronkelijk een punt van betwisting. Maar deze bevoegdheid is uiteindelijk toch ook toebedeeld aan de kuststaat. Om echter te voorkomen dat deze laatste bij het uitoefenen van deze soevereine rechten al te zeer de belangen van de scheepvaart in het gedrang zou brengen werd de hier besproken procedure ingevoerd. Deze procedure heeft dus niets te maken met de grond van de zaak, dit wil zeggen met de vermeende milieu- of visserij-overtreding, maar beoogt enkel de vrijlating van de schepen en bemanning tegen een borgtocht in afwachting van de beslechting van het geschil ten gronde.

De bevoegdheid van kuststaten in hun exclusieve economische zone mag met andere woorden zeer ruim zijn, toch bestaan er wel degelijk beperkingen op. Het geschillenbeslechtingsmechanisme van het Verdrag van 1982 illustreert dit zeer passend met betrekking tot de visserijproblematiek. Want indien levende rijkdommen binnen de exclusieve economische zone zo goed als onttrokken worden aan het systeem van verplichte geschillenbeslechting door een automatische uitzondering¹⁶, dan moet deze procedure inzake spoedige vrijgeving van schepen en bemanning als een uitzondering op deze uitzondering worden gezien, waar een derde wel de redelijkheid van de waarborgsom van kan toetsen.

Tenslotte kan hier nog worden gewezen op het feit dat deze procedure een speciale band heeft met het hier besproken Hof. Het is inderdaad zo dat partijen theoretisch een dergelijke procedure eenzijdig kunnen opstarten voor een van de vier instellingen voorzien in Artikel 287, zoals boven reeds vermeld, toch zal het in de praktijk bijna uitsluitend het specifiek bij name genoemd alternatief zijn dat zich met dergelijke procedures zal inlaten, met name het Hof.¹⁷

De voorspelling gemaakt in 1994 door Tullio Treves, thans rechter voor dit Hof, dat deze procedure wel eens zou kunnen uitgroeien tot een attractiepool van deze instelling, heeft zich ten volle bewaarheid.¹⁸ De

twee recente zaken, die nu zullen worden besproken, zetten deze tendens nog maar eens extra in de verf.

De Hoshinmaru en Tomimaru zaken voor het Hof

Beide zaken hebben dus vooreerst gemeen dat het procedures inzake de spoedige vrijgeving van schepen en bemanningen betreffen, dat vervolgens de partijen Japan (eiser) en Rusland (verweerder) zijn, en tenslotte dat ze beide beslist zijn geweest op 6 augustus 2007. Vanuit het geheel der negen zaken bekeken in verband met spoedige vrijgeving van schepen en bemanning die het Hof al tot op heden heeft behandeld, valt het bovendien op dat het allemaal zaken zijn geweest die met visserij te maken hebben. Deze procedure kan immers ook worden ingeroepen wanneer schepen worden aangehouden voor het overtreden van de milieureglementering van de kuststaat, maar tot dusver heeft deze bevoegdheid nog nooit aanleiding gegeven tot een zaak voor het Hof. De juridische basis is met andere woorden tot dusver steeds Artikel 73 (2) van het Verdrag van 1982 geweest dat bepaalt: "Aangehouden schepen en hun bemanning worden onverwijld in vrijheid gesteld na het verschaffen van een redelijke waarborgsom of het stellen van een andere zekerheid."¹⁹

Wat deze twee zaken dan weer onderscheidt van de zeven andere soortgelijke procedures zojuist aangehaald, is dat deze laatste twee zaken procedures betreffen over visserij in de exclusieve economische zone van de kuststaat binnen het kader van een geldige visserijvergunning door deze laatste afgeleverd. Zo werd de *Hoshinmaru* op 1 juni 2007 door een Russisch kustwachtschip gestopt om geïnspecteerd te worden. Uit de inspectie bleek dat de in het logboek opgenomen gegevens niet overeenkwamen met het soort en de hoeveelheid vis die het schip aan boord had. Na een grondige controle in de haven van Petropavlovsk-Kamchatskii bleek dat 20 ton zalm illegaal aan boord was gebracht daar die ingeschreven stond in het logboek als een goedkopere zalmsoort. Een soortgelijke overtreding diende vastgesteld te worden met betrekking tot de *Tomimaru*. Dit schip werd op zee geïnspecteerd op 31 oktober 2006 en na een grondige inspectie in dezelfde haven bleek ook dit schip zo een 60 ton illegaal gevangen vis aan boord te hebben, dit wil zeggen gevangen in strijd met de voorwaarden van de bekomen visserijvergunning.

Wat hebben beide zaken nu bijgebracht in de ont-

wikkeling van het begrip 'redelijk' in deze bijna exclusieve rechtsmacht van het Hof? Wat betreft de *Hoshinmaru* zaak dient voornamelijk gewezen op het feit dat Rusland bij het bepalen van de waarborgsom rekening had gehouden met de maximale straf die eventueel door de rechter ten gronde zou kunnen worden uitgesproken. Voornamelijk de inbeslagname van het schip, die een van de mogelijke sancties was overeenkomstig de relevante Russische wetgeving, werd door Japan betwist omdat het hier niet over visserij ging zonder vergunning, maar over een minder ernstig vergrijp binnen het vergunningssysteem. Het voorgestelde bedrag door de Russische autoriteiten zou dus volgens Japan tot zo ongeveer een vierde moeten worden herleid. Het Hof besliste dat het vaststellen van een waarborgsom op basis van de maximum straf niet redelijk was en dat de inbeslagname van het schip, gelet op de omstandigheden van de zaak, ook *in casu* geen deel diende uit te maken van de berekening. Het door Rusland oorspronkelijk voorgestelde bedrag werd dan ook met meer dan de helft verminderd.

Ook de *Tomimaru* zaak is niet onbelangrijk voor de verdere ontwikkeling van de rechtspraak met betrekking tot de spoedige vrijlating van schepen en bemanning, zelfs al heeft het Hof het niet gepast geacht in deze zaak een uitspraak te doen over de redelijkheid van de waarborgsom. In tegenstelling tot de vorige zaak, waar Japan kort op de bal heeft gespeeld, dient hier te worden vastgesteld dat dit land vooreerst getracht heeft zijn gelijk te halen voor de nationale rechtbanken in Rusland. Enkel toen het duidelijk werd dat dit niet het verhoopte resultaat opleverde, werd een procedure voor het Hof opgestart. Het was dan ook pas acht maanden na de aanhouding van het schip dat een verzoekschrift aan het Hof werd gericht inzake de spoedige vrijgeving van schip en bemanning. Ondertussen had echter een Russische rechtbank de inbeslagname van het schip al bevolen op 28 december 2006, wat trouwens in hoger beroep werd bevestigd op 24 januari 2007. Japan had dan nog een procedure ingespannen voor het Russisch Hoogerechtshof, die lopende was op het ogenblik van het indienen van het huidige verzoekschrift voor dit Hof. Rusland argumenteerde vooreerst dat de inbeslagname van het schip de procedure zonder voorwerp maakte, daar het schip niet langer aan Japan, de eiser, toebehoorde. Het Hof heeft dit argument echter ter zijde geschoven door erop te wijzen dat de inbeslagname van een schip niet automatisch een verandering of verlies van vlag impliceert. Eigendom en vlag zijn twee los van elkaar staande zaken wanneer het over schepen gaat. Een

verandering van eigendom leidt niet automatisch tot een verandering of verlies van vlag. De tweede argumentatielijn van Rusland betrof het feit dat de inbeslagname van het schip de procedure inzake spoedige vrijgeving van schepen en bemanning zonder voorwerp maakte. In een sterk staaltje van sibillijns taalgebruik stelt het Hof dat dergelijke inbeslagnames niet zouden moeten worden gebruikt om het ingevoerde evenwicht tussen kust- en vlaggestaat te verstoren. Bovendien moet een dergelijke procedure tot inbeslagname voldoen aan de internationale standaarden die de rechtsgang waarborgen. In het bijzonder kan deze niet zomaar in aller haast worden gevoerd. Na deze uitspraak, die zoals terecht opgemerkt door rechter Nelson in zijn verklaring eerder neigt naar een inmenging in de nationale rechtsprocedures ten gronde²⁰, komt het Hof dan vervolgens tot de conclusie dat de uitspraak door het Russisch Hoogerechtshof, waarvan het Hof pas slechts ingelicht werd na de beëindiging van de mondelinge fase op 26 juli 2007 en dus slechts enkele dagen voor de uitspraak zelf, een einde brengt aan deze procedure. En aangezien ook de eiser hierin berustte, achtte het Hof dat deze zaak ondertussen zonder voorwerp was geworden en werd derhalve geen uitspraak gedaan over de waarborgsom.

Conclusies

Zowat een decennium na de aanvang van de werking van dit nieuwe Hof kan worden gesteld dat het een weliswaar beperkte, maar desondanks belangrijke rol heeft gespeeld in de ordentelijke ontwikkeling van het recht, en dit voornamelijk met betrekking tot een procedure waarvan het nut, zo niet de redelijkheid en gepastheid ernstig in twijfel werden getrokken op het ogenblik van de creatie ervan. Het is daarom merkwaardig vast te stellen dat een van de meest gezaghebbende tegenstanders van deze procedure toentertijd, met name voormalig rechter Oda van het Internationaal Gerechtshof²¹, de nationaliteit had van een land dat, gelet op zijn enorme vissersvloot, eigenlijk enkel baat kon hebben bij het uitwerken van een dergelijke procedure, zoals recentelijk trouwens aangetoond door de hier besproken *Hoshinmaru* en de *Tomimaru* zaken.

Het is een procedure die zeer snel verloopt²² en waar blijkbaar in de statenpraktijk een duidelijke behoefte aan bestaat gelet op het succes ervan. Het Hof heeft in deze materie een rechtspraak weten uit te bouwen door naar aanleiding van zowat iedere behandelde zaak steeds opnieuw een verder stukje van de puzzel aan te reiken.²³ Voornamelijk de *Tomimaru* zaak

verdient in dit verband bijzondere aandacht omdat het Hof hier de indruk geeft zich niet buitenspel te laten zetten door specifieke nationale procedures.²⁴ In de *Grand Prince* zaak werd het Hof hier voor de eerste maal mee geconfronteerd, maar had het geen uitspraak kunnen doen daar het Hof tot het besluit was gekomen dat het onbevoegd was. In de *Tomimaru* zaak was het Hof wel bevoegd. Het heeft dat dan ook niet nagelaten dit specifieke onderwerp te behandelen. Het Hof geeft alvast in theorie de indruk dat het zich niet zomaar zal laten opzij zetten, maar in dit concrete geval heeft het deze opgeëiste bevoegdheid niet moeten toepassen.²⁵ En gelet op de commentaren door rechters gemaakt in de verklaring of afzonderlijke meningen gevoegd bij deze uitspraak²⁶ zou de eensgezindheid onder de rechters bij het aannemen van deze, weze het dan sibillijnse tekst op theoretisch vlak, wel eens kunnen zoeken bij de toepassing ervan in de praktijk.

Dit neemt natuurlijk niet weg dat, naast dit duidelijke succesverhaal, niet kan worden ontkend dat het Hof in deze tienjarige periode nog maar weinig zaken ten gronde heeft kunnen behandelen. De mogelijkheid, met andere woorden, om substantiële problemen van het actuele zeerecht van een oplossing te voorzien, is tot dusver aan dit Hof ontzegd geweest. Maar dit is niet echt uitzonderlijk. Ook het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, gelegen in Straatsburg, kende een zeer moeizame start. Dit neemt niet weg dat deze laatste instelling, ondanks een reeks fundamentele veranderingen die reeds werden doorgevoerd, vandaag nog steeds bijzonder veel moeite heeft om het grote aantal ingediende zaken in goede banen te leiden. Een volgend overzicht, tien jaar verder, zal waarschijnlijk een indicatie kunnen geven of dit Hof al dan niet dezelfde weg opgaat.

Noten

- 1 Verdrag van de Verenigde Naties inzake het recht van de zee, 10 December 1982, multilateraal verdrag, UNTS, vol. 1833, 1982, 397-581, zoals ook te vinden op het internet: <www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>. Hierna 1982 Verdrag. Zie meer bepaald Deel XV, genaamd 'Regeling van geschillen'.
- 2 Bijlage VI, Art. 1 (2). Overeenkomstig Art. 318 van het 1982 Verdrag vormen de bijlagen een integrerend deel uit van dit verdrag.
- 3 Momenteel zijn 154 staten en de Europese Gemeenschap partij bij dit verdrag. Alhoewel Westerse landen zich aanvankelijk terughoudend opstelden, is dit euvel ondertussen verholpen. Alle permanente leden van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties zijn partij bij dit verdrag, met uitzondering van de Verenigde Staten. Onlangs werden in dit laatste land echter nieuwe stappen ondernomen om alsnog

- partij te worden. Bovendien zijn de Verenigde Staten van mening dat dit verdrag, met uitzondering van Deel XI, genaamd 'Het Gebied', deel uitmaakt van het internationaal gewoonterecht.
- 4 Met name de *Saiga* zaak. Een andere zaak ten gronde staat sinds 2000 ingeschreven op de rol, namelijk de zaak aangaande het behoud en beheer van de ontginning van zwaardvisbestanden in de zuidoostelijke Stille Oceaan tussen de Europese Gemeenschap en Chili, maar deze procedure is door de partijen in gemeenschappelijk overleg opgeschort. De laatste verlenging van deze opschorting loopt tot begin 2008.
 - 5 Deze zaken zijn allemaal terug te vinden op de officiële webpagina's van het Hof op het internet: <www.itlos.org/start2_en.html>.
 - 6 1982 Verdrag, Art. 287.
 - 7 1982 Verdrag, Art. 309. Voorbehouden en excepties zijn in beginsel verboden, tenzij uitdrukkelijk toegestaan door het 1982 Verdrag.
 - 8 Dit staat dus weerom in schril contrast met de vier zeerechtoverdragen van 1958 waar geschillenbeslechting geregeld werd via een facultatief protocol, dat nooit veel aanhang gekend heeft.
 - 9 Zie noot 4 en bijbehorende tekst. Bovendien is het een eerder ingewikkeld systeem geworden, waar men naast de meer dan 30 artikelen van Deel XV, dan nog vier bijlagen voor nodig gehad heeft om het concreet uit te werken.
 - 10 1982 Verdrag, Art. 297.
 - 11 1982 Verdrag, Art. 298.
 - 12 1982 Verdrag, Art. 292.
 - 13 1982 Verdrag, Arts. 55-75.
 - 14 1982 Verdrag, Art. 57. Een zeemijl is gelijk aan 1,852 kilometers. De buitengrens van deze zone ligt met andere woorden zo een 370 km van de kust verwijderd.
 - 15 De breedte van de territoriale zee is door het internationaal gewoonterecht zeer lang geacht drie zeemijl te zijn geweest, maar werd uiteindelijk door het 1982 Verdrag voor het eerst conventioneel vastgelegd op maximaal 12 zeemijl. 1982 Verdrag, Art. 3.
 - 16 1982 Verdrag, Art. 397 (3) (a). Dit impliceert dus dat de kuststaat een bijna discretionaire bevoegdheid heeft bij het uitstippelen van het visserijbeleid in zijn exclusieve economische zone overeenkomstig de bepalingen van Arts. 61-62. Deze bevoegdheid is immers niet onderworpen aan enige toetsing door een derde, onafhankelijke partij.
 - 17 1982 Verdrag, Art. 292 (1) *in fine*. Voornamelijk de spoedverbonden aan een dergelijke procedure pleit voor het Hof, alsook de partijen die ervoor kunnen verschijnen.
 - 18 T. TREVES, "The Law of the Sea Tribunal: Its Status and Scope of Jurisdiction after November 16, 1994", (1995) 55, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 421, 446. Dit blijkt uit het aantal dergelijke zaken die het Hof tot op heden reeds heeft behandeld, met name negen (*supra* noot 8 en bijbehorende tekst).
 - 19 Dit artikel heeft als titel "Afdwinging van de naleving van de wetten en voorschriften van de kuststaat" en betreft meer bepaald de uitoefening van soevereine rechten inzake de exploratie, exploitatie, behoud en beheer van de levende rijkdommen. 1982 Verdrag, Art. 73 (1).
 - 20 Een stelling die ook door rechter Jesus wordt bijgetreden en verder uitgewerkt in zijn afzonderlijke mening.
 - 21 S. ODA, "Dispute Settlement Prospects in the Law of the Sea", (1995) 44, *International and Comparative Law Quarterly*, 863, 866-867. Deze voormalige rechter (van 1976 tot 2003) en gewezen ondervoorzitter (van 1991-1994) van het Internationaal Gerechtshof omschreef deze nieuwe procedure met woorden als 'does not make any sense', 'unworkable', 'wishful thinking', en 'arising from a lack of understanding of the whole situation relating to the exercise of coastal jurisdiction in the exclusive economic zone'.
 - 22 De beide hier behandelde zaken namen bijvoorbeeld juist geteld een maand in beslag van indiening tot uitspraak.
 - 23 Voor een overzicht van de jaren 1996-2002, zie bijvoorbeeld E. FRANCKX, "'Reasonable Bond' in the Practice of the International Tribunal for the Law of the Sea", (2002) 32, *California Western International Law Journal*, 303-342. Hieraan dienen de *Juno Trader* zaak (waar een nationale beroepsrechter de oorspronkelijke sancties en inbeslagname had ongedaan gemaakt en het Hof desalniettemin een symbolische waarborgsom uitsloot, zoals reeds vroeger beslist was geweest in de *Saiga* zaak) en de *Volga* zaak (waar het Hof de voorwaarden weigerde te aanvaarden die de kuststaat had gekoppeld aan de waarborgsom om erop toe te zien dat het schip niet zou recidiveren) toegevoegd te worden.
 - 24 Voornamelijk door zeer snel tot de inbeslagname van het schip te besluiten via een uitspraak ten gronde voor de nationale rechter ontnemt men het Hof de mogelijkheid om zich via deze procedure van spoedige vrijgeving van schepen en bemanning nog met de zaak in te laten.
 - 25 Japan had immers te lang gewacht vooraleer deze zaak voor het Hof te brengen zodat zelfs een procedure voor het Russisch Hooggerechtshof inmiddels in zijn nadeel beslecht was geweest. Er kon dus moeilijk nog van ongepaste haast sprake zijn. Bovendien aanvaardde ook Japan na deze uitspraak dat de inbeslagname van het schip nu een definitieve beslissing was.
 - 26 Namelijk de rechters Nelson en Jesus die vinden dat het Hof hier ter ver gaat (*supra* noot 23 en bijbehorende tekst), en rechter Yanai, die kritiek geeft op het Russisch systeem van borgstelling, en dus zich wel degelijk inlaat met de nationale-rechtelijke procedure.

Het VN-Waterverdrag (1997) en de wateruitdagingen

door Prof. Dr. Frank MAES

Vakgroep Internationaal Publiekrecht, Ugent

Probleemstelling

Bepaalde regio's in de wereld hebben te kampen met een gebrek aan voldoende en/of zuiver water om te voorzien in de meest elementaire levensbehoeften. Terwijl de vraag naar water stijgt, vermindert het aanbod zienderogen en dit voor een steeds stijgende wereldbevolking.¹ 25 landen kampen met ernstige waterschaarste. Het *Worldwatch Institute* schat dat tegen 2025 ruim drie miljard mensen het slachtoffer zullen worden van een structureel watertekort in verschillende gradaties. De oorzaken van watertekort zijn toe te schrijven aan natuurlijke fenomenen en aan ingrepen door de mens. Een gebrek aan water van goede kwaliteit is veeleer toe te schrijven aan het misbruik van een internationale waterweg door de mens, in de zin dat de rivieren worden gebruikt voor het afvoeren van pollutanten naar zee. Het is evident dat in beide gevallen de benedenstrooms gelegen staten de slachtoffers zijn.

In Agenda 21, aangenomen tijdens de Conferentie van de VN inzake milieu en ontwikkeling (UNCED) in Rio de Janeiro in juni 1992, wordt in Hoofdstuk 18 bijzondere aandacht besteed aan het probleem van beschikbaarheid van water van voldoende kwaliteit, via een geïntegreerde benadering van gebruik, beheer en ontwikkeling van de waterrijkdommen. Op de Millenniumbijeenkomst van de Algemene Vergadering van de VN kwam de Secretaris-generaal met de volgende verontrustende cijfers op de proppen: de consumptie van zoetwater is verzesvoudigd tussen 1960 en 1995 (meer dan 2 maal het groeiritme van de wereldbevolking) en een derde van de wereldbevolking leeft in gebieden onderhevig aan waterstress. Als deze consumptietrend zich verder zet, dan zal in 2025 tweederden van de bevolking in deze gebieden leven. Een even ernstige negatieve evolutie doet zich voor bij de grondwaterwinning, waarbij in bepaalde gebieden de grondwatertafel jaarlijks één tot drie meter daalt. Er wordt geschat dat meer dan 1 miljard mensen geen toegang hebben tot voldoende drinkbaar water. Ongeveer 80% van de ziekten in de ontwikkelingslanden kunnen gerelateerd worden aan water van onvoldoende kwaliteit of aan sanitaire problemen. Dit levert een

jaarlijkse dodentol van meer dan 5 miljoen mensen of 10 maal het aantal doden dat gemiddeld jaarlijks sterft in oorlogen.² Zowel in de Millenniumverklaring van de VN (2000)³, als in het *Plan of Implementation* aangenomen tijdens de Rio+10 Conferentie over duurzame ontwikkeling in Johannesburg (2002), wordt als doelstelling aangekondigd het aantal mensen dat geen toegang heeft tot drinkbaar water te halveren tegen 2015.⁴

Verdragsrechtelijke evolutie

Het gebruik en het verdelen van water tussen Staten maakte begin vorige eeuw het voorwerp uit van voornamelijk bilaterale verdragen. In 1911 aanvaardde het Instituut voor Internationaal Recht een resolutie over het gebruik van internationale waterwegen voor andere doeleinden dan de scheepvaart (resolutie van Madrid). Tussen WOI en WOII was het verdragsrechtelijk rustig op het waterfront. Vanaf de jaren '50 worden opnieuw voornamelijk bilaterale waterverdragen gesloten. Vanaf de jaren zestig worden naast bilaterale verdragen ook verdragen gesloten waarbij meer dan twee oeverstaten partij zijn. De verdragen zijn niet noodzakelijk beperkt tot het gebruik van het water, maar beogen ook de bescherming van het zoetwatermilieu. Sommige verdragen zijn milieuverdragen, zoals de bekende verdragen van Bonn ter bescherming van de Rijn tegen chloriden (1976) en ter bescherming van de Rijn tegen chemische verontreiniging (1976). In 1966 werd door de *International Law Association* regels uitgewerkt betreffende het gebruik van het water van internationale rivieren (*Helsinki Rules*), in 1976 gevolgd door een resolutie ter bescherming van het water en de waterinstallaties in tijden van gewapende conflicten en een resolutie inzake het internationaal beheer van waterbronnen (resoluties van Madrid). In de jaren '80, maar vooral in de jaren '90 worden een nieuwe generatie regionale waterverdragen gesloten, zoals b.v. in Europa voor de Elbe, de Schelde, de Maas, de Donau, de Oder en de Rijn (1998). Kenmerkend bij deze verdragen is de dominante klemtoon op de bescherming van het watermilieu. Een belangrijk verdrag is het Kaderverdrag

van Helsinki van 17 maart 1992 over de bescherming en het gebruik van grensoverschrijdende waterlopen en internationale meren. Dit verdrag staat open voor de leden van de Economische Commissie voor Europa van de VN. Het verdrag is aangevuld met een Protocol over water en gezondheid (Londen, 1999) en een aansprakelijkheidsprotocol (Kiev, 2003).

Eind 1970 mandateerde de Algemene Vergadering van de VN de Commissie voor International Recht (*International Law Commission* – ILC) tot codificatie van het recht van toepassing op internationale waterwegen voor andere gebruiken dan de scheepvaart. De codificatie is een wetgevingstechniek om bestaande regels met betrekking tot een bepaald onderwerp in een logisch gestructureerde tekst onder te brengen. Deze regels kunnen verdragsregels zijn, regels van internationaal gewoonrecht of internationale rechtsbeginselen. Na een mandaat van bijna een halve eeuw, wordt op 21 mei 1997 dit VN-Verdrag door de Algemene Vergadering goedgekeurd. Het verdrag wordt van kracht na 35 ratificaties. Er wordt vermoed dat dit verdrag niet snel van kracht zal worden.

In augustus 2004 werden de *Berlin Rules on Water Resources Law* goedgekeurd. Deze regels zijn geschreven door het *Committee on Water Resources Law* van de *International Law Association*. De *Berlin Rules* vervangen de *Helsinki Rules* van 1966 en zijn veel progressiever dan het VN-Verdrag. De *Rules* houden niet enkel rekening met de codificatie van gewoonrecht, maar ook met de progressieve ontwikkeling van het waterrecht. Ze zijn van toepassing op internationale en nationale waterlopen en het grondwater, ze leggen o.a. ook de relatie met de rechten van de mens en het misbruik van water in tijden van oorlog, houden rekening met nieuwe milieubeginselen (b.v. het voorzorgsbeginsel, duurzame ontwikkeling, ...), met de scheepvaart, ... De *Berlin Rules* zijn regels ter inspiratie van Staten bij het onderhandelen van waterverdragen. Hoewel ze worden gepresenteerd in een verdragstekst, hebben ze niet de autoriteit die het verdrag van de ILC wel heeft na de goedkeuring ervan door de Algemene Vergadering van de VN.

Internationale rechtspraak betreffende het gebruik van het water

In de zaak over de afleiding van het Maaswater tussen België en Nederland worden de eisen van beide

landen in 1937 door het Permanent Hof van Internationale Justitie verworpen.⁵ Het Permanent Hof kwam tot de vaststelling dat de voorziene werken geen inbreuk waren op het Verdrag van 12 mei 1863 tot regeling van wateraftapping uit de Maas. Ook in andere waterzaken werd vooral de verdragsuitvoering beoordeeld. In de *Lac Lanoux* zaak was het Arbitragecollege van oordeel dat het afleiden van het water van het meer van Lanoux via de rivier de Arrière naar de Atlantische oceaan ten koste van de voeding van de rivier Carol in Spanje naar de Middellandse Zee, geen inbreuk betekende op het Verdrag van Bayonne van 1866 en de bijbehorende akte. Niettemin was Frankrijk op basis van de Akte verplicht om de Spaanse autoriteiten te informeren over de geplande werken en de Spaanse overheid te consulteren, rekening houdende met de belangen van Spanje. Frankrijk behield het ultieme beslissingsrecht over de geplande werken.⁶ In de zaak van het Gabčíkovo-Nagymaros project tussen Hongarije en Slowakije (1997), valt het Internationaal Gerechtshof voornamelijk terug op de interpretatie van het Verdrag van 1977 houdende uitvoering van het sluisproject op de rivier de Donau en het nemen van unilaterale tegenmaatregelen door Slowakije wegens de niet-uitvoering van de aangegane verdragsverbintenissen door Hongarije. Luidens het Hof was Hongarije niet gerechtigd unilateraal het verdrag van 1977 op te zeggen en de werken te stoppen op basis van een ecologische noodzaak en was Tsjecho-Slowakije niet gerechtigd in 1991-1992 unilateraal voorlopige maatregelen te nemen door het bouwen van een niet voorziene dam in Cunovo. Beide partijen moeten opnieuw onderhandelingen aanknopen en aan elkaar de geleden schade betalen, tenzij ze anders overeenkomen.⁷

Het Verdrag van de VN inzake het recht van gebruik van internationale waterwegen, anders dan voor de scheepvaart (1997)

Het VN-Verdrag is een kaderverdrag van toepassing op internationale waterlopen, in de zin van het oppervlaktewater en het grondwater die een fysische eenheid met elkaar vormen en normaal afwateren in een gemeenschappelijk eindpunt. Het verdrag is niet enkel van toepassing op stromen of rivieren die een grens vormen of grensoverschrijdend zijn, maar ook op de bijrivieren, de grensoverschrijdende meren en het grondwater dat verbonden is met deze waterlopen, ongeacht of het grondwater grensoverschrij-

dend is of niet. Het verdrag is niet van toepassing op grondwaterlagen die niet afwateren in de waterloop (ingesloten grondwaterlagen). Het VN-Verdrag viseert zowel het gebruik van het water, als de bescherming, het behoud en het beheer van de waterlopen, in tegenstelling tot het verdrag van Helsinki van 1992 dat voornamelijk geconcentreerd is op de kwalitatieve bescherming van grensoverschrijdende waterlopen. We mogen ook niet uit het oog verliezen dat het VN-Verdrag een universele toepassing nastreeft, waarbij rekening wordt gehouden met de speciale situatie en noden van de ontwikkelingslanden. Het VN-Verdrag is bijgevolg het resultaat van een consensus tussen landen met sterk uiteenlopende belangen en aspiraties.

De oeverstaten worden opgeroepen overeenkomsten te sluiten over internationale waterlopen op basis van de beginselen van het verdrag, zonder dat het verdrag voorrang heeft op reeds gesloten waterverdragen. Bestaande waterverdragen blijven onverminderd van kracht. Deze overeenkomsten kunnen van toepassing zijn op de gehele waterloop of op een gedeelte ervan of op een bepaald project of op een bepaald gebruik. Indien de overeenkomst een significante nadelige invloed kan hebben op de andere oeverstaten, kan geen akkoord worden gesloten zonder de uitdrukkelijke toestemming van deze oeverstaten. Indien door een project of door een programma het gebruik van de waterloop voor een derde oeverstaat nadelig wordt beïnvloed wegens de uitvoering van een overeenkomst die niet de gehele waterloop betreft, is deze derde oeverstaat gerechtigd te participeren in het overleg en de onderhandelingen met het oog op de deelname bij deze overeenkomst. Bijgevolg wordt aan derde staten, onder de voorwaarde dat hun gebruik van de waterloop wordt aangetast, de mogelijkheid geboden deel te nemen aan overleg, onderhandelingen en de sluiting van een overeenkomst, waarbij het initieel niet de bedoeling was om de derde oeverstaat als partij in de overeenkomst op te nemen. De voorwaarde is dat de betrokken oeverstaat partij is bij het VN-Verdrag.

In deel II van het verdrag worden de **algemene beginselen** inzake het gebruik van een waterloop vooropgesteld. Een eerste beginsel is het **BILLIJK EN REDELIJK GEBRUIK**. Dit beginsel is het meest toegepaste beginsel in verdragen betreffende internationale waterwegen. Billijk gebruik verwijst naar gelijke rechten over het gebruik van een waterloop en mag niet worden verward met een gelijke opdeling van de waterweg. In de *Lac Lanoux* zaak kwam het Arbitragecollege tot de vaststelling dat Frankrijk door het

uitvoeren van waterafleidingswerken aan het meer op zijn grondgebied, een verplichting tot overleg had met Spanje, om ook de rechten van Spanje te vrijwaren. Dit betekent niet dat voor alle werken aan een internationale waterweg de toestemming nodig is van de benedenstrooms gelegen Staten, maar wel dat de soevereiniteit van een Staat over de waterlopen op zijn grondgebied moet worden beoordeeld door de erkenning van een gelijkaardig recht van gebruik door de andere oeverstaten. Een éénduidige definitie van een billijk en redelijk gebruik is bijzonder moeilijk en zal moeten worden beoordeeld van geval tot geval. In het VN-Verdrag wordt het billijk en redelijk gebruik gerelateerd aan een optimaal en duurzaam gebruik, met inbegrip van een samenwerkingsverplichting bij de bescherming van de waterloop. In artikel 6 worden de factoren en omstandigheden die relevant zijn bij een kwalificatie van een billijk en redelijk gebruik op een niet-limitatieve wijze opgesomd. Alle factoren en omstandigheden moeten in overweging worden genomen, met inbegrip van natuurlijke (geografisch, hydrografisch, hydrologisch, klimatologisch, ecologisch of andere natuurlijke factoren), socio-economische (socio-economische noden en de afhankelijkheid van de bevolking van de waterloop), bepaalde gebruiken van de waterloop, beschermingsfactoren (behoud, bescherming, ontwikkeling en het economisch gebruik van de waterloop) en de beschikbaarheid van alternatieven van vergelijkbare waarde ten aanzien van een bepaald gebruik of een gepland gebruik. Bij een bestaand of gepland gebruik moeten zowel de voordelen als de negatieve gevolgen ten opzichte van elkaar worden afgewogen. In de opsomming wordt geen prioriteit gegeven aan de een of andere factor ten nadele van de andere factoren of omstandigheden, behoudens het feit dat speciale aandacht moet worden besteed aan vitale menselijke noden (art. 10), zijnde het voorzien van voldoende drinkwater en water nodig voor de voedselproductie ten einde hongersnood te voorkomen.

Een tweede beginsel is de verplichting om bij het gebruik van de waterloop vanaf het eigen territorium **GEEN SIGNIFICANTE SCHADE TE VEROORZAKEN** aan de andere oeverstaten. Het probleem met dit artikel ligt in de afgezwakte verplichting om schade aan andere oeverstaten te voorkomen, aangezien oeverstaten slechts alle passende middelen moeten gebruiken en geen duidelijke resultaatsverbintenis hebben. Significante schade wordt in het verdrag niet verder gedefinieerd, hoewel in een bijbehorende verklaring wordt verduidelijkt dat dit niet *substantiële* (*substantial*) schade impliceert. Er wordt in het verdrag van

uitgegaan dat een Staat significante schade kan veroorzaken als een gevolg van een billijk en redelijk gebruik van de waterloop. Van belang is dat in geval van significante schade en zonder een voorafgaande overeenkomst, de schadeveroorzakende oeverstaat in overleg zal moeten treden met de getroffen oeverstaat met het oog op het teniet doen van de schade. Indien het niet mogelijk is de schade uit te schakelen of te verzachten, kan een passende compensatie voor de schade het voorwerp worden van verdere discussie. Dit betekent uiteraard niet dat er automatisch schadevergoeding moet worden betaald. Het verdrag voorziet ook dat in geval van significante schade aan natuurlijke- of rechtspersonen, de schadeveroorzakende oeverstaat deze personen op een niet-discriminatoire wijze toegang moet verlenen tot de juridische en administratieve procedures van de oeverstaat of het recht om schadevergoeding te eisen of elke andere voldoening, tenzij de oeverstaten anders zijn overeengekomen.

Een derde beginsel is de verplichting tot samenwerking met het oog op de optimalisering van het gebruik en de passende bescherming van de internationale waterloop. Deze samenwerking is gebaseerd op de soevereine gelijkheid van Staten, de territoriale integriteit, het wederzijds voordeel en op de goede trouw. Bij de meeste waterverdragen wordt hierbij overgegaan tot het instellen van een of andere vorm van beheerscommissie, hetzij permanent, hetzij *ad hoc*. Een VORM VAN GEMEENSCHAPPELIJK BEHEER is een evident uitvloeisel van het principe van billijk en redelijk gebruik en het beginsel om geen significante schade aan de andere oeverstaten te berokkenen. Dit beheer of geïnstitutionaliseerd overleg is een gevolg van de verplichting tot samenwerking en krijgt overwegend een uitvoering via Commissies of Comités waarin de oeverstaten zijn vertegenwoordigd. Het verdrag haalt deze mogelijkheid aan zonder harde verplichting. Oeverstaten kunnen als samenwerkingsvorm gemeenschappelijke mechanismen of commissies overwegen, voor zover ze dit nodig achten. Op verzoek van een verdragspartij zal worden overgegaan tot overleg met betrekking tot het beheer van de waterloop, zonder dat dit noodzakelijkerwijze aanleiding moet geven tot de oprichting van een gemeenschappelijk beheersmechanisme. Dit overleg zal vooral het plannen van duurzame ontwikkeling en de implementatie van eerder goedgekeurde plannen tot voorwerp hebben, alsook het aanmoedigen van een rationeel en optimaal gebruik, de bescherming en de controle van de waterloop. Het ware betere geweest dat oeverstaten een uitdrukkelijke verplichting kregen tot institutionali-

sering van de samenwerking.

Als vierde beginsel wordt de regelmatige uitwisseling van gegevens en informatie over de toestand van de waterloop vooropgezet. Deze uitwisseling van gegevens is doorgaans een logische exponent van de verplichting tot samenwerking en beperkt zich tot de informatie die vlot ter beschikking kan worden gesteld. Indien informatie wordt gevraagd die niet onmiddellijk of niet vlot beschikbaar is, zal er een inspanning worden geleverd om vooralsnog de gevraagde informatie ter beschikking te stellen, desnoods tegen betaling van de redelijke kosten gemaakt om de informatie te verzamelen. Zoals in andere verdragen is er geen informatieverplichting indien het gegevens betreft die van vitaal belang zijn voor de nationale veiligheid of de defensie van de informatieverstrekende oeverstaat.

Deel III van het verdrag is vernieuwend en spitst zich toe op geplande maatregelen door een oeverstaat met mogelijke nadelige effecten voor de andere oeverstaten. Of geplande maatregelen mogelijke nadelige effecten hebben, zal het voorwerp uitmaken van informatie-uitwisseling en overleg, desnoods van onderhandelingen tussen de oeverstaten. Het belang van dit deel ligt in de bevestiging dat geen enkele oeverstaat het recht heeft maatregelen uit te voeren die nadelig zouden kunnen zijn voor de andere verdragsluitende oeverstaten. Ook wordt voorzien in een duidelijke procedure binnen welk tijdstip de informatieverstrekking moet plaatsgrijpen en wanneer overleg noodzakelijk is. Vooraleer de werken worden uitgevoerd, wordt de betrokken oeverstaat of de betrokken oeverstaten hiervan tijdig op de hoogte gebracht. Ofwel gebeurt dit op eigen initiatief van de oeverstaat die maatregelen plant, ofwel op verzoek van oeverstaten die op basis van redelijke gronden menen dat de geplande maatregelen mogelijke nadelige effecten kunnen hebben. Indien in dit laatste geval de aangesproken oeverstaat op basis van gegronde redenen de andere oeverstaten in kennis stelt dat de informatieprocedure niet van toepassing is, kunnen de anderen verzoeken onmiddellijk tot overleg en onderhandelingen over te gaan. Het op de hoogte brengen of de notificatie van de geplande maatregelen op eigen initiatief van de Staat die de werken plant omvat het verstrekken van de beschikbare technische gegevens, met inbegrip van de resultaten van een milieueffectenrapportage, waardoor de andere oeverstaten de mogelijke nadelige effecten van het project kunnen beoordelen. Zij krijgen hiervoor 6 maanden de tijd om te reageren, met een mogelijke verlenging van nog eens 6 maanden in het

geval de beoordeling bijzondere moeilijkheden oplevert. Deze verlenging moet worden aangevraagd door de genotificeerde Staten. Gedurende deze periode zal de notificerende Staat samenwerken om op verzoek van de genotificeerde Staat bijkomende beschikbare en relevante informatie te leveren. In ieder geval kunnen tijdens deze periode de geplande werken niet doorgaan zonder de instemming van de genotificeerde Staten. Indien de genotificeerde Staten binnen de voorziene termijn niet reageren, kunnen de geplande werken doorgaan voor zover ze niet afwijken van de verstrekte informatie. Deze procedure kan worden omzeild in het geval de geplande maatregelen een uiterst dringend karakter hebben ter bescherming van de publieke gezondheid, de openbare veiligheid of enig ander evenredig belangrijk belang. Het dringende karakter ontslaat de Staat die de werken plant niet van de verplichting tot informatieverstrekking, overleg en desnoods onderhandelingen. In het geval de genotificeerde Staten vinden dat de uitvoering van de maatregelen in tegenstrijd zijn met de factoren van belang voor de beoordeling van een billijk en redelijk gebruik van de waterloop, moeten ze dit op een gemotiveerde wijze zo snel als mogelijk binnen de voorziene termijn kenbaar maken aan de notificerende Staat. De betrokken Staten dienen over te gaan tot overleg en indien nodig onderhandelingen met het oog op het bereiken van een billijke oplossing. Hiervoor zijn geen termijnen voorzien zoals bij de informatie-uitwisseling. Gedurende het overleg of de onderhandelingen zal de Staat die de werken plande op verzoek van de Staten die hebben gereageerd, niet overgaan tot de uitvoering van de maatregelen gedurende een periode van 6 maanden, tenzij anders wordt overeengekomen. Deze termijn begint te lopen vanaf de melding dat de geplande maatregelen onverenigbaar zijn met het billijk en redelijk gebruik van de waterloop. Bij de aanvaarding van het verdrag in de Algemene Vergadering van de VN hadden Ethiopië, Rwanda en Turkije bezwaren tegen deze procedure. Voor Turkije staat de voorziene procedure gelijk aan een veto. Dit is niet het geval. Hoogstens wordt de voorziene uitvoering van de geplande werken tijdelijk opgeschort.

Verder bevat Deel IV nog een aantal verplichtingen met betrekking tot het uitvoeren van werken aan de waterloop met het oog op de controle op of wijzigingen aan de stroming van de waterloop (b.v. hydraulische werken, stuwdammen) en het onderhoud en de bescherming van installaties van toepassing op de waterloop. Voor wat de controle over of wijziging van de stroming van het water betreft, moeten de

oeverstaten samenwerken bij de noden of de opportuniteit die zich terzake voordoen en de kans krijgen om op een billijke basis te participeren in de constructie en het onderhoud van deze werken of in de financiering van de kosten voor deze werken, zoals overeengekomen. Deze verdeling van de werken en de kosten is geen automatisme, maar afhankelijk van een overeenkomst tussen de betrokken oeverstaten.

Deel IV handelt verder over de bescherming en het behoud van de ecosystemen van een internationale waterloop. De bescherming en het behoud van de ecosystemen van een internationale waterloop is een individuele en, indien passend, een collectieve verplichting voor de verdragspartijen. De verwijzing naar ecosystemen is van belang omdat dit impliceert dat rekening moet worden gehouden met de biotische (fauna, flora, ...) en de a-biotische (sedimenten) componenten van de waterloop. De klemtoon ligt vooral op het voorkomen, het verminderen van en de controle op verontreiniging. Verontreiniging is elke nadelige verandering in de samenstelling of de kwaliteit van het water van een internationale waterloop als gevolg van menselijk handelen, hetzij direct, hetzij indirect. Natuurlijke veranderingen, zoals overstromingen, vallen niet onder verontreiniging indien de overstroming niet het gevolg is van menselijke ingrepen. Hoewel het de bedoeling is om ook de a-biotische componenten te beschermen, is er enkel sprake van verontreiniging indien deze a-biotische componenten een effect hebben op de samenstelling of de kwaliteit van het water.

De verdragspartijen hebben de verplichting verontreiniging te voorkomen, te verminderen en te controleren voor zover deze aanleiding geeft tot significante schade voor andere verdragspartijen of hun milieu, met inbegrip van gezondheidsschade, schade aan het nuttig gebruik of schade aan de levende rijkdommen van de waterloop. Dit is een zorgvuldigheidsverplichting. In deze verplichting is elk aanknopingspunt naar ecologische schade in de ruime betekenis zoek en gereduceerd tot schade aan de voor de mens bruikbare elementen van de waterloop. Nergens in het verdrag is er sprake van maatregelen tot herstel van de ecosystemen. Schade aan het milieu van andere oeverstaten moet beperkt worden geïnterpreteerd als zijnde schade gerelateerd aan het water en niet aan de bodem, de lucht en het klimaat. Wel moet bijzondere aandacht worden besteed aan de introductie van vreemde of nieuwe organismen in de waterloop. Het inbrengen moet worden voorkomen in geval van nadelige gevolgen voor

het ecosysteem van de waterloop en voorzover dit resulteert in significante schade voor andere oeverstaten. Dit impliceert dat de introductie van vreemde of nieuwe organismen in de waterloop op zich niet verboden is en dat het preventieve optreden gekoppeld is aan de vaststelling van de schadelijke effecten.

Een oeverstaat zal op verzoek van een andere oeverstaat overgaan tot overleg met de bedoeling om tot gemeenschappelijke maatregelen en methodes te komen ter voorkoming, beperking en controle van verontreiniging, zoals: 1. gemeenschappelijke waterkwaliteitsobjectieven en criteria; 2. technieken en praktijken die de aandacht vestigen op punt- en diffuse bronnen; en 3. een lijst van stoffen waarvan de lozing in het water verboden of beperkt is, dan wel het voorwerp uitmaakt van onderzoek en bemonstering.

Deel V handelt over schadelijke omstandigheden en noodsituaties. Oeverstaten hebben de verplichting alle passende maatregelen te nemen met het oog op het voorkomen of het verzachten van omstandigheden, zoals vloed, ijscondities, watergebonden ziektes, verzilting, erosie, verzanding, droogte of woestijnvorming, die schadelijk kunnen zijn voor andere oeverstaten, onafgezien of deze worden veroorzaakt door menselijke ingrepen of door natuurlijke oorzaken. Indien een noodtoestand zich voordoet op het territorium van een oeverstaat heeft deze oeverstaat een waarschuwingsverplichting naar andere oeverstaten die potentieel kunnen worden getroffen. Deze oeverstaat heeft ook de plicht om in samenwerking met potentieel getroffen oeverstaten onmiddellijk alle praktische maatregelen te treffen ter voorkoming, ter verzachting of ter uitschakeling van deze noodtoestand. Een noodtoestand wordt aanzien als een situatie die een gevaar is of dreigend gevaar uitmaakt tot ernstige schade voor de andere oeverstaten en het gevolg is van menselijk handelen, zoals industriële ongevallen, of het gevolg is van een natuurverschijnsel, zoals een vloed, smeltijs, een landsliding of een aardbeving. Indien noodzakelijk zullen de oeverstaten gemeenschappelijke rampenplannen ontwikkelen.

Besluit

Het VN-Waterverdrag is de codificatie van de basisregels bij het beheer van grensoverschrijdende waterlopen. Het is het enige multilaterale verdrag, dat enerzijds voor landen die al regionale watervedra-

gen of rivierenverdragen sloten doorgaans niet ver genoeg gaat, en anderzijds voor landen waar dergelijke verdragen niet bestaan, te ver gaat. Het verdrag poogt een evenwicht te brengen in het gebruik van het water versus de bescherming van het watermilieu. Vanuit een milieubeschermingsperspectief is er echter een onevenwicht tussen enerzijds het billijk en redelijk gebruik en anderzijds de verplichting om geen significante schade te veroorzaken. In het geval beiden met elkaar in conflict komen, zal er voorrang worden verleend aan het billijke en redelijke gebruik. Deze optie leunt waarschijnlijk het dichtst aan bij de statenpraktijk, maar is vanuit het standpunt van de milieubescherming bekeken niet echt een vooruitgang te noemen.

Literatuur

TANZI, A. & ACARI, M., *The United Nations Convention on the Law of International Watercourses*, The Hague, Kluwer International, 2001, 358 p.

Noten

- 1 POPULATION DIVISION – DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS, *The World at Six Billion*, New York, United Nations, 1999. Verwacht wordt dat de wereldbevolking de kaap van 7 miljard zal overschrijden in 2013, de kaap van 8 miljard in 2028 en de kaap van 9 miljard in 2054, om te stabiliseren op ongeveer 10 miljard na 2200; zie over de impact van de bevolking op het waterverbruik: D. PIMENTEL, X. HUANG, A. CORDOVA & M.H. PIMENTEL, Impact of a Growing Population on Natural Resources, in B. NATH, L. HENS, P. COMPTON & D. DEVUYST (Ed.), *Environmental Management in Practice*, Vol. 1, London – New York, Routledge, 1998, 10-11; zie over de politieke en juridische aspecten van waterschaarste: E.H.P. BRANS, E.J. DE HAAN, A. NOLLKAEMPER & J. RINZEMA (Ed.), *The Scarcity of Water. Emerging Legal and Policy Responses*, Londen, Kluwer International, 1997.
- 2 Kofi A. ANNAN, *We the Peoples. The Role of the United Nations in the 21st Century*, New York, United Nations Publications, 2000, 60.
- 3 United Nations Millennium Declaration – Resolution adopted by the General Assembly on 18 September 2000, A/Res/552, tekst op <http://www.un.org/millenniumgoals/index.html>.
- 4 World Summit on Sustainable Development – Plan of Implementation, 4 September 2002, tekst op o.m. <http://www.iisd.ca/wssd/portal.html>.
- 5 Diversion of Water from the Meuse, Judgement, 28 June 1937, *PCIJ Series A/B*, No. 70, 4-89 (1937); The Diversion of Water from the Meuse, *PCIJ Series C*, No. 81.
- 6 Affaire du Lac Lanoux, *UNRIIAA*, Vol. 12, 281-317 (1963); Lac Lanoux Case (France-Spain), 53 *AJIL* 156-171 (1959).
- 7 Case Concerning the Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgement of 25 September 1997, *ICJ Reports*, 1997, 7; zie ook 37 *I.L.M.* 162 (1998).

Water als bron van conflicten: ontwikkeling versus verveiliging

door Stefan DECONINCK
KUBrussel

Al eeuwenlang wordt er in oorlogen en veldslagen gebruik gemaakt van water als wapen. Door land onder water te zetten konden legers worden tegengehouden, zoals de Hollanders dat deden met hun waterlinie in de 16de en 17de eeuw, en de Belgen in de IJzervlakte tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het afsnijden van de waterbevoorrading van een gebied kan de vijand uitdorsten of economische schade toebrengen. Leonardo da Vinci ontwierp daarvoor een plan om de Arno af te dammen en Firenze's aartsvijand Pisa een fatale klap te bezorgen; opstandige Tamil Tijgers in Sri Lanka sloten in juli 2006 een sluis af waardoor 50.000 mensen zonder water kwamen te zitten; de Israëliëse regering stelde in september 2007 voor om de waterbevoorrading van Gaza af te sluiten als vergelding voor raketaanvallen van Hamas.¹

Sinds een aantal jaar wordt er ook gesproken over water als aanleiding van conflicten. De stijgende vraag naar water door bevolkingsgroei en economische ontwikkeling, en de toenemende druk op de natuurlijke watervoorraden door vervuiling en overconsumptie maakt water schaarser. De VN stellen dat de drempel voor een watercrisis ligt op een gemiddelde consumptie van minder dan 500 m³ per persoon per jaar, en steeds meer landen komen in die situatie terecht. Het feit dat er wereldwijd 263 rivierstelsels of stroomgebieden bestaan die door twee of meer landen worden gedeeld, doet sommigen besluiten dat hier nieuw internationaal conflict-potentieel verborgen ligt.

32

In deze bijdrage gaan we in op de problematiek van de *wateroorlogen*. We gaan na hoe water een veiligheidsprobleem wordt en wat de gevolgen daarvan zijn voor een duurzaam waterbeleid. We bespreken de manier waarop de VN hiermee omgaan en illustreren de problematiek van verveiliging van water aan de hand van de casus van Israël.

'De volgende oorlog in het Midden-Oosten zal draaien om water, niet om politiek.'

Deze uitspraak uit 1985 zindert nog steeds na in de

populaire media. Het feit dat de auteur van deze woorden Boutros Boutros Ghali heet, en dat deze Egyptische minister van Buitenlandse Zaken later ook Secretaris-generaal van de VN is geworden, zal natuurlijk ook hebben bijgedragen tot het gewicht van de uitspraak. Dat zal niet zozeer zijn omwille van de genialiteit van deze voorspelling – we hebben ondertussen alweer heel wat oorlogen in het Midden-Oosten zien opflakkeren maar nog geen enkele over water – maar blijkbaar is het idee van wateroorlogen toch iets dat tot de verbeelding spreekt. Ook het beleid kreeg interesse in de problematiek van waterschaarste en daarmee samengaannde oorlogen, op een moment dat de Koude Oorlog op haar laatste benen liep en het concept van *veiligheid* ter discussie stond. Een vroeg voorbeeld is de studie van Joyce Starr en Daniel Stoll over waterconflicten in het Midden-Oosten, aan het eind van de jaren 1980 uitgevoerd in opdracht van de Amerikaanse denktank *Center for Strategic and International Studies*.² Een van de hoofdgedachten die door deze studie heen loopt, is dat water en niet olie het nieuwe politieke wapen in het Midden-Oosten is, en dat Verenigde Staten als grootmacht hierin een belangrijke rol heeft te spelen. Dat laatste was in dat tijdsgezicht geen evidente suggestie, maar het feit dat Amerikaanse steunpilaren in de regio zoals Turkije en Israël uitdrukkelijk worden genoemd als bedreigde spelers in een regionaal waterconflict zal zeker hebben bijgedragen tot bijzondere aandacht voor de identificatie van een potentieel nieuw Amerikaans veiligheidsbelang. Ook andere auteurs speelden in op het idee van gewelddadige conflicten over water in het Midden-Oosten: titels als *Water wars*, *Rivers of fire* of *Resource wars: the new landscape of global conflict* laten weinig aan de verbeelding over.³ De basis van het probleem is telkens de beperkte beschikbaarheid van water in het Midden-Oosten. Staten kunnen hier enkel overleven als ze toegang hebben tot voldoende water voor hun ontwikkeling, en dat leidt tot spanningen met buurlanden als dit water afkomstig is uit internationale stroomgebieden, met andere woorden watervoorraden die door meerdere landen worden gedeeld. In combinatie met andere politieke spanningen wordt rivaliteit om water (hier in de meest letterlijke betekenis van *rivus*

als oeverbewoner) een explosieve cocktail. De Nijl (Egypte versus Ethiopië), de Eufraat en Tigris (Turkije versus Syrië en Irak) en de Jordaan (Israël versus de Arabische buurlanden) worden dan telkens weer als belangrijkste voorbeelden aangehaald. Maar ook het bekken van het Aralmeer in Centraal-Azië of de Indus op de grens van India en Pakistan worden aangeduid als potentiële brandhaarden. De toon was daarmee gezet: de problematiek van internationale watervoorraden werd heel nadrukkelijk in een context geplaatst van gewapende internationale conflicten en dit discours vond, mede door opvallende uitspraken van prominente figuren zoals Boutros Ghali maar ook Wereldbank-directeur Serageldin, weerklank in de media en bij het grote publiek. De verveiliging (*securitization* in de betekenis die Barry Buzan daaraan geeft⁴) van water in het Midden-Oosten is daarmee een feit en waterbeheer is kwestie geworden van het allerhoogste staatsbelang. De casus van Israël, waar we verder in dit artikel op terugkomen, is daar een voorbeeld van.

Conflicten als een ontwikkelingsprobleem

Het verhaal van de waterconflicten past in een ruimere benadering van de problematiek van het verband tussen milieu of milieuproblemen en conflict, de zogenaamde eco-conflicten of *environmental conflicts*. Zo worden veiligheid, milieubehoud en ontwikkeling in het rapport van de Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling (het zogenaamde Brundtlandrapport) van 1987 en in de Verklaring van Rio van 1992 duidelijk aan elkaar gekoppeld, maar de wetenschappelijke kennis over de relatie tussen milieuproblemen, grondstoffenvoorraden en conflicten was in die periode nog heel beperkt. Verschillende onderzoeksgroepen en programma's, zoals de Toronto-groep van het *Trudeau Centre for Peace and Conflict Studies* of het *Environmental Change & Security Project* van het *Woodrow Wilson Center* probeerden sinds het begin van de jaren '90 aan de hand van gevalstudies meer inzicht te krijgen in de impact van milieuschaarste op samenlevingen.⁵ Neomalthusianen zagen daarbij een verband tussen bestaande milieuproblemen, groeiende bevolkingsdruk en ongelijke toegang tot natuurlijke voorraden (het proces van *environmental marginalisation*) en het ontstaan van gewelddadige conflicten. De zogenaamde cornucopianen (*cornucopia* = Hoorn des Overvloeds) zien schaarste niet als een bedreiging maar als een stimulans voor de menselijke vindingrijkheid, waarbij technologische ontwikkelingen en markt-

werking het probleem van degradatie van hernieuwbare voorraden zal voorkomen of beperken. Volgens hen heeft het dus geen zin om te spreken over milieuproblemen of grondstoffentekort als een mogelijk conflictpotentieel. Critici vinden dat deze laatste visie geen rekening houdt met het feit dat er plaatselijk wel degelijk problemen ontstaan door tekort aan natuurlijke voorraden of ongelijke verdeling, vooral wanneer onderlinge concurrentie binnen een samenleving in een context terecht komt van etnische of religieuze tegenstellingen. Een voorbeeld daarvan is de regio Darfoer in het westen van Soedan, waar de moordpartijen van Arabische janjaweed-milities op andere bevolkingsgroepen worden gezien als een *etnisch* conflict, maar waar de verklaring ook kan worden gezocht in de effecten van oprukkende woestijnvorming en daarmee gepaard gaande concurrentie over landbouwgrond en watervoorraden.

Internationale samenwerking als sleutel tot succes?

Ook internationale (veiligheids)organisaties tonen zich bekommerd over milieuproblemen, waaronder waterschaarste, als *nieuwe* bron van conflicten. Binnen het onderzoeksprogramma rond vrede en veiligheid van de NAVO worden watermanagement en woestijnvorming genoemd als groeiende bedreigingen die kunnen leiden tot internationale conflicten.⁶ Interessant is het om te zien dat *water en terrorisme* ook in het lijstje van gevaren is opgenomen; onlangs besliste de NAVO daarom om onderzoek hiernaar uit te besteden aan een Israëliisch onderzoeksinstituut. De Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) vraagt bijzondere aandacht voor de veiligheidsrisico's die verbonden zijn aan het slechte beheer van watervoorraden, en ondersteunt programma's die gericht zijn op samenwerking in regio's zoals de Kaukasus, de Balkan of het bekken van het Aralmeer.⁷

Binnen de VN zijn een 25-tal organisaties, agent-schappen en programma's betrokken bij het *UN-Water* initiatief. *UN-Water* volgt op in welke mate beslissingen die zijn genomen inzake het thema *water* op de Millenniumtop van 2000 en de Wereldtop over Duurzame Ontwikkeling in 2002, worden uitgevoerd. Binnen hun eigen specialisatie hebben diverse VN-organisaties daarbij ook aandacht voor de problematiek van water/milieuschaarste en conflicten. De *Division of Early Warning and Assessment* (DEWA) van het *United Nations Environmental Programme* (UNEP) bijvoorbeeld probeert aan de hand van indicatoren op tijd te waarschuwen voor situa-

ties waar veranderingen in het milieu, al dan niet door menselijk toedoen, een bedreiging kunnen vormen voor de veiligheid.⁸ Zo onderzocht UNEP onder andere de impact van de Israëliëse aanval op Libanon in augustus 2006 op de watervoorraden in het zuiden van het land. Maar vooral willen de organisaties samenwerking stimuleren om wereldomvattende problemen aan te pakken die de menselijke veiligheid in gevaar kunnen brengen, zoals woestijnvorming, klimaatverandering of gebrek aan toegang tot gezond drinkwater en goede afvalwatervoorzieningen. Het verminderen van de menselijke kwetsbaarheid staat daarbij voorop. Dit is een heel ander verhaal dan de benadering die we helemaal aan het begin voorstelden, met zijn nadruk op het labelen van water als een veiligheidsprobleem voor staten en bijna onvermijdelijk gewapend conflict als landen onderling tegengestelde belangen ondervinden. Aaron Wolf van de *State University Oregon* brengt empirisch bewijs aan om deze benadering te weerleggen: hij onderzocht de manier waarop staten in de 20ste eeuw met elkaar omgingen als ze werden geconfronteerd met gedeelde watervoorraden. Hij stelde daarbij vast dat in het overgrote deel van de gevallen staten eventuele problemen op een vreedzame manier oplosten, vaak door een verdrag. Slechts in drie gevallen kwam het tot een gewapend treffen en zelfs dan was *water* niet eens de directe aanleiding. Dat deed hem concluderen dat *water* eerder aanzet tot samenwerking dan tot conflict.⁹ UNESCO, de onderwijs-, wetenschaps- en cultuurorganisatie van de VN, nam dit idee graag over. Met het programma *From potential conflict to co-operation potential* (PCCP) wil UNESCO onderzoek samenbrengen dat overheden kan helpen om van waterbeheer een middel te maken dat belanghebbenden samenbrengt in plaats van uit elkaar drijft. *Case studies* over internationale rivierbekkens verspreid over alle continenten leveren de nodige gegevens aan die meer inzicht moeten verschaffen in de juridische, economische, institutionele en politieke oplossingen die landen met elkaar weten te vinden.¹⁰

Regels ontbreken

Landen die op een vreedzame manier onderling problemen met het gebruik en beheer van internationale rivieren oplossen, doen dat louter op vrijwillige basis. Er bestaan immers geen universeel afdwingbare regels die bepalen hoe geschillen over het gebruik van het water uit deze internationale rivieren moeten worden opgelost. De VN hebben wel initiatieven genomen om een Conventie op te stellen die een set

van gedragsregels bevat voor oeverstaten van internationale stroomgebieden. De Conventie over het gebruik van internationale waterlopen buiten de scheepvaart, die in 1997 door de VN in New York is voorgesteld¹¹, noemt een aantal principes waar landen zich aan moeten houden wanneer ze water gebruiken: er moeten afspraken worden gemaakt over een billijke verdeling van het water, landen stroomopwaarts moeten vermijden dat ze door hun gebruik landen stroomafwaarts schade berokkenen (bijvoorbeeld door vervuiling), er moet informatie worden uitgewisseld over het watergebruik zodat landen in de planning met elkaar rekening kunnen houden (bijvoorbeeld als er dammen worden gebouwd), er kan worden gezocht naar manieren om waterrechten te compenseren, en zo meer. Onderling overleg staat hier centraal en er worden ook procedures genoemd om via arbitrage hardnekkige knelpunten op te lossen. De tekst van deze Conventie kwam niet zomaar uit het niets tevoorschijn. De *International Law Commission* van de VN heeft er 25 jaar voorbereidend werk aan besteed en heeft zich daarvoor onder meer geïnspireerd op de praktijk van bestaande waterverdragen tussen landen. Toen de Conventie op 21 mei 1997 werd gestemd, waren er toch drie lidstaten die zich ertegen verzetten, namelijk China, Burundi en Turkije, landen die een sterke stroomopwaartse positie hebben in respectievelijk het stroomgebied van de Mekong, de Nijl, en de Eufraat en Tigris. België en 27 andere lidstaten onthielden zich bij de stemming.¹² De Conventie van New York zou pas in werking treden als 35 van de 192 lidstaten van de VN ze hebben geratificeerd, waarvoor ze tot mei 2000 de tijd kregen. Tien jaar na de stemming in New York zijn er nog steeds niet genoeg staten tot de Conventie toegetreden (ook ons land blijft in gebreke) en blijft het internationale waterrecht dode letter. Bestaat er dan zoveel koudwatervrees om samenwerking over internationale watervoorraden te verplichten en bevestigt dit de invloed van het machtsdenken rond water?

Water en ideologie als explosief mengsel

De casus van Israël is een typisch voorbeeld om de impact van machts- en veiligheidsdenken op het waterbeheer te illustreren.

Israël beschouwt zichzelf als een land met een watercrisis.¹³ De beschikbare hoeveelheid zoet water is bijzonder laag (305 m³ per persoon per jaar) en net zoals in andere landen in het Midden-Oosten stijgt de vraag naar water door bevolkingsgroei en econo-

mische ontwikkeling. De natuurlijke watervoorraden worden momenteel al zo intensief geëxploiteerd dat er bijna geen extra water uit te halen valt; overexploitatie maakt deze voorraden bovendien bijzonder kwetsbaar voor vervuiling. Andere manieren om aan water te komen, zoals ontzilting of import van overzee, blijken tot nu toe te duur om op grote schaal toe te passen. Desondanks is Israël er op het eerste zicht buitengewoon goed in geslaagd om zich aan de beperkte hoeveelheid water aan te passen en kan het land een levenswijze aanhouden die weinig verschilt van de onze. Toch kampt Israël met een probleem. De belangrijkste watervoorraden die het land momenteel gebruikt, worden gedeeld met een aantal buurlanden waarmee Israël op voet van oorlog (Syrië, Libanon) of koude vrede (Jordanië) verkeert, of die onder Israëlische bezetting leven (de Palestijnse Westelijke Jordaanoever en Gazastrook). Hoewel ze geen deel uitmaken van de kern van de zaak komen regionale waterkwesties onvermijdelijk in een context terecht van het Israëlisch-Arabisch conflict. Onvermijdelijk, omdat controle over *land* een hoofdrol speelt in dit conflict en omdat degene die grondgebied controleert ook het water beheerst. Door de bezetting van de Syrische Golanhoogte heeft Israël de belangrijkste bronnen van de Jordaan in handen en de bezetting van de Westelijke Jordaanoever geeft directe controle over wat er met het water in de ondergrond gebeurt; in beide gevallen samen gaat het om 2/3 van de Israëlische waterbevoorrading. Eventuele vredesonderhandelingen en een Israëlische terugtrekking uit bezet gebied hebben daardoor meteen implicaties voor wat Israël als kernprobleem ziet voor zijn waterveiligheid: overdragen van de controle over een cruciale grondstof aan een onbetrouwbare en onberekenbare tegenstrever. Daarom is water een van de grote struikelblokken in het vredesproces met de Palestijnen, en wil Israël eerst garanties over de watervoorziening voordat er met Syrië kan worden onderhandeld over de Golan.

Als we de interne waterpolitiek wat aandachtiger kijken, blijkt de waterschaarste in Israël al bij al best mee te vallen. Van de bijna 2.000 miljoen m³ water die Israël jaarlijks consumeert, is minder dan de helft echt nodig om de bevolking van drinkwater te voorzien en om de economie te laten draaien. Het overige water gaat naar de landbouw, goed voor 1.130 miljoen m³ of 58% van de beschikbare voorraad. In economische termen kunnen we spreken van verspilling, want landbouw vertegenwoordigt niet eens 2% van het nationale inkomen. Hoe past dit dan in het Israëlische verhaal van schaarste en veiligheid? Het antwoord ligt, in tegenstelling tot wat Boutros

Ghali beweert, toch in de politiek.

Landbouw is economisch een onbelangrijke activiteit, maar zijn symbolische waarde is voor Israël des te groter. Om dit te verklaren moeten we teruggaan naar de ontstaansmythen van het land, waar *de woestijn laten bloeien* synoniem staat voor de opbouw van een nieuwe samenleving. Al vanaf het begin van de 20ste eeuw trokken zionistische kolonisten uit Europa naar Palestina waar ze door fysieke handenarbeid opnieuw een band smeedden met hun Beloofde Land. Zij en hun opvolgers zouden erin slagen om woestijnen om te zetten in een land van melk en honing. In deze nationale mythe was er geen plaats voor het verhaal van de Palestijnse bewoners die er al eeuwenlang met succes in slaagden om de grond in cultuur te brengen. De immigratie vanuit Europa was een essentieel onderdeel in het zionistische plan voor een joodse staat in het Midden-Oosten, want de demografische verhoudingen in Palestina moesten worden omgebogen in het voordeel van de nieuwe joodse populatie. Ook na de oprichting van de staat Israël in 1948 was immigratie en het versterken van de joodse aanwezigheid in de grensgebieden en uithoeken voor premier Ben Goerion noodzakelijk voor de veiligheid van de nieuwe staat. De nieuwe nederzettingen in Galilea en de Negev lagen vaak geïsoleerd en moesten daarom zelfvoorzienend zijn. Intensieve landbouw was de meest voor de hand liggende economische activiteit en wie intensieve landbouw zegt, zegt ook irrigatie. Levy Eskol, een van de opvolgers van Ben Goerion, noemde water daarom *het bloed dat door de aderen van de natie stroomt*. Dit is een idee dat tot op heden blijft doorleven, ook al is het overleven van de staat niet meer afhankelijk van *fronteer settlement*. Water voor landbouw blijft iets dat niet ter discussie mag worden gesteld, ook al krijgt de samenleving zoals in de voorbije jaren te maken met uitzonderlijke droogteperioden. Zo was een parlementaire onderzoekscommissie, die zich in 2002 over de dramatische staat waarin de watervoorraden verkeerden, van mening dat de landbouw buiten het onderzoek moest blijven omdat water daar *van politiek belang* is.¹⁴

Israël is bereid om ver te gaan om de symbolische rol van water in zijn nationale identiteit te vrijwaren, en dreigt daarvoor desnoods met militaire middelen. Een voorbeeld is het incident dat plaatsvond in de zomer van 2002, toen Libanon twee dorpen bij de grens met Israël op de waterleiding wilde aansluiten en daarvoor water wilde gebruiken uit de Wazzani, een zijriviertje van de Jordaan.¹⁵ Premier Ariel Sharon sprak van een *casus belli*, ook al zou dit water Israël slechts 2 promille van zijn waterconsumptie

kosten. Plots werd een onschuldige waterleiding voor Israël en Libanon een kwestie van nationaal belang. Minister van Buitenlandse Zaken Shimon Peres ging de zaak in Washington bepleiten en in Libanon wierp Hezbollah zich op als kampioen waterdrager. Uiteindelijk koelde het conflict af nadat de Verenigde Staten, de Europese Unie en de VN de kwestie hadden bestudeerd en concludeerden dat Libanon recht had om die hoeveelheid water uit de Wazzani te gebruiken.

De pijpleiding heeft uiteindelijk de Israëlische inval in Libanon in de zomer van 2006 niet overleefd. Was dit een storm in een glas water? Wel als het echt om water zou draaien, maar uiteindelijk ging het om iets helemaal anders: machtspolitiek.

Moeten we concluderen dat water in deze regio onvermijdelijk verbonden blijft aan conflict? Nee, want water kan als politieke pasmunt worden gebruikt zoals in het Israëlisch-Jordaanse vredesakkoord van 1994. In ruil voor vrede stond Israël een deel van zijn schaarse water af aan Jordanië en kreeg daarvoor onder andere een goede buur en een markt voor Israëlische bedrijven in de plaats. Vermoedelijk zou een gelijkaardig scenario, waarbij land wordt geruild voor vrede, ook kunnen werken in onderhandelingen met Syrië over de Golan waarbij het zelfs waarschijnlijk is dat Israël het water zal kunnen houden.

Land voor vrede met de Palestijnen ligt in Israël een stuk moeilijker. Om hier een oplossing te vinden, zal Israël eerst onder meer zijn eigen veiligheidsdenken rond water moeten herzien en de nauwe band tussen water/irrigatie en de zionistische ideologie/nationale identiteit moeten loslaten. Om water te *ontweiligen*, is het bezetten van andermans land dan niet meer nodig: het is gewoon een kwestie van politiek.

ren zonder inkomen in Palestina, vergiftigde vissers aan het Aralmeer.¹⁷ Dit zijn de echte slachtoffers van de symbolische oorlogen om water.

Noten

- 1 P. GLEICK (1998, 2000, 2002, 2004, 2006), *The world's water: biennial report on freshwater resources*, Washington: Island Press.
R. MASTERS (1998), *Fortune is a river: Leonardo da Vinci and Niccolò Machiavelli's magnificent dream to change the course of Florentine history*, New York: The Free Press.
Ha'aretz, 5 september 2007.
- 2 J. STARR, D. STOLL (1988), *U.S. foreign policy and water resources in the Middle East*, Washington: CSIS Panel Reports.
- 3 J. BULLOCH, A. DARWISH (1993), *Water wars: coming conflicts in the Middle East*, London: Victor Gollanz.
A. SOFFER (1999), *Rivers of fire: the conflict over water in the Middle East*, Lanham: Rowman and Littlefield.
M. KLARE (2001), *Resource wars: the new landscape of global conflict*, New York: Metropolitan Books.
- 4 B. BUZAN, O. WAEVER & J. DE WILDE (1998), *Security: a new framework for analysis*, Boulder: Rienner.
- 5 Het meest volledige overzicht van de discussie is gegeven door H. BRAUCH (2002), *Security and environment in the Mediterranean*, in: H. BRAUCH et al., *Security and environment in the Mediterranean: conceptualising security and environmental conflicts*, Berlin: Springer.
- 6 Een lijst van publicaties over *environmental security* is te vinden in de serie "Security through Science" van de NAVO, via www.springerlink.com/content/119861.
- 7 Zie de website van het 'Office of the Co-ordinator of OCSE Economic and Environmental Activities' via www.osce.org/eea/.
- 8 Zie bijvoorbeeld het rapport van UNEP (2004), *Understanding environment, conflict and cooperation*, Nairobi, UNEP, en de DEWA-website via www.unep.org/dewa/
- 9 Zie hoofdstuk 12 (*Sharing water: defining a common interest*) in het eerste Water Ontwikkelingsrapport van de VN *Water for people, water for life* uit 2003.
Online beschikbaar via UNESCO: www.unesco.org/water/wwap/wwdr1/.
- 10 Voor de case studies, zie de UNESCO-website via <http://webworld.unesco.org/water/wwap/pccp/cd/index.html>.
- 11 Voor de tekst van de Conventie zie www.internationalwaterlaw.org/intldocs/watercourse_conv.html.
- 12 Het ministerie van Buitenlandse Zaken zou achteraf beweren dat België voor de Conventie heeft gestemd.
- 13 Voor een bespreking van het Israëlische waterbeleid, zie S. DECONINCK, *Israeli water policy in a context of regional conflict: prospects for sustainable developments for Israelis and Palestinians?*, via www.waternet.be/jordan_river/waterpolicy.htm.
- 14 KNESSET (2002), *Parliamentary Committee of Inquiry on the Israeli water sector, Report*, Jerusalem: Knesset.
- 15 Voor achtergrond over de Wazzani-crisis, zie www.waternet.be/jordan_river/wazzani.htm.
- 16 De editie 2006 van het ontwikkelingsrapport van het United Nations Development Programme (UNDP) is integraal gewijd aan de gevolgen van de wereldwijde watercrisis. UNDP (2006), *Human Development Report. beyond scarcity: power, poverty and the global water crisis*, New York: UNDP.
- 17 TELEMANS, D. (2007), *Troubled waters*, Schoten: BAI. Zie ook www.troubledwaters.be.

Besluit

Ondanks dat de voorspelde *oorlogen om water* nog niet zijn losgebarsten, blijft er op water in een aantal regio's toch een bijzonder strategisch etiket geplakt. In zo'n context wordt een benadering van water vanuit een ontwikkelingsperspectief heel erg moeilijk. De echte ontwikkelingsproblemen blijven onopgelost en het geleden verlies is dan ook groot.¹⁶ In zijn fotoboek, dat dit jaar op Wereldwaterdag (22 maart) in de Senaat werd gepresenteerd, laat Dieter Telemans de uitdagingen zien waar de wereld voor staat: overstromingen en daklozen in Bangladesh, kinderen in Mali en Marokko die water moeten dragen en daardoor niet naar school kunnen gaan, boe-

Op naar wonderbaarlijke visvermenigvuldigingen

door Dr. Rudy HERMAN¹

Het duurzaam beheer van de natuurlijke hulpbronnen krijgt een centrale plaats in de recente ontwikkelingen in het Europees Maritiem beleid. Hierbij gaat ook de aandacht uit naar innovatieve ontwikkelingen in het verrijken van natuurlijke visbestanden op basis van ecosysteembenaderende aquacultuur.

Vlaanderen heeft in de laatste decennia een indrukwekkende expertise opgebouwd inzake aquacultuur. In dit onderzoeksdomein ondersteunt EWI ook het internationaal platform ASEM, *Asian European Meeting*. De internationale workshop *European Ecosystem-based Fisheries Enhancement* (Brugge, 7-8 mei 2007) streefde ernaar een aantal onderzoeksprioriteiten te definiëren voor een *ecosystem-based aquaculture*. Deze kunnen worden geïntegreerd in de toekomstige werkprogramma's van de thematische prioriteiten 'Voedsel, landbouw en visserij, biotechnologie' en 'Milieu' (inclusief klimaatverandering) van het 7de Kaderprogramma van de Europese Commissie.

Voldoende vis verzekeren

Sinds de jaren 80 stagneren de visserijopbrengsten. Wanneer men specifiek de vissoorten voor menselijke consumptie beschouwt, blijkt de situatie dramatisch. Voor verscheidene soorten (o.m. kabeljauw, haring, tarbot, ...) is de kritieke populatiedichtheid al bereikt. Er zijn te weinig oudere vissen aanwezig om de visscholen op voldoende grootte te houden, met een goede verdeling over de verschillende leeftijdsklassen. Er is een reële noodzaak aan maatregelen om het voortbestaan van deze commerciële visbestanden te verzekeren. Dit kan door enerzijds beschermde gebieden aan te leggen waar niet mag worden gevestigd, gekoppeld aan het strikt navolgen van visserijquota. Anderzijds zijn zogenaamde herstockeringsprogramma's nodig, die momenteel met succes in Azië worden uitgevoerd. Deze programma's maken gebruik van de recente ontwikkelingen in aquacultuurpraktijken gestationeerd op land en zee. Voor economisch belangrijke vissoorten wordt het jonge broed opgekweekt en op zorgvuldig uitgekozen plaatsen aan de natuurlijke populaties toegevoegd.

De totale aanvoer en productie van vis, schaaldieren en andere mariene proteïneproducten (zoals kreeftachtigen en wieren) bedraagt momenteel ± 150 miljoen ton per jaar² (zie fig. 1). Hiervan is ongeveer

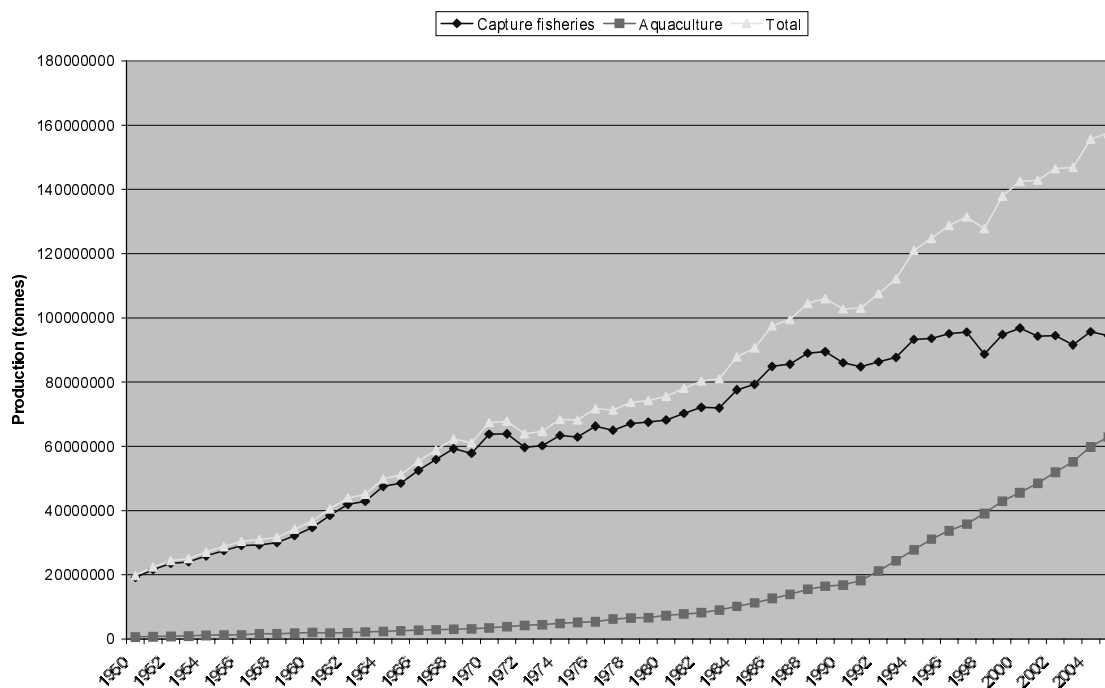
50% afkomstig van aquacultuur. Tegen 2030 voorziet men een toename van 40 miljoen ton eiwitproductie door aquacultuur om aan de stijgende mondiale behoeften te voldoen. Het belang van aquacultuur zal dus exponentieel toenemen. Best gebeuren deze ontwikkelingen op basis van nieuwe onderzoeksbevindingen, die rekening houden met het belang van de mariene ecosystemen en natuurlijke (vis)populaties. Recente innovatieve methodes – in het laatste decennium toegepast op een aantal mariene vissoorten – blijken succesvol te zijn. De expertise zit hoofdzakelijk in Japan, China (zie fig. 2) en in de noordelijke landen van Europa.

Europa voert momenteel 50% van haar aquacultuurproducten in en heeft er alle belang bij haar aquacultuurexpertise te valideren. Recent werd vooruitgang geboekt in de genetische karakterisering en selectietechnieken, in de verbeterde kweektechnieken voor larven en nieuwe merktechnologieën voor het kleine broed. Dit liet wetenschappers toe om nieuwe strategieën te ontwikkelen om de doeltreffendheid van herstockeringsprogramma's te verbeteren. Gezien de kritieke situatie van de visserij in Europa dienen zowel wetenschappers als vissers het potentieel van het herstockeren met een vernieuwde aandacht te bestuderen. Dit gebeurt bij voorkeur op basis van gezamenlijke inspanningen op het pan-Europese niveau.

Kennis gebundeld voor de toekomst

De *European Ecosystem-based Fisheries Enhancement workshop*, mede georganiseerd door EWI (met ondersteuning van € 12.000), het VLIZ³, het ASEM-platform⁴ en het IVLO⁵, bracht een 30-tal topdeskundigen inzake visserij, mariene biologie en aquacultuur van binnen en buiten Europa samen in Brugge. De actieve participatie van beleidsmedewerkers uit het Europese Directoraat-generaal Onderzoek, Visserij en Maritieme zaken verzekerde dat een aantal aanbevelingen ingebed zullen worden in het EU-visserijbeleid.

FIGUUR 1 – Evolutie van de totale wereldvisvangst en vis- en schaaldierenproductie in de laatste 56 jaar.

FIGUUR 2 – Geïntegreerd aquacultuurproject in een baai van de provincie Shangdong, PR China.
© Laboratory of Aquaculture & Artemia Reference Center, Ghent University, Belgium

Het onderzoek ter ondersteuning van duurzame herstockeringsprogramma's moet multidisciplinair zijn, gebaseerd op een ecosysteembenadering en in overleg met de talrijke belanghebbenden uit alle sectoren. Toekomstig onderzoek moet gericht zijn op:

- continue kennisverwerving inzake het Europese mariene en kustmilieu om een beter inzicht te

krijgen in de populatiestructuur en de dynamiek van commerciële en niet-commerciële soorten;

- de integratie van herstockeringsprogramma's in een ecosysteembenadering, ondersteund door socio-economisch onderzoek en ingekaderd in een participatieve aanpak;
- de ontwikkeling van concepten, instrumenten en

methodes om de geschiktheid te beoordelen van commerciële soorten die in aanmerking komen voor het herstockeren;

- het verbeteren van aquacultuurtechnologieën en -methodologieën voor *ecosystem-based* herstockeringsprogramma's met een minimale ongunstige impact op het milieu.

Daarnaast zal de grote Europese diversiteit in mariene en kusthabitats specifieke regionale benaderingen vergen. De antwoorden op deze uitdagingen moeten uiteindelijk bijdragen tot een vernieuwd visserijbeleid. Met de expertise die Vlaanderen in huis heeft, o.m. het wereldberoemde *Artemia Reference Centre*⁶ met het Gent *Aquaculture Research Consortium*, het ASEM-platform en de ervaringen met kleine herstockeringsexperimenten, zijn de Vlaamse onderzo-

kers goed geplaatst om hieraan een belangrijke bijdrage te leveren.

Noten

- 1 Team Beleidsondersteuning en Academisch Beleid, Administratie Economie, Wetenschap en Innovatie, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- 2 *Food and Agriculture Organization*, 2006.
- 3 Vlaams Instituut voor de Zee (<http://www.vliz.be>), eveneens ondersteund door EWI.
- 4 <http://www.asemaquaculture.org/>.
- 5 Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek (http://www.ilvo.vlaanderen.be/index_nl.htm).
- 6 <http://www.aquaculture.ugent.be>.

Op maandag 26 november, om 12.30, spreekt

Prof. Dr. Christine Van den Wyngaert

Rechter in het Joegoslavië-Tribunaal, Hoogleraar Strafrecht aan de UA, over

'Ervaringen van en met het Joegoslavië –Tribunaal'

PLAATS : Deze lunch-bijeenkomsten vinden plaats in, en met de medewerking van, het Regionaal Informatiecentrum van de Verenigde Naties, Résidence Palace, Wetstraat 155, 1040 Brussel, Quartier Rubens, Block C2, resp. 8e en 7e verd.

INSCHRIJVING : Gelieve Uw deelname te willen bevestigen per e-mail aan info@vvn.be, aan neri.sybesma@pandora.be, of per telefoon/fax 02/ 380 31 27

Voor broodjes wordt gezorgd. Bijdrage in de kosten: 5.00 Euro.

‘Illegale, onaangegeven en ongereguleerde visserij’: een internationale en Europese uitdaging

door Koen VAN DEN BOSSCHE¹

Europa wordt omringd door vier zeeën – de Middellandse Zee, de Oostzee, de Noordzee en de Zwart Zee – en twee oceanen – de Atlantische Oceaan en de Noordelijke IJszee. Het Europese continent is een schiereiland met een 68 000 kilometer lange kustlijn – ruim driemaal langer dan die van de Verenigde Staten en tweemaal meer dan die van de Russische Federatie. Het maritiem oppervlak onder jurisdictie van de lidstaten is groter dan het totale landoppervlak van de Europese Unie. Via zijn ultraperifere gebiedsdelen is Europa niet alleen aanwezig in de Atlantische Oceaan, maar ook in de Indische Oceaan en de Caribische Zee. De maritieme belangen van de lidstaten zijn dan ook talrijk en raken de Europese Unie als een geheel.

De Europese Unie is een van de grootste visserijmogendheden in de wereld en de grootste markt voor producten van de visverwerkende industrie. Er zijn in totaal ongeveer 526 000 mensen werkzaam in de visserijsector. Naast de visvangst zelf levert ook de verwerkende industrie veel banen op. De Europese vloot is aangewezen op toegang tot communautaire en niet-communautaire visbestanden, zij het in wateren die onder de rechtsbevoegdheid vallen van derde landen en internationale wateren. Het *gemeenschappelijk visserijbeleid* is het instrument van de Europese Unie voor het beheer van de visserij en de aquacultuur. Uit hoofde van haar exclusieve bevoegdheid op visserijgebied is de Europese Unie gemachtigd om internationale verbintenissen aan te gaan met derde landen of met internationale visserijorganisaties. Zij neemt ook actief deel aan de inspanningen van de internationale gemeenschap om het op het *Verdrag van de Verenigde Naties inzake het recht van de zee* (1982) gebaseerde systeem voor oceanen en zeeën zodanig uit te werken dat het berekend is op nieuwe uitdagingen.

populaire vissoorten wordt overbevist of bevindt zich op de rand van overbevissing. Als gevolg van overbevissing raken visvoorraden langs de kusten uitgeput. De vissersvloeden richten zich steeds meer op kleinere soorten. Ook wordt er verder uit de kust gevist. Veel vissoorten zijn echter kwetsbaar, omdat ze langzaam groeien en laat geslachtsrijp zijn. Verder verplaatsen vissersvloeden zich naar andere wateren, bijvoorbeeld voor de kust van ontwikkelingslanden.

Door de zorgwekkende toestand van de belangrijkste visbestanden heeft de internationale gemeenschap de laatste decennia steeds meer maatregelen genomen tegen overbevissing. Een belangrijk engagement bestaat erin ervoor te zorgen dat de visbestanden op een verantwoordelijke en duurzame wijze worden bevist. Zo was één van de resultaten van de door de VN georganiseerde Wereldtop over duurzame ontwikkeling in Johannesburg in 2002 dat de visbestanden moeten worden gehandhaafd op of hersteld tot niveaus die de maximale duurzame opbrengst kunnen opleveren, waarbij dit doel uiterlijk in 2015 moet zijn bereikt.

Om deze doelstellingen te bereiken is een stabiel regelgevend kader belangrijk. De nationale, regionale en internationale inspanningen voor het beheer van de visserij worden echter vaak tenietgedaan door illegale activiteiten van vissers die de regels aan hun laars lappen. Een voorbeeld daarvan zijn de vissers die onder goedkope vlaggen varen en zo de instandhoudingsregels ontduiken. Het internationaal recht kent de Staat onder wiens vlag een schip vaart exclusieve jurisdictie toe. Een goedkope vlag is een andere vlag dan die van het land waartoe het schip behoort. Sommige landen zijn voor buitenlandse schepen aantrekkelijk als vlaggenstaat omdat hun registratieprijzen lager liggen, arbeid er goedkoop is, en er weinig of geen belasting wordt geheven.

Illegale, onaangegeven en ongereguleerde visserij

Dit fenomeen staat bekend als *illegale, onaangegeven*

Overbevissing

Alleen een visstand die op een duurzame wijze kan worden bevist, biedt voldoende potentieel voor een bloeiende visserijsector. Meer dan 70 procent van de

en ongereguleerde visserij, of met de Engelse afkorting IUU-visserij. De definitie van IUU-visserij is ruim. Het betreft iedere vorm van visserij zonder vergunning of in strijd met visserijvoorschriften op nationaal, regionaal of internationaal niveau. De IUU-visserij heeft allerlei negatieve gevolgen:

- **milieu:** IUU-vissers negeren maatregelen die zijn bedoeld om visbestanden te beschermen zoals visserijvergunningen, gesloten gebieden of gesloten seizoenen, totale toegestane vangsten, technische voorschriften, beperkingen van het aantal zeedagen, enz.;

- **sociaal:** door illegaal vis te vangen, benadelen de IUU-vissers degenen die legitiem in de betrokken gebieden vissen, in het bijzonder kustgemeenschappen in Europa en ontwikkelingslanden; bovendien zijn er in landen met een goedkope vlag vaak weinig of geen regels om de gezondheid, veiligheid en andere sociale rechten van werknemers te beschermen;
- **economisch:** de vangsten van IUU-vissers worden op dezelfde markten verkocht als legaal gevangen producten, wat zorgt voor oneerlijke concurrentie.

Men schat dat IUU-visserij een kwart van de wereldwijde visvangst uitmaakt. Deze praktijk vormt één van de grootste uitdagingen om tot een duurzaam beheer en instandhoudingsbeleid te komen.

Internationale en Europese inspanningen

Tegen deze achtergrond presenteerde het Comité voor visserij (COFI) van de Voedsel- en Landbouworganisatie (FAO) in 2001 een internationaal actieplan om IUU-visserij (IPOA-IUU) te voorkomen, te ontmoedigen en te bestrijden. De FAO is één van de vijftien gespecialiseerde organisaties van de VN. Staten, organisaties en vissers kunnen zich vrijwillig bij dit actieplan aansluiten. Dit actieplan werd opgesteld in het kader van de in 1995 aangenomen *FAO Gedragscode Voor Verantwoorde Visserij*. In maart 2007, tijdens haar 61ste sessie, nam de Algemene Vergadering van de VN resolutie A/61/105 aan. Hierin werd de internationale gemeenschap nogmaals opgeroepen actie te ondernemen tegen IUU-visserij en meer specifiek om het IPOA-IUU te implementeren.

De bestrijding van IUU-visserij is één van de grootste prioriteiten van de Europese Commissie voor het gemeenschappelijk visserijbeleid en het maritieme beleid van de Europese Unie. Op grond van de verbindenissen die de Europese Unie is aangegaan, nam zij de nodige maatregelen om het IPOA-IUU op communautair niveau uit te voeren. Voor het in 2006 opgerichte *Communautair Bureau Voor Visserijcontrole*, is het in 2002 opgestelde *Communautair Actieplan ter Bestrijding van IUU-Visserij* één van de belangrijkste prioriteiten. Het bureau moet de activiteiten tegen IUU op Europees niveau en in internationale forums coördineren. Het Europese actieplan omhelst maatregelen op vier niveaus:

- het gebruik van goedkope vlaggen door onderdanen van de **Europese Unie** ontmoedigen en producten van IUU-visserij van de Europese markt verbannen. Bovendien stelde men dat leveranciers, dienstverleners en markten geen za-

- ken meer mochten doen met IUU-visserij;
- de Europese Commissie nam zich voor om **ontwikkelingslanden** technische en financiële bijstand voor monitoring, controle en toezicht in verband met visserijactiviteiten te verlenen;
- **regionale visserijorganisaties** zijn opgericht om de visserij in internationale wateren te beheren; de Europese Unie ijvert er onder andere voor betere controles en inspecties, nieuwe beheermaatregelen voor de nog niet gereglementeerde visserij op volle zee, sancties tegen IUU-schepen;
- op **internationaal niveau** wou men het zeerecht herzien, goedkope vlaggen aanpakken, en de rechten en plichten van vlaggenstaten en havenstaten bepalen.

De gedane communautaire inspanningen op Europees niveau en ten aanzien van ontwikkelingslanden zijn bemoedigend. Enerzijds werd de gemeenschaps-wetgeving aangepast om de verantwoordelijkheid voor inbreuken bij onderdanen van de Europese Unie te leggen, ongeacht de vlag waaronder het schip vaart. Anderzijds bleek de financiële steun voor ontwikkelingslanden onder de zogenaamde *Visserij Partnerschap Akkoorden* een efficiënt middel om IUU visserij aan te pakken. Vooral in West -, Oost -, Zuid Afrika en de Stille Oceaan werden de financiële middelen aangewend om infrastructuur, controle en juridische omkadering te verbeteren. Op regionaal niveau speelde de Europese Unie een voraanstaande rol in het oprichten van nieuwe regionale visserij organisaties en in het aannemen van maatregelen ter bestrijding van IUU-visserij.

Niettegenstaande deze vooruitgang stelde de Europese Commissie onlangs vast dat IUU-visserij nog steeds een zeer groot probleem vormt. Vooral op internationaal niveau is er nog veel werk aan de winkel. Een reden hiertoe is onder andere te vinden in de fragmentering van het maritiem beleid zowel vanuit internationaal als Europees perspectief. Het beleid inzake maritiem vervoer, industrie, kustgebieden, energiewinning op zee, het mariene milieu, visserij en andere relevante sectoren wordt tot dusver afzonderlijk ontwikkeld. Dergelijke versnippering bemoeilijkt een coherente besluitvorming en leidt vaak tot de invoering van conflicterende maatregelen.

Midden 2006 publiceerde de Europese Commissie een groenboek om het debat op gang te brengen over een toekomstig Europees maritiem beleid dat uitgaat van een holistische aanpak van de oceanen en zeeën. Dit groenboek sluit aan bij de EU

Lissabon-strategie en tracht dus de juiste balans te vinden tussen de economische, sociale en milieu aspecten van duurzame ontwikkeling. In deze context, wil de Europese Commissie de inspanningen tegen IUU-visserij opvoeren en hield daarvoor in maart 2007 een brede raadpleging van alle belanghebbenden.

De consensus bestaat erin dat de Europese Unie moet bijdragen tot een betere benutting van internationale instrumenten via haar extern beleid. Dit doet zij reeds met betrekking tot de in 1993 aangenomen *FAO overeenkomst betreffende de naleving van internationale instandhoudingsmaatregelen* om te bevorderen dat vissersvaartuigen op de volle zee de internationale maatregelen voor de instandhouding en het beheer van de visbestanden naleven. Hierin is enerzijds bepaald dat de vlaggenstaat een vergunning moet afgeven voor het beoefenen van de visserij op de volle zee, en anderzijds dat de Staat een register moet bijhouden van alle vissersvaartuigen die onder zijn vlag mogen varen. Deze overeenkomst is door de Europese Unie geratificeerd, maar zij is nog niet in werking getreden. In afwachting hiervan, verstrekt de Europese Unie vrijwillig alle relevante informatie uit de communautaire vlootbestanden aan de FAO.

Uitdagingen

De Europese Commissie heeft zich ook voorgenomen zich verder in te spannen voor de uitvoering van de in 1995 aangenomen *Overeenkomst van de VN over de toepassing van de bepalingen van het Verdrag van de VN inzake het recht van de zee van 10 december 1982 die betrekking hebben op de instandhouding en het beheer van de grensoverschrijdende en de over grote afstanden trekkende visbestanden*, kortweg de overeenkomst inzake grensoverschrijdende visbestanden. Deze overeenkomst versterkt de coördinatie en samenwerking tussen bijvoorbeeld de lidstaten zodat de positie van een van inbreuken op de wetgeving van de vlaggenstaat verdacht vaartuig zo snel mogelijk bekend wordt.

De Europese Commissie ijvert ervoor om de toepassing en handhaving van het in 1982 aangenomen *Verdrag van de VN inzake het recht van de zee* te versterken. De Europese Unie en haar lidstaten zijn partij bij dit verdrag dat in 1994 in werking trad. De Europese Unie verkeert dan ook in een goede positie om bij te dragen tot een brede consensus op een groot aantal belangrijke onderwerpen. Zo moeten er

objectieve juridische criteria worden vastgesteld om te waarborgen dat vaartuigen alleen onder bepaalde vlag mogen varen als er een wezenlijke band bestaat tussen de vlaggenstaat en het betrokken vissersvaartuig, overeenkomstig artikel 91 van hoger genoemd verdrag. Het *Verdrag van de VN van 1986 inzake de voorwaarden van registratie van schepen*, dat een definitie van de wezenlijke band tussen de vlaggenstaat en het vaartuig bevat is nooit in werking getreden. Het feit dat de kwestie van de wezenlijke band in de scheepvaart gevoelig ligt, mag echter de vooruitgang op visserijgebied niet in de weg staan. Door criteria goed te keuren die de wezenlijke band tussen Staat en schip definiëren, kan het grijze gebied worden weggenomen dat is ontstaan door het ontbreken van internationale regels, en kan op objectieve wijze worden vastgesteld welke Staten weigeren deel te nemen aan de internationale samenwerking voor de instandhouding en het duurzaam beheer van de visbestanden. Door deze aanpak kan meer nadruk worden gelegd op het feit dat de vlaggenstaat zelf aansprakelijk is voor de onder zijn vlag varende vissersvaartuigen.

De Europese Unie was actief betrokken bij de FAO werkzaamheden van het in 2005 aangenomen vrijwillig model voor havenstaatcontrole. Dit model wordt nu gepromoot om binnen de regionale visserijorganisaties geïmplementeerd te worden. De Europese Unie steunt het initiatief om een bindend instrument gebaseerd op deze FAO regels aan te nemen. Daarom wenst de Europese Commissie dat de Europese Unie het diplomatieke initiatief neemt tot een internationale conferentie met het doel een internationale overeenkomst te sluiten waarin de rechten en plichten van havenstaten met betrekking tot de toegang van vissersvaartuigen tot havens worden vastgelegd. De rechten en plichten van Staten op dit gebied zijn in geen enkel bindend internationaal verdrag vastgelegd. Deze juridische leemte stimuleert het gebruik van goedkope havens en goedkope vlaggen. Het ontbreken van internationale voorschriften inzake de toegang tot en de controles in havens draagt niet bij tot de internationale samenwerking op dit gebied. Bovendien geeft het een alibi aan alle landen die niet bereid zijn de herkomst van de in hun havens aangevoerde producten zorgvuldig te controleren.

Conclusie

Het Europese visserijbeleid overstijgt, door het specifieke karakter, de grenzen van Europa en de

grondoorzaken van IUU-visserij worden best op internationaal niveau geregeld. De Europese Unie moet de nieuwe ideeën die zij inzake IUU-visserij ontwikkelt delen met de internationale gemeenschap. Wanneer nieuwe internationale regels nodig zijn, moet zij de invoering van zulke regels bevorderen door deelname aan de ontwikkeling ervan. Wanneer internationale actie echter uitblijft, dient de Europese Unie haar verantwoordelijkheid te nemen en intern maatregelen te overwegen. Via haar buitenlands beleid moet de Europese Unie aansturen op een verbetering van de situatie.

Bibliografie

- Verenigde Naties, *Verdrag inzake het recht van de zee* (Montego Bay, 1982).
- Verenigde Naties, *Verdrag inzake voorwaarden voor de registratie van schepen* (Genève, 1986).
- Verenigde Naties, *Overeenkomst over de toepassing van de bepalingen van het Verdrag van de Verenigde Naties inzake het recht van de zee van 10 december 1982 die betrekking hebben op de instandhouding en het beheer van de grensoverschrijdende en de over grote afstanden trekkende visbestanden* (New York, 1995).
- FAO, *Gedragcode voor een verantwoorde visserij* (Rome, 1995).
- FAO, *Internationaal actieplan om illegale, niet-aangegeven en niet-gereguleerde visserij te voorkomen, te bestrijden en te elimineren* (Rome, 2001).
- Europese Commissie, *Actieplan van de Gemeenschap ter Bestrijding van Illegale, Niet-Aangegeven en Niet-Gereguleerde Visserij* (Brussel, 2002).
- Organisatie Voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, *Halting IUU Fishing: Enforcing International Fisheries Agreements* (Parijs, 2004).
- Europese Commissie, *Groenboek Europees Maritiem Beleid – Naar een toekomstig maritiem beleid voor de Unie: een Europese visie op de oceanen en zeeën* (Brussel, 2006).
- Verenigde Naties, Algemene Raad, Resolutie A/61/105, *Sustainable fisheries, including through the 1995 Agreement for the Implementation of the Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks, and related instruments* (Genève, 2007).

Noot

- 1 Drs Koen Van den Bossche, Vrije Universiteit Brussel, Centrum voor Internationaal Recht
Institute for European Studies,
Koen.van.den.bossche@vub.ac.be.

Behoort het *recht op water* tot de fundamentele rechten van de mens?

door Neri SYBESMA-KNOL

In deze bijdrage gaan we na of er sprake is van een individueel en afdwingbaar fundamenteel recht op water. Na de vraag of een dergelijk recht reeds werd opgenomen in de verschillende mensenrechtenverdragen en -verklaringen van de VN¹, wordt onderzocht hoe het in de loop der jaren werd ontwikkeld en nader gedefinieerd en afgebakend. We zoeken een antwoord op de vraag naar de juiste inhoud en draagwijdte van een recht op water. Tenslotte kijken we naar de mogelijkheden voor de incorporatie van een dergelijk recht in de nationale rechtsorde, en naar de verdere verwezenlijking ervan op internationaal en nationaal vlak.

Is een ‘recht op water’ neergelegd in de mensenrechtenteksten van de VN?

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens

De Universele Verklaring geeft een overzicht van de rechten en vrijheden die toekomen aan iedereen; in artikel 25 wordt gesproken van het recht van eenieder “op een levensstandaard, die hoog genoeg is voor de gezondheid van zichzelf en zijn gezin, inbegrepen voeding, kleding, huisvesting en geneeskundige verzorging ...”

De Pacten

44

Het Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten, het BUPO-Verdrag, beschermt in principe alleen de fundamentele burgerlijke en politieke rechten. Toch wordt wel gezegd dat het recht op leven (artikel 6) noodzakelijk ook het recht op water inhoudt: zonder water kun je immers niet leven.²

Maar meer in het bijzonder is het toch het Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten dat uitsluitel kan geven over de vraag of het recht op water behoort tot de fundamentele rechten van de mens. Met name de artikelen 11 en 12 spreken van “het recht van eenieder op een behoorlijke levensstandaard voor zichzelf en zijn gezin, daarbij inbegrepen toereikende voeding, kleding en huisvesting, en op steeds betere levensomstandigheden” (art. 11, 1) en van “het fundamentele recht ... van

eenieder, gevrijwaard te zijn tegen honger” (art. 11,2). Artikel 12 gaat in op weer een ander aspect: “het recht van eenieder op een zo goed mogelijke lichamelijke en geestelijke gezondheid” (art. 12, 1). Om dit te verwezenlijken dienen Staten alle maatregelen te nemen om kindersterfte en besmettelijke ziekten te bestrijden en hygiëne en geneeskundige bijstand te verzekeren (art 12, 2).

Het Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Discriminatie tegen de Vrouw

Het *Vrouwenverdrag* spreekt in beginsel eigenlijk alleen over vormen van discriminatie van de vrouw, en niet over de garantie van specifieke rechten. Maar artikel 14, dat spreekt over de bescherming van plattelandsvrouwen, noemt onder para. h het recht “onder behoorlijke omstandigheden te leven, in het bijzonder wat huisvesting, sanitaire voorzieningen, elektriciteit- en watervoorziening, vervoer en verbindingen betreft”.

Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind

Het *Kinderverdrag* van de VN is het enige verdrag dat het recht op water expliciet vermeldt: artikel 24 spreekt van “het recht van het kind op het genot van de grootst mogelijke mate van gezondheid en op voorzieningen voor geneeskundige verzorging en revalidatie”. Maar het voegt eraan toe: daartoe nemen de verdragspartijen de nodige passende maatregelen “om ziekte, ondervoeding of verkeerde voeding te bestrijden, mede binnen het kader van de eerstelijnsgezondheidszorg, door, onder andere, het toepassen van gemakkelijk beschikbare technologie en door het voorzien in voldoende en voedzaam voedsel en zuiver drinkwater ...”.

De VN en ‘water’

Het is duidelijk dat het recht op water in deze eerste teksten (nog?) niet als een zelfstandig recht wordt beschouwd: toegang tot veilig drinkwater, water voor de bereiding van voedsel en voldoende water voor sanitaire behoeften is niet meer dan een noodzakelijke voorwaarde voor de verwezenlijking van

het recht op een behoorlijke voeding en het recht op een zo goed mogelijk lichamelijke en geestelijke gezondheid. Dat het recht op water niet afzonderlijk en expliciet in deze teksten voorkomt kan echter worden verklaard uit het feit dat in die jaren water nog kon worden beschouwd als een vanzelfsprekend en in voldoende mate aanwezige natuurlijke rijkdom, zoals lucht.

Maar in de loop der jaren, als gevolg van demografische ontwikkelingen, overbevolking, desertificatie, toenemende milieuvervuiling, klimaatverandering ... werd zuiver water steeds meer tot een beperkte natuurlijke rijkdom. Toegang tot water, voor velen niet langer vanzelfsprekend, zou moeten worden verzekerd en geregeld.

Waterconferenties

Vanaf de jaren zeventig vonden hierover in de VN geregeld discussies plaats³ en in 1977 werd een eerste internationale waterconferentie bijeengeroepen om de waterproblematiek te bespreken: de VN-Water Conferentie in Mar del Plata. Naast de noodzaak voor internationale samenwerking in verband met vervuiling, droogte, verspilling, werd men het daar eens over de toegang voor alle volkeren tot drinkbaar en voldoende water als een absolute voorwaarde om aan de menselijke basisbehoeften te voldoen. *All peoples, whatever their stage of development and their social and economic conditions, have the right to have access to drinking water in quantities and of a quality equal to their basic needs.*⁴ Het Actieplan dat in Mar del Plata werd aangenomen leidde tot het uitroepen van de jaren tachtig als het *Internationaal Decennium voor Drinkwater en Hygiëne*.

Tijdens de Conferentie van New Delhi (*Global Consultation on Safe Water and Sanitation for the 1990's*, New Delhi, 1990) werden een aantal richtlijnen aangenomen voor het gebruik, het beheer, de dienstverlening en de financiering van bestaande watervoorraden om de toegang tot voldoende en veilig water voor allen te realiseren.

Water en ontwikkeling

Deze gedachten werden dan weer overgenomen door de VN-Conferentie over Milieu en Ontwikkeling van Rio de Janeiro in 1992. In het daar aangenomen document *Agenda 21* krijgt het probleem van de *Protection of the Quality and Supply of Freshwater Resources* een eigen Hoofdstuk 18, en worden de New Delhi richtlijnen verder uitgewerkt.⁵

Ook tijdens de VN-Conferentie voor Bevolkingsvraagstukken en Ontwikkeling in Cairo in 1994 werd aandacht geschonken aan het vitale belang van de toegang tot drinkbaar water en tot water voor hygiënische verzorging, vooral in verband met zwangerschap en reproductieve gezondheid.⁶

In september 2000 werd door de Algemene Vergadering een Verklaring aangenomen waarin specifieke doelstellingen werden neergelegd voor het terugdringen van armoede, ziekte en het milieu: de *Millennium Ontwikkelingsdoelstellingen (Millennium Development Goals*, of MDG's). Onder doelstelling nummer zeven wordt door de Lidstaten het specifieke engagement aangegaan om "het aantal mensen dat geen toegang heeft tot veilig drinkwater tegen 2015 tot de helft terug te brengen".

In 2002 vond in Johannesburg de Wereldtop over Duurzame Ontwikkeling plaats, waar de resultaten en verwezenlijkingen van Rio over de voorbije tien jaar werden getoetst aan de praktijk. In de Slotverklaring⁷ wordt expliciet verwezen naar de MDG's en wordt een hoofdstuk gewijd aan de bescherming van de natuurlijke rijkdommen als de basis voor economische en sociale ontwikkeling.

Hoewel uit dit alles blijkt dat de aandacht voor het probleem in de loop der jaren alleen maar is toegenomen, en er al werd gewerkt aan het formuleren van allerlei verplichtingen en door de overheid te nemen maatregelen, heeft dit overzicht ons nog geen uitsluitend gebrach over het bestaan, de inhoud en de reikwijdte van een individueel en afdwingbaar recht op water. Daarvoor moeten we terugkeren naar verdragsteksten in verband met de rechten van de mens die terzake wellicht een oplossing kunnen aanreiken, en met name naar het Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, zoals we zagen het meest directe instrument wat deze materie betreft.

De verdere definitie en afbakening van het recht op water

Het VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten

Een cruciale stap in het proces van een definiëring van het individuele recht op water werd gezet met de Algemene Commentaar No. 15 van het VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten. Het gaat hier om een nadere explicatie van en-

kele bepalingen, met name de artikelen 11 en 12, uit het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten.

De taak van het Comité

Verdragen zoals dit krijgen hun betekenis in en door de interpretatie en de toepassing van de verschillende verdragsbepalingen in de internationale en nationale juridische wetgeving en praktijk. Met name is het in dat verband cruciaal dat op internationaal niveau instanties worden gecreëerd die dergelijke interpretatie en toepassing op de voet volgen. Bij de verschillende VN verdragen voor de rechten van de mens werd dan ook telkens zo'n instantie, een Comité van Deskundigen, opgericht, in dit geval het VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten.

Soms kan een dergelijk Comité klachten in overweging nemen van of namens individuen die menen, het slachtoffer te zijn van schendingen van hun rechten zoals die in het verdrag zijn opgenomen. Dat is met name het geval voor het Comité voor de Rechten van de Mens (opgericht bij het BUPO-Verdrag), en het Comité voor de Discriminatie van de Vrouw (opgericht bij het Vrouwendiscriminatieverdrag). Door het onderzoeken van zeer bepaalde, met feiten gestaafde, schendingen en het formuleren van conclusies en aanbevelingen terzake kan een Comité werkelijk bijdragen tot een stopzetting van bepaalde schendingen, tot eerherstel van de slachtoffers, tot schadevergoedingen e.d.

Niet alle VN-Comités beschikken echter over deze quasi-jurisdictionele bevoegdheid. Maar wel ontvangen alle Comités periodiek rapporten van nationale regeringen die aan hen worden voorgelegd. Zo nemen ze kennis van de wijze waarop het verdrag in kwestie wordt geïnterpreteerd en uitgevoerd op nationaal niveau. Daarbij worden vertegenwoordigers van de regering in kwestie gehoord, maar wordt ook nota genomen van de (soms afwijkende!) inlichtingen van terzake deskundige en actieve niet-gouvernementele mensenrechtenorganisaties. Tenslotte worden kritische opmerkingen en aanbevelingen geformuleerd, en wordt dit alles openbaar gemaakt.

Algemene Commentaren: 'General Comments'

Om de nationale instanties bij te staan bij het opstellen van hun periodieke rapporten geven de Comités regelmatig algemene commentaren uit, *General Comments*, waarin een gezaghebbende interpre-

tatie wordt gegeven van een of meerdere artikelen van het verdrag in kwestie. Praktisch gezien is dit een geschikt hulpmiddel, zowel bij het opstellen van de nationale rapporten, bij het formuleren van een individuele klacht als dit tot de mogelijkheden behoort, als bij een eventueel noodzakelijke aanpassing van de nationale wetgeving.

Bijna vanzelfsprekend vormen de *General Comments* een eerder progressieve interpretatie van het Verdrag in kwestie: er wordt rekening gehouden met de nieuwste ontwikkelingen, met nieuwe feiten en omstandigheden, bijkomende verdragen, de statenpraktijk, veranderingen in de publieke opinie enz. Al zijn de commentaren op zichzelf niet bindend, toch wordt zo de progressieve ontwikkeling van het internationaal recht ondersteund en in teksten vastgelegd. In deze context dienen ook de commentaren van het Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten te worden gelezen. Het kreeg trouwens van ECOSOC de expliciete opdracht *to continue using that mechanism to develop a fuller appreciation of the obligations of State Parties under the Covenant*.⁵

En ook de vroegere Commissie voor de Rechten van de Mens richtte traditioneel een jaarlijks verzoek tot het Comité *to draft further General Comments to assist and promote the further implementation by State Parties of the Covenant*. In de loop der jaren werd zo het Verdrag door het Comité geïnterpreteerd en verfijnd.

'General comment No.15'

Zoals we hierboven al zagen betekende *General Comment No.15*⁹ een mijlpaal op de weg naar een expliciete erkenning van een recht op water.

Inleiding

Het Comité begint met te stellen dat toegang tot water, veilig water, en in voldoende hoeveelheden, een van de basisvoorwaarden is voor een leven in menselijke waardigheid (cf. de Preambule van het VN-Handvest, waarin wordt gesproken over 'eerbied voor de waarde en de waardigheid van de menselijke persoon', op zijn beurt bevestigd in de Preambule van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens waarin het vertrouwen wordt uitgesproken in 'de inherente waardigheid' en 'de waardigheid en de waarde van de mens'). Het is dan ook een voorwaarde voor de verwezenlijking van alle andere mensenrechten. Toch worden we dagelijks gecon-

fronteerd met een ontkenning van het recht op water in de ontwikkelde zowel als in de ontwikkelingslanden: meer dan één miljard mensen hebben geen toegang tot veilig drinkwater, en vele miljarden anderen geen toegang tot water voor hygiënische verzorging (een eerste oorzaak van besmetting en ziekte).¹⁰

De juridische grondslag van het recht op water

Het Comité vindt de juridische grondslag van een recht op water op de eerste plaats in het IVESC Verdrag zelf, met name in de artikelen 11,1 en 12,1, gelezen in samenhang met andere rechten genoemd in de Universele Verklaring zoals het recht op leven. Maar ook in andere internationale verdragen zoals het Vrouwenverdrag en het Verdrag van de Rechten van het Kind, en in allerlei internationale verklaringen en andere normen en rapporten zoals die van de Special Rapporteur van de VN Subcommissie voor de bescherming en de bevordering van de Rechten van de Mens (zie daarover infra, onder V).

De inhoud van het recht op water

- Gebruik voor verschillende doeleinden.
Het Comité wijst erop dat water, behalve voor drinkwater, ook nodig is voor persoonlijke hygiëne en huishoudelijk gebruik (het recht op voedsel en het recht op gezondheid), voor landbouw (het recht op voedsel), voor milieuhygiëne (het recht op gezondheid) en voor culturele gebruiken (het recht op deelname aan de cultuur). Het recht op water hangt dus direct samen met, en is een cruciale voorwaarde voor, andere algemeen erkende mensenrechten.
- Het recht op water omvat vrijheden en rechten.
De vrijheden zijn: de ongehinderde toegang tot bestaande waterbronnen, zonder belemmeringen van welke aard ook (het afsluiten van de verbindingen, het vergiftigen of vervuilen van water ...). De rechten houden in het recht op aansluiting op een watersysteem, en een beheer daarvan dat het recht op water voor iedereen in gelijke mate verzekert.
- Een sociaal en cultureel goed.
Water dient te worden beschouwd als een sociaal en cultureel openbaar bezit, en niet alleen als een economisch product.
- Duurzaam Waterbeheer.
Water moet duurzaam worden beheerd, moet continu beschikbaar zijn en van goede kwaliteit.

Verplichtingen van de (146) Staten/Verdragspartijen

Onder de bepalingen van het Verdrag hebben de verdragspartijen een aantal fundamentele verplichtingen.

- Het gaat hier niet om een *progressive realization* zoals dat wel geldt voor bepaalde economische en sociale rechten, maar om verplichtingen met onmiddellijk effect: de implementatie van de artikelen 11,1 en 12,1 dient door de Staten zonder meer te worden verzekerd. Een regressie, of achteruitgang, op dit gebied dient te worden beschouwd als ongeoorloofd, en als een schending van het Verdrag.
- Staten dienen zich te onthouden van iedere vorm van direct of indirect ingrijpen die de verwezenlijking van het recht op water tegengaat, waaronder het arbitrair afsluiten van de watertoevoer, vervuiling van water door overheidsactiviteiten, het weigeren of verhinderen van het verstrekken van water tijdens gewapende conflicten.
- Staten dienen er tevens voor te zorgen dat derden niet tussenbeide komen in de toegang tot water, en dat het beheer van watersystemen door derden niet afdoet aan de hierboven genoemde verplichtingen.
- Ze dienen ook de ontwikkeling, de productie en het gebruik van de nieuwste technologieën te bevorderen en te steunen.
- Op internationaal vlak zijn Staten verplicht om het recht op water in andere landen te respecteren; dat wil zeggen geen embargo's, geen belemmering van de toegang tot water als een politiek drukkingsmiddel, geen grensoverschrijdende watervervuiling, ook niet door individuen of door de industrie. Met andere woorden, de Staat dient zich te onthouden van iedere actie die de verwezenlijking van het recht op water in andere landen beperkt of verhindert. In het kader van ontwikkelingssamenwerking dient aandacht te worden besteed aan de nodige technische en financiële middelen voor de verwezenlijking van het recht op water voor iedereen, aan waterbeheer, en aan waterhuishouding.
- Op nationaal vlak zijn de Verdragspartijen verplicht om aan allen, zonder onderscheid, het fundamentele recht op water te verzekeren door middel van wetgeving, beleid, en uitvoeringsbesluiten. Water moet voor iedereen betaalbaar zijn. De kwaliteit van het water moet continu worden verzekerd, dat wil zeggen dat controle moet worden uitgeoefend op vervuiling en dat die moet worden hersteld en bestraft. De mogelijkheid om klacht in te dienen moet worden verzekerd.

Het Comité spreekt in dit document een duidelijke en niet mis te verstane taal. Betekenis, omvang en inhoud, verplichtingen, consequenties van schendingen, ze worden klaar en scherp uiteengezet.

Maar nu rijst de vraag of deze (interpretatieve) tekst ook werkelijk bindend is voor de Verdragspartijen; met andere woorden of ze aan bepaalde verdragsbepalingen een nadere, bindende, betekenis geeft. Of ze echt een radicale stap vooruit betekent in het debat over een *recht op water*. Wel kan niet worden ontkend dat zich in de vakliteratuur, in internationale besprekingen, in bijvoorbeeld de nationale rapporten aan het Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten, in nationale wetgeving en rechtspraak, een duidelijke tendens aftekent naar een steeds grotere aanvaarding van een recht op water als een individueel en afdwingbaar recht. In het *Netherlands Quarterly of Human Rights* werd in de jaren 2005 en 2006 een uitputtende discussie gevoerd over alle aspecten van het probleem.¹¹ Daarin worden door de beide antagonistische tal van argumenten aangevoerd om hun enerzijds behoudende en anderzijds progressieve stellingen te onderbouwen. Argumenten die ons inziens eerder wijzen in de richting van een steeds verdergaande aanvaarding van een recht op water in al zijn consequenties.

Zo werd een recht op water opgenomen in de nationale wetgeving van een aantal landen, en wordt in deze bijdragen ook een aantal voorbeelden gegeven van nationale rechtspraak waarin een individueel recht op water wordt erkend. Een veel genoemd en geroemd voorbeeld is Zuid Afrika, waar in 1996 een in alle aspecten voorbeeldige wetgeving tot stand kwam, en waar zo'n 57% van de bevolking nu recht heeft op gratis water¹² terwijl meer vermogenden een hogere prijs betalen. Maar ook in een aantal andere landen, zoals Algerije, de DRC, Indonesië, Mauritanië, Burkina Faso, Ecuador, Oeganda, Oekraïne ... kwam een moderne waterwetgeving tot stand. Een veel geroemd voorbeeld is ook België, waar de sociale grondrechten in 1993 in de grondwet werden opgenomen en het recht op water, met name ook door Wallonië, Vlaanderen en Brussel, sindsdien expliciet werd erkend.

De internationale gemeenschap

Anderzijds is er de houding van een aantal ontwikkelde landen, zoals de Verenigde Staten, China, Japan, Australië, Saoedi Arabië ...), die niet zo ver wensen te gaan (gewoonlijk in verband met de kwes-

tie van de mogelijkheid van een privatisering van het waterbeheer). Dit werd met name duidelijk tijdens besprekingen die vanaf de jaren negentig werden georganiseerd door de *World Water Council*¹³ in *World Water Fora* die achtereenvolgens werden belegd in Marrakesh, 1997, Den Haag, 2000, Tokyo, 2003, en Mexico, 2006.

In deze fora komen alle aspecten van de waterproblematiek aan bod. Maar ondanks het feit dat de Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens, en de Directeur-generaal van de Wereldgezondheidsorganisatie, er al in Tokio bij de afgevaardigden op aandrongen de nodige aandacht te besteden aan het recht op water werd het niet opgenomen in de Slotverklaring.

Vooraf ook de afloop van de Conferentie van Mexico, 19-24 maart 2006, was voor velen een teleurstelling. De Voorzitter van de *World Water Council*, Loïc Flauchon, had verklaard dat het recht op water *an indispensable element of human dignity* was. En, in tegenstelling tot vorige fora, was er ditmaal een grote aandacht voor het onderwerp, dat in verschillende programmasessies en workshops aan bod kwam: *Securing the Right to Water, From the Local to the Global, Civil Society Perspectives, The Right to Water: what does it mean?* en *The Human Right to Water*. Er leek ook een brede consensus over te bestaan, vooral van de zijde van NGO's, kerken, en de vrouwencaucus.¹⁴ Desondanks werd het recht op water niet opgenomen in de Slotverklaring. Alleen in de Bijgevoegde Ministeriële Verklaring van Bolivia, Cuba, Uruguay en Venezuela wordt expliciet gezegd dat *Access to water with quality, quantity and equity, constitutes a fundamental human right*.¹⁵

Intussen in de VN

In de VN werd en wordt intussen verder gewerkt aan de ontwikkeling van een *recht op water*.

Zo werd in 2000 door de VN Subcommissie voor de Promotie en de Bescherming van de Rechten van de Mens een *Special Rapporteur voor Drinkbaar Water en Hygiëne* aangesteld om de kwestie van een recht op water in al haar facetten te onderzoeken.

Zijn eindrapport¹⁶ werd later nog aangevuld met een bijkomend rapport waarin specifieke richtlijnen worden neergelegd om het recht op de toegang tot water in praktijk om te zetten.¹⁷ Deze richtlijnen, die bijna letterlijk de tekst van *General Comment No. 15* volgen, werden door de Subcommissie aangenomen in augustus 2006.

Op 27 november 2006 werd daarop door de Mensenrechtenraad van de VN¹⁵ een verklaring aangenomen (Verklaring 2/104) over “Mensenrechten en toegang tot water”.

De Raad verwijst in deze tekst naar een aantal bestaande VN-Verdragen op het gebied van de mensenrechten, en naar bepalingen in een aantal VN-resoluties en verklaringen.

Meer specifiek wordt gerefereerd naar een voorbereidende tekst die werd opgesteld door de Special Rapporteur, de bovengenoemde *Guidelines*.

De Raad besliste eveneens¹⁹ om tot de VN-Hoge Commissaris voor de Mensenrechten het verzoek te richten een gedetailleerde studie op te stellen over de draagwijdte en de inhoud van relevante mensenrechtenverplichtingen zoals neergelegd in de verschillende instrumenten, die te maken hebben met de toegang tot veilig drinkbaar water en tot hygiëne. Deze studie, met de nodige conclusies en aanbevelingen zou, na overleg met Staten en andere belanghebbenden, aan de Raad worden voorgelegd tijdens zijn zesde zitting, die gehouden wordt van 10-28 september, en 10-14 december 2007.

Na het *Jaar voor Veilig Drinkwater* (2003) en het uitroepen van 22 maart tot *Wereldwaterdag* werd intussen het jaar 2008 door de Algemene Vergadering van de VN uitgeroepen tot het *Internationaal jaar van Water en Hygiëne*. Wordt vervolgd!

Conclusies

Uit dit alles kunnen we niet anders dan concluderen dat er een continue vooruitgang heeft plaats gehad, en nog heeft, in de nadere formulering, definiëring, en afbakening van een *recht op water* in het internationaal recht. Dit alles als een noodzakelijke premisse om een dergelijk recht ook in de nationale praktijk te verwezenlijken en afdwingbaar te maken. Het is duidelijk dat het Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten daarin een cruciale rol heeft kunnen spelen; misschien wel nooit vermoed, zoals Langford (19) oppert:

The General Comment stands as one of a number of authorities for the existence of the right to water in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. In the almost four years that have elapsed since the issue of the General Comment, the document has had perhaps more impact and influence than the drafters initially expected.

Noten

- 1 Uit de reeks verklaringen en verdragen die in de loop der jaren in de Verenigde Naties tot stand zijn gekomen bezien we: de Pacten: het *Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten* en het *Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten*; het *Verdrag voor de Uitbanning van alle Vormen van Discriminatie van de Vrouw*, en het *Verdrag inzake de Rechten van het Kind*. Ook belangrijke resoluties van de Algemene Vergadering en van de Commissie (nu de Raad) voor de Rechten van de Mens kunnen worden vermeld. Wegens plaatsgebrek moest het werk terzake van andere VN-Organisaties, zoals de Wereld Gezondheidsorganisatie, UNESCO, en de Voedsel- en Landbouw Organisatie buiten beschouwing blijven.
Voor een volledig bronnenoverzicht zie: Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE), Source No. 8, *Legal Resources for the Right to Water; International and National Standards*, Genève, COHRE, October 2003.
- 2 *Zonder water kan je niet leven. Daarom vloeit uit het 'recht op leven' ook het recht op water voort. En omdat rechten universeel zijn – anders dan veranderlijke 'noden' – zijn ze een collectieve verantwoordelijkheid: ze kunnen niet geprivatiseerd worden, niet worden ondergeschikt aan de logica van de markt*; Ricardo Petrella, in een interview op 20 maart 2007 ter gelegenheid van een bijeenkomst van MVBW, de Mondiale Vergadering van Verkozenen en Burgers voor Water (Assemblée Mondiale des Elus et des Citoyens pour l'Eau) te Brussel, 18-20 maart 2007. Indymedia.be.
- 3 Het was ook een van de grote agendapunten tijdens de belangrijke Derde VN Zeerecht Conferentie (United Nations Conference on the Law of the Sea, of UNCLOS III), die van 1973 tot 1982 werd gehouden.
- 4 *Mar del Plata Action Plan of the United Nations Water Conference*, Report of the United Nations Water Conference, Mar del Plata, 14-25 March 1977, Preamble, en Part one, chapter I, resolution II (UN Publication, Sales No. E.77.II.A.12).
- 5 Report of the *United Nations Conference on Environment and Development*, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992 (A/Conf.151/26/Rev.1).
- 6 Report of the *United Nations Conference on Population and Development*, Cairo, 5-13 September 1994, chap. I, resolution 1, annex.
- 7 *World Summit on Sustainable Development, Johannesburg Plan of Implementation, Chapter IV, Protecting and Managing the Natural Resource Base of Economic and Social Development*, United Nations, DESA, 2002.
- 8 ECOSOC resolution 1990/45, para. 10.
- 9 General Comment No. 15 (2002): *The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*.
UN DOC. E/C.12/2002/11, 20 January 2003.
- 10 WORLD HEALTH ORGANIZATION, *The Global Water Supply and Sanitation Assessment 2000*, Geneva, 2000, p.1, en UN COMMISSION ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT, *Comprehensive Assessment of the Freshwater Resources of the World*, New York, 1997, p. 3.
- 11 Zie voor een uitputtende discussie over alle mogelijke aspecten van dit probleem: S. TULLY, “A Human Right to Access Water? A Critique of General Comment No. 15” in: *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 23/1, 2005, pp. 35-63 en het antwoord van Malcolm LANGFORD, “Ambition that overleaps itself? A Response to Stephen Tully’s Critique of the General Comment on the Right to Water”, in *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 24/3, 2006, pp. 433-459, op zijn beurt in hetzelfde nummer gevolgd door Stephen

TULLY, "Flighty Purposes and Deeds: A Rejoinder to Malcolm Langford" (pp. 461-472) en Malcolm LANGFORD, "Expectation of Plenty: Response to Stephen Tully", (pp. 473-479).

Zie ook de daar geciteerde literatuur.

- 12 Zie in dat verband, naast de artikelen in noot (11): Jonathan VERSCHUUREN, *Recht op Water*, in H. HAVEKES, M. VAN RIJSWICK, Th. DRUPSTEEN: *Weids Water, Opstellen over Waterrecht*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2006, pp. 425-438, p. 430-432.
- 13 De World Water Council werd opgericht in 1996, in antwoord op de toenemende ongerustheid van de wereldgemeenschap over de waterproblematiek. Het doel is, om het bewustzijn van de problematiek te vergroten, een politiek engagement op de bouwen, en actie op alle niveaus op te starten om te komen tot een efficiënt waterbeheer op duurzame basis. Om de drie jaar worden bijeenkomsten, 'Waterfora', ingericht.
- 14 Over het algemeen dient er trouwens op gewezen dat in de hele discussie over een recht op water een niet te onderschatten rol is gespeeld door het middenveld: nationale en internationale NGO's zijn onmisbaar in het ontwikkelen van ideeën, in het aanbrengen van problemen bij de nationale

overheden en gerechtelijke instanties, en bij internationale organisaties en besprekingen, en in research en het verzamelen van informatie. In dit verband, en specifiek betreffende het hier behandelde onderwerp dient te worden genoemd het "Centre on Housing Rights and Evictions", COHRE, Genève. (www.cohre.org/water).

- 15 Slotverklaring en Final Report of the 4th World Water Forum, *Local Actions for a Global Challenge*, Mexico, 2006, p. 223. Het Vijfde World Water Forum wordt gehouden in 2009 in Istanbul.
- 16 *The relationship between the enjoyment of economic, social and cultural rights and the promotion of the realization of the right to drinking water supply and sanitation*, Final Report of the Special Rapporteur, El Hadji Guissé (E/CN.4/Sub.2/2002/20), 14 July 2004.
- 17 *Realization of the right to drinking water and sanitation*, Report of the Special Rapporteur, El Hadji Guissé (E/CN.4/Sub.2/2005/25), 11 July 2005.
- 18 Human Rights Council Decision 2/104, 27 november 2006.
- 19 LANGFORD, *op. cit.*, p. 479.

Verwoestijning bestrijden door een goed water- en bodembeheer

door Donald GABRIELS & Wim CORNELIS¹

Verwoestijning (desertificatie) is landdegradatie in aride, semi-aride en droge subhumide gebieden, veroorzaakt door de impact van mens en klimaat. De term slaat dus niet op het oprukken van bestaande woestijnen.

Om woestijnvorming oordeelkundig te kunnen bestrijden en te voorkomen moeten de oorzaken van het probleem gekend, herkend, en erkend zijn. Een belangrijke oorzaak is de overexploitatie van de natuurlijke hulpbronnen door de demografische druk. Daarenboven speelt ook *droogte* een cruciale rol in het behoud en de ontwikkeling van ecosystemen in de *droge* gebieden. *Droogte* betekent een (tijdelijke) waterschaarste of een tekort aan water voor plantaardige productie en ook voor huishoudelijk en industrieel gebruik.

In termen van biomassa-productie dringt een efficiënt gebruik van het plaatselijk en tijdelijk beschikbaar water zich op, dit met het oog op een duurzaam gebruik en behoud van het ecosysteem. De strijd tegen verwoestijning vereist dan ook lokale acties, rekening houdend met de behoeften van de lokale bevolking. Aldus speelt de mens een belangrijke rol zowel in de woestijnvorming als in de bestrijding ervan.

Een drastische vermindering van de biomassa in het landschap verandert niet alleen het microklimaat en de hydrologie, maar tevens de kwaliteit van de bodem, een belangrijke factor in de productie en het herstel van die biomassa. Verwoestijning impliceert zowel bodemdegradatie, als achteruitgang van vegetatie en vermindering van de biodiversiteit. Bodemdegradatie kan diverse vormen aannemen. De voornaamste vormen in aride, semi-aride en droge subhumide gebieden zijn: watererosie, winderosie, fysieke achteruitgang (bodemverdichting, verslemping, korstvorming, sodificatie, zelfs wateroverlast) en chemische achteruitgang (verlies aan voedingsstoffen, verzilting).

Het bestrijden van bodemdegradatie is cruciaal in het geheel van een geïntegreerd duurzaam bodem- en waterbeheer.

Omwille van de druk die gelegd wordt op efficiënt watergebruik kan worden gezocht naar middelen en technologieën om bijvoorbeeld via captatie van re-

genwater de hydrologische processen in de bodem optimaal te regelen ten gunste van de plantengroei.

Vlaams onderzoek over water- en bodembeheer in droge gebieden

Een aantal studies en projecten door de Vakgroep Bodembeheer en Bodemhygiëne van de Gentse Universiteit in dit verband uitgevoerd tonen aan dat traditionele technologie en moderne kennis kunnen samengaan, maar dat eveneens traditionele kennis kan worden aangevuld met moderne technologie.

In het Zeus-Koutine hydrografisch bekken in het zuidoosten van Tunesië (nabij Médenine) werd samen met het *Institut des Régions Arides* een impactstudie uitgevoerd naar traditionele wateropvangsystemen, de zogenaamde *jessour* (foto 1) bestaande uit een helling (impluvium) voor het opvangen van regenwater, een terras waarop de planten groeien en een dijk die het afloeiwater en het getransporteerde sediment tegenhoudt. Het klimaat is er van het aride mediterrane type met een gemiddelde jaarlijkse neerslag tussen 100 en 200 mm. Deze studie sluit aan bij het SUMAMAD-project (*Sustainable Management of Marginal Drylands*), dat wordt gefinancierd door het *Unesco/Flanders Trust Funds*, en bij het onderzoeksproject WAHIA (*Water Harvesting Impact Assessment*), met steun van de Europese Unie. Een van de doelstellingen van het project was na te gaan of er in het kleine Amrich-stroombekken meerdere terrassen zouden kunnen worden aangelegd om voldoende regenwater te kunnen opvangen voor de teelt van olijfbomen.

FOTO 1 – Een jessr (meervoud: jessour) is een traditioneel Tunesisch systeem om afloeiwater van de helling (impluvium) op te vangen en te stockeren in een terras waar olijfbomen (of gewassen) kunnen groeien.

In het kader van een VLIR-EI (Vlaamse Interuniversitaire Raad-Eigen Initiatieven) project wordt de invloed van verschillende bodembewerkingen op de vochtvoorraad in de bodem (waterbalans) nagegaan op gehelde percelen in het noordoosten van het Chinese leemplateau (nabij de oude Chinese hoofdstad Luo Yang in de He Nan-provincie). Het klimaat is er van het semi-aride type met een gemiddelde jaarlijkse neerslag tussen 550 en 850 mm, en een jaarlijkse potentiële evaporatie tussen 1250 en 1850 mm, resulterend in een jaarlijks watertekort om een tweede gewas, zoals aardnoten na wintertarwe, te kunnen telen. Het komt er dus op neer om met conserveringslandbouw (minimale bodembewerking) meer water in de bodem op te slaan.

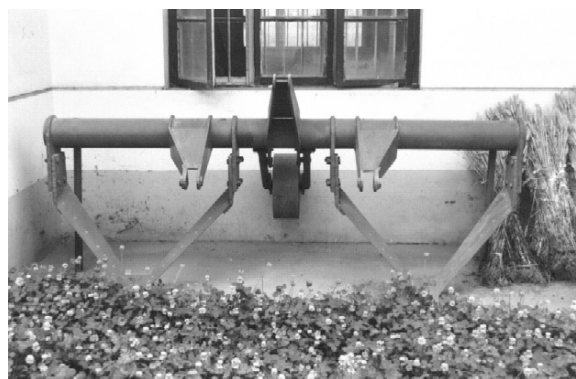

FOTO 2 – De dubbele V-type 'diepwoeler' van Chinese makelij.

FOTO 3 – De diepwoeler aan het werk in de stoppel van wintertarwe nabij Henan Provincie, China)

Uit de verschillende bodembewerkingen die werden uitgevoerd kon worden aangetoond dat met een diepe grondbewerking waarbij de grond niet wordt gekeerd en de strolaag als bedekking op het veld wordt gehouden, na de oogst van wintertarwe meer water in de bouwvoor kon worden opgeslagen, doordat de evaporatie wordt verminderd. Evenwel dient te wor-

den opgemerkt dat de lokale boeren traditioneel geen stro op het veld achterlaten vermits deze moet dienen als voeder voor de dieren. Toch zijn de landbouwers overtuigd van het nut van niet-kerend ploegen en werd zelfs een lokale diepgronder (V-ploeg) ontworpen en momenteel gepromoot (foto 2 en 3). Bijkomend voordeel van deze bodembewerkingen is dat het verlies aan bodem en voedingsstoffen via watererosie zeer sterk wordt beperkt.

Onderzoek aan het CAZALAC (Watercentrum voor de aride en semi-aride zones in Latijns-Amerika en de Caraïben), in La Serena, Chili, wordt eveneens gesteund door het *Unesco/Flanders Trust Funds* en de Universiteit Gent. Een van de projecten heeft als thema de optimale afstand te bepalen tussen opvanggrachten en dit voor herbebossing in droge stenige bodems (foto 4) in een gebied met een gemiddelde jaarlijkse neerslag van 80 mm.

FOTO 4 – Wateropvanggrachten op stenige hellingen in een semi-aride streek in Chili

in het noorden (omgeving Mekelle) (foto 6).

FOTO 5 – Opvanggrachten met *Prosopis juliflora* in een herbebossingproject op de Kaapverdische eilanden

FOTO 6 – Met een 'permeameter' wordt de waterdoorlatendheid (permeabiliteit) van de bodem gemeten op een proefterrein in Mekelle (Ethiopië)

Ervaring werd eerder opgedaan uit studies uitgevoerd in het kader van een FAO-project op de Kaapverdische eilanden, gekenmerkt door korte meer intense regenbuien met een totale jaarlijkse neerslag variërend tussen 100 en 500 mm. Microterrassen werden aangelegd om regenwater te captureren op lichte of sterk hellende terreinen en dit voor de groei van *Parkinsonia aculeata* en *Prosopis juliflora* (foto 5)

Verder is de vakgroep actief in studies rond bodem- en waterconservering in functie van een verhoogde gewasproductie (o.a. teff, *Eragrostis tef*, en bonen, *Phaseolus vulgaris*) in Ethiopië, zowel via een VLIR-El-project (Vlaamse Interuniversitaire Raad-Eigen Initiatieven) in het oosten van het land (omgeving Alemaya), als in het kader van een VLIR-IUS (VLIR-Institutionele Universitaire Samenwerking)

Verder wordt doctoraalonderzoek rond verwoestijning, het voorkomen en het bestrijden ervan gevoerd door onderzoekers uit Kenia, Tunesië, Marokko, Syrië en Iran.

Vlaanderen draagt zeker haar steentje(s) bij tot het vervullen van de 7de Millenniumdoelstelling van de VN om onder andere het verlies aan natuurlijke

hulpbronnen te beperken en te voorkomen door maatregelen te nemen tegen bodemdegradatie en woestijnvorming, door herbebossing en behoud van biodiversiteit in gebieden met een jaarlijks tekort aan water. In deze droge gebieden wonen maar liefst meer dan 2 miljard mensen.

Noot

- 1 Vakgroep Bodembeheer en Bodemhygiëne, International Centre for Eremology, Universiteit Gent.
donald.gabriels@UGent.be en wim.cornelis@UGent.be.

Nieuws in het kort

door Neri SYBESMA-KNOL
met bijdragen van Cedric RYNGAERT

Verklaring inheemse volkeren aangenomen

Op 13 september werd door de Algemene Vergadering de langverwachte *Verklaring inzake de Rechten van Inheemse Volkeren* aangenomen, op aanbeveling van de Mensenrechtenraad die een ontwerptekst al op 29 juni 2006 had goedgekeurd. Het vergde echter nog maanden van onderhandelingen om daar de scherpste kantjes van af te slijpen en de tekst voor een groter aantal landen aanvaardbaar te maken.

De Verklaring (het gaat hier niet om een verdrag, dus is het geen bindende tekst) erkent in 46 artikelen de collectieve én individuele rechten van mensen die behoren tot een inheemse of autochtone bevolkingsgroep (zo'n 340 miljoen wereldwijd). Zij bezitten alle rechten en vrijheden die zijn neergelegd in het VN-Handvest, in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, en in het algemeen in het internationale mensenrechtenrecht. Zo zijn het recht op zelfbeschikking en het recht om de eigen politieke status te bepalen in de Verklaring opgenomen.

Er zijn echter ook enkele meer specifieke bepalingen; zo worden uitdrukkelijk genoemd:

het recht om niet te worden onderworpen aan gedwongen assimilatie, en het recht om niet te worden beroofd van hun identiteit als een apart volk, van hun culturele waarden en van hun etnische identiteit. Inheemse volkeren hebben recht op hun eigen territorium, gronden en natuurlijke rijkdommen. Gedwongen *relocatie* is verboden. Inheemse volkeren hebben het recht om op alle mogelijke manieren (tradities, culturele manifestaties, onderwijs, media ...) hun eigen cultuur in stand te houden. Ze hebben ook het recht om, over staatsgrenzen heen, contacten te onderhouden met mensen van hun eigen volk, of met anderen.

De Verklaring heeft een lange voorgeschiedenis. Al vanaf 1982 was er in de VN-Sub-Commissie een *Special Rapporteur* en een Werkgroep voor Inheemse Volkeren aan het werk. Een van de eerste taken van de Werkgroep was het opstellen van een tekst over de rechten van Inheemse Volkeren. Een van de moeilijkheden was echter te komen tot een definitie. Het gaat hier niet om gewone minderheden, maar om groepen met een heel eigen identiteit en cultuur, die ze zelf wensen te behouden en te beschermen.

In 1994 kwam er een eerste ontwerpverklaring tot stand, en de Algemene Vergadering riep het decennium 1995-2004 uit tot *Decennium van de Inheemse Volkeren*. Een tweede decennium werd uitgeroepen van 2005 tot 2015. In 2000 werd door ECOSOC ook een *VN-Permanent Forum voor Inheemse Zaken* opgericht, dat bestaat uit 16 onafhankelijke deskundigen, waarvan er acht worden gekozen door regeringen, en acht, die de inheemse volkeren vertegenwoordigen, door de President van ECOSOC worden benoemd uit de verschillende socio-culturele regio's.

Een aantal landen stond echter vanaf het begin weigerachtig tegenover het opnemen van *collectieve rechten*, het erkennen van een recht op zelfbeschikking, en van andere meer specifieke rechten van inheemse volkeren: zo bleef de situatie van de Maori's in Australië en Nieuw Zeeland, of van de Inuit in Canada, een eigenlijk nooit opgelost en permanent binnenlands probleem.

Ban Ki-moon verwees in dat verband nu wel naar *een historisch moment, waar Lidstaten en inheemse volkeren zich hebben verzoend met hun pijnlijke verleden, en samen voort willen gaan op de weg naar mensenrechten, rechtvaardigheid en ontwikkeling voor allen*. Maar Australië, Canada, Nieuw Zeeland en de Verenigde Staten stemden uiteindelijk tegen de resolutie, en 11 anderen onthielden zich van stemming.

De negende conferentie van de VN over de standaardisering van aardrijkskundige namen

Van 21 tot 30 augustus werd in New York voor de negende maal een VN-Conferentie belegd over de standaardisering van aardrijkskundige namen. Meer dan 300 afgevaardigden uit 91 landen kwamen er bijeen om te spreken over de internationale normen die werden opgesteld voor een nauwkeurig en consistent gebruik van de namen van landen en steden.

Aan dit probleem wordt in de VN al sinds de zestiger jaren gewerkt. Toen werd onder de auspiciën van ECOSOC een werkgroep opgericht: de Groep van Deskundigen voor Geografische Namen (*UN-GEGN: UN Group of Experts on Geographical Names*). Doel was de standaardisering van de schrijfwijze van aardrijkskundige namen op nationaal en internationaal vlak.

UNGEGN heeft 10 werkgroepen en 22 geografisch-linguïstische afdelingen (denk aan de problemen met verschillende talen en schrijfwijzen; de correcte en consistente omzetting van bijvoorbeeld Chinese, Russische of Arabische namen in Latijns schrift ...). Om de vijf jaren komt een Conferentie van Lidstaten bijeen om meer algemene beleidslijnen uit te zetten en zaken te bespreken zoals de oprichting van nationale diensten, het inrichten van speciale opleidingsprogramma's, en problemen in verband met het behoud van aardrijkskundige namen in lokale en regionale talen.

In de loop der jaren is het belang van een internationale algemene standaardisering alleen maar toegenomen: geografische namen zijn nu meer dan alleen maar aanduidingen op een landkaart. Ze zijn een belangrijk, en zelfs onmisbaar, element geworden in een ruimtelijk georganiseerd informatiesysteem. Zo worden volgens UNGEGN-voorzitter Helen Kerfoot de digitale aspecten almaar belangrijker. Tijdens de Conferentie werd dat ook naar voren gebracht, onder meer door afgevaardigden van de VN-*Statistics Division*, van de Wereldgezondheidsorganisatie, van *Google Earth*. Zij maakten duidelijk dat een uniform en consistent gebruik van geografische namen een cruciale voorwaarde is voor het verzamelen van accurate en up-to-date data via satellietbeelden. En dergelijke gegevens zijn dan ook weer onontbeerlijk voor het opstellen van statistieken, voor het verschaffen van humanitaire hulp, of voor de politieke besluitvorming op regionaal en nationaal niveau. En,

dichter bij huis, voor de werking van ons aller GPS-systeem!

Onlangs werd door UNGEGN een *Technische Handleiding voor de Standaardisering van Aardrijkskundige Namen* opgesteld, samen met een wereldwijde database waarin de namen van alle landen, en van steden met meer dan 100.000 inwoners, zijn opgenomen. De publicatie was in handen van de *Statistics Division* van het *Department for Economic and Social Affairs*, DESA, van de VN.

(Meer over UNGEGN op <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo>)

Nieuws van de internationale tribunalen

door Cedric RYNGAERT

Hariri-tribunaal

Op 17 augustus 2007 antwoordde de Nederlandse regering positief op een verzoek van de VN om het Speciaal Tribunaal voor Libanon in Den Haag te huisvesten. Dit tribunaal moet onder meer de verantwoordelijken voor de moord op de voormalige Libanese premier Rafik Hariri in 2005 vervolgen. Het tribunaal zal wellicht pas volgend jaar operationeel zijn. Ongeveer 30 miljoen dollar zal nodig zijn om de kosten van het tribunaal gedurende het eerste jaar te dekken. De Belgische magistraat Serge Brammertz leidt nog steeds het onderzoek naar de moord op Hariri. Op 14 juni 2007 diende hij zijn ontslag in als adjunct-aanklager voor het onderzoek bij het Internationaal Strafhof.

Cambodja-tribunaal

Op 18 juli 2007 dienden de aanklagers van het Cambodja-tribunaal hun vervolgingsverslag in bij de onderzoeksrechters. De aanklagers identificeerden vijf niet nader genoemde verdachten die verantwoordelijk zouden zijn voor het begaan van ernstige misdaden ten tijde van het Rode Khmer-bewind (1975-1979). Op 31 juli 2007 stelden de onderzoeksrechters Duch, het hoofd van de beruchte Tuol Sleng-gevangenis in Phnom Penh, in verdenking voor misdaden tegen de mensheid. Zij namen Duch tegelijk in hechtenis.

Speciaal Hof voor Sierra Leone

Op 19 juli 2007 veroordeelde het Speciale Hof voor Sierra Leone drie leden van de *Armed Forces Revol-*

utionary Council van Sierra Leone tot lange gevangenisstraffen voor oorlogsmisdaden en misdaden tegen de mensheid begaan tijdens de burgeroorlog in Sierra Leone. Op 2 augustus 2007 veroordeelde het Speciale Hof ook twee voormalige leiders van de *Civil Defence Forces* militie voor oorlogsmisdaden. Het waren de eerste veroordelingen door het Speciale Hof.

Internationale dag voor alfabetisering

774 miljoen volwassenen kunnen lezen noch schrijven, en twee op de drie daarvan zijn vrouwen. Meer dan 72 miljoen kinderen vinden niet de weg naar school en nog veel meer kinderen zitten veel te onregelmatig in de klas. En wie toch leert lezen en schrijven, riskeert die vaardigheden te verliezen bij gebrek aan de nodige lectuur. Al in 1966 werd 8 september door de Unesco uitgeroepen tot *alfabetiseringsdag*. Dat grote analfabetisme levert immers moeilijkheden op alle gebieden. Zo kan zelfs de gezondheid er onder lijden. Want wie niet kan lezen of schrijven heeft minder medische informatie, raakt moeilijker aan medische hulp, doet minder aan preventie of aan familieplanning en stuurt kinderen minder naar school. En zo is de negatieve cirkel rond: deze kinderen zijn extra kwetsbaar want op hun beurt minder op de hoogte van hun gezondheidsbehoeften.

Het levensbelangrijke verband tussen alfabetisme en gezondheid is dit en volgend jaar het thema van het *Alfabetiseringsdecennium*, en op dit ogenblik ook van de Internationale Alfabetiseringsdag die van 10 tot 12 september werd gevierd in Bamako (Mali). Unesco reikte er de Alfabetiseringsprijzen 2007 uit aan vijf laureaten uit China, Nigeria, Senegal, Tanzania en de Verenigde Staten. In de VS tracht het winnende initiatief kinderen uit arme gezinnen die op school dreigen te falen op te sporen in buurtklinieken, hospitalen en publieke gezondheidsvoorzieningen. In Tanzania gaat het project om kinderboeken die de lokale talen en de eigen boekproductie promoten.

(Voor meer, zie het Alfabetiseringsportaal van Unesco)

Benoemingen e.d.

Joegoslavië-Tribunaal: Carla del Ponte vertrekt

UN Photo 140473

De ambtstermijn van de Hoofdaanklager van het Joegoslavië-Tribunaal, de Zwitserse Carla del Ponte (60) liep op 15 september, na acht jaar, af. Maar omdat haar beoogde opvolger, de Belgische jurist Serge Brammertz zoals het er nu uitziet nog niet klaar zal zijn met zijn onderzoek naar de moord op de Libanese premier Rafik Hariri, blijft del Ponte nog een paar maanden aan het werk bij het Tribunaal. Met haar team heeft ze ruim zestig aanklachten geformuleerd met betrekking tot ernstige schendingen van de mensenrechten in het voormalige Joegoslavië. Eerder was ze ook Hoofdaanklager bij het Rwanda-Tribunaal. Ze staat dag en nacht onder bewaking, en wil nu terug naar *het normale leven*. De VN benoemen nu een nieuwe Hoofdaanklager voor het Tribunaal, dat zijn werkzaamheden overigens in 2010 moet hebben afgerond: in 2003 besliste de Algemene Vergadering dat alle aanklachten moesten zijn geformuleerd voor het einde van 2004, alle processen in eerste aanleg moeten zijn afgerond voor eind 2008; en alle zaken in hoger beroep moeten zijn afgesloten vóór eind 2010.

Chris van den Wyngaert gehuldigd

Op 7 september verleende de Bond van Oud-studenten van de VUB het erelidmaatschap aan Chris Van den Wyngaert, oud-student (Licentiaat in de Rechten 1974) en wetenschappelijk medewerker (Doctor in de Rechten 1979) aan de VUB.

Chris Van den Wyngaert is sinds 1985 verbonden aan de Universiteit Antwerpen als hoogleraar Strafrecht en Strafvordering, en Internationaal Strafrecht.

Ze was *visiting Professor* aan de Universiteit van Stel-

lenbosch in Zuid Afrika, en is doctor honoris causa van de Universiteit van Uppsala, Zweden.

Van 2000-2002 was ze rechter *ad hoc* (een rechter die voor één speciale zaak zetelt in het Hof) in het Internationaal Gerechtshof in Den Haag, in de zaak Yerodia, van de DRC tegen België. In 2003 werd ze rechter *ad litem* in het Joegoslavië-Tribunaal, en in 2005 werd ze benoemd tot permanent rechter. In 2006 werd haar door de Liga voor de Rechten van de Mens de Prijs voor de Rechten van de Mens toegekend.

Behalve voor haar schitterende carrière en haar indrukwekkende lijst van publicaties op het gebied van het nationale, Europese, en internationale strafrecht, werd Van den Wyngaert geprezen voor de (vaak vrijmoedige) wijze waarop ze een unieke bijdrage heeft geleverd tot de progressieve ontwikkeling van het recht. Zo werd in herinnering gebracht hoe zij zich, op nationaal vlak, in de episode van het *Spaghettiarrest* van het Hof van Cassatie in 1996 in woord en geschrift verzette tegen een te enggeestige interpretatie van de regels van het Belgische strafprocesrecht.

Maar vooral ook in haar *dissenting opinion* bij het arrest van het Internationaal Gerechtshof in de zaak Yerodia verdedigde ze een progressieve interpretatie van het internationale recht betreffende de bestraffing van oorlogsmisdadigers.

België had tegen de Minister van Buitenlandse Zaken van de DRC een internationaal aanhoudingsbevel uitgevaardigd, wat door de DRC werd bestreden: de DRC voerde onder meer de immuniteit aan van staatshoofden en regeringsleiders en andere leden van een regering. In zijn uitspraak stelde het Hof België in het ongelijk. Maar Van den Wyngaert voerde in haar betoog aan hoezeer het Hof een formele en behoudende koers had gevaren, en geen enkele, of alleszins niet voldoende, rekening had gehouden met *the whole recent movement in modern international criminal law towards recognition of the principle of individual accountability for international core crimes*, ontwikkelingen in de doctrine en in de *opinio iuris* betreffende de bestraffing van oorlogsmisdadigers. Met name wees ze op de belangrijke bijdrage van niet-gouvernementele organisaties tot de vorming van het (internationaal) strafrecht. Zo leverde ze in theorie en praktijk een bijdrage aan wat men zou kunnen noemen het *sluutstuk* van het mensenrechtenrecht: na de definiëring van de rechten van de mens, en de verwezenlijking van de rechten van

de slachtoffers van mensenrechtenschendingen, nu tenslotte ook het einde van de straffeloosheid van de daders.

Een nieuwe speciale gezant van de Secretaris-generaal voor Darfur

Op 4 september kondigde Ban Ki-moon aan dat Ashraf Jehangir Qazi, tot nu toe zijn persoonlijke gezant voor Irak, Jan Pronk zal opvolgen als zijn Speciale Gezant voor Soedan. Qazi is afkomstig uit Pakistan; hij werd geboren in 1942 en was lange jaren werkzaam in de diplomatieke dienst van zijn land (hij was ambassadeur in de VS, Rusland, China, Syrië, India, en de vroegere DDR) tot hij in 2004 in dienst trad bij de VN.

UN Photo 140905

In de loop van september bracht Qazi al een kennismakingsbezoek aan de regio en aan Soedan om de situatie ter plaatse te onderzoeken voordat de massale gezamenlijke VN-Afrikaanse Unie vredesmissie van start gaat. Deze missie, UNAMID, omvat als ze volledig is ontplooid een 26 000 man. Ze zal specifiek tot taak hebben een einde te maken aan het geweld in Darfur, de Westelijke provincie van Soedan. In het zuiden van het land is een andere vredesmissie actief: UNMIS, die belast is met de implementatie van de bestandsovereenkomst van januari 2005 die een einde moest maken aan een andere burgeroorlog in het land, die al meer dan 20 jaar duurt.

Anders globaliseren Mensenrechten, milieu en internationale handel Cedric Ryngaert

Globalisering is een proces waarbij de wereld steeds meer met elkaar verbonden raakt. Globalisering heeft grote voordelen. Maar er zijn ook gevaren aan verbonden. Zo dreigen arbeid, mensenrechten en milieu het slachtoffer te worden van een ongebreidelde economische expansiedrang. Dit boek gaat op zoek naar hoe een 'andere' globalisering zich kan voltrekken. Het gaat in een eerste deel na hoe multinationals ertoe gebracht kunnen worden zich maatschappelijk verantwoord te gedragen, met name in ontwikkelingslanden. Een tweede deel gaat na hoe de vrijhandelsregels afgesproken in de Wereldhandelsorganisatie verzoend kunnen worden met duurzame ontwikkeling. Het boek richt zich op iedereen die wil begrijpen wat de mogelijkheden zijn om het proces van globalisering en li-

beralising aan regels te onderwerpen ter vrijwaring van de waarden die ons dierbaar zijn.

ISBN 978 90 334 65970

168 blz.

€ 19,80

CEDRIC RYNGAERT DOCEERT INTERNATIONAAL RECHT AAN DE UNIVERSITEIT UTRECHT. HIJ IS ONDERZOEKSMATIG VERBONDEN AAN HET INSTITUUT VOOR INTERNATIONAAL RECHT EN HET CENTRE FOR GLOBAL GOVERNANCE STUDIES VAN DE K.U. LEUVEN, EN AAN DE NEDERLANDSE ONDERZOEKSSCHOOL MENSENRECHTEN.

BESTELBON

Stuur, fax of email bijgevoegde bestelbon naar Uitgeverij Acco, Brusselsestraat 153, 3000 Leuven (België),
 Fax: 016/62 80 01, Tel: 016/62 80 00, E-mail: uitgeverij@acco.be. Het boek is eveneens verkrijgbaar in de boekhandel.

(IN TE VULLEN IN HOOFDLETTERS)

Naam en voornaam / Firma: _____

Adres: _____

Postcode: _____

Woonplaats: _____

Telefoon: _____

BTW-nr: _____

Bestelt hierbij _____ ex. Anders globaliseren aan € 19,80 (verzendkosten worden aangerekend) en wacht op de factuur.

Datum: _____ Handtekening: _____

De gegevens op deze bon zijn bestemd voor intern gebruik door Uitgeverij Acco.

De wet op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer voorziet het toegangsrecht tot de gegevens en het verbeteren ervan.

of bestel via: www.uitgeverij.acco.be

REGIONAAL
INFORMATIECENTRUM
VAN DE VERENIGDE NATIES
RÉSIDENCE PALACE
Blok C2, 7de en 8ste verdieping
Wetstraat 155
1040 Brussel - België
T. +32 (0)2 788 84 84
F. +32 (0)2 788 84 85
info@unric.org
www.unric.org

VN-KANTOREN
VOOR BELGIË

VERENIGDE NATIES UN OFFICE

Brussel
T.+32-2-513-22-51
www.un.org

UNHCR

Bureau van de Hoge
Commissaris van de
Verenigde Naties voor
Vluchtelingen
Regionaal Bureau voor
België, Luxemburg en
de Europese Instituties
T.+32-2-649-01-53
belbr@unhcr.org
www.unhcr.org

FAO

Voedsel- en Landbouw-
organisatie Verbindingsbureau
met de EU en België
T.+32-2-204-07-40
fao_lobr@fao.org
www.fao.org

ILO

Internationale
Arbeidsorganisatie
Bureau voor de Europese
Unie en de Beneluxlanden
T.+32-2-736-59-42
brussels@ilo.org
www.ilo.org

UNICEF

Kinderfonds van de VN
T.+32-2-513-22-51
brussels@unicef.org
www.unicef.org

IMF

Internationaal Monetair Fonds
Bureau te Brussel
T.+32-2-289-28-40
www.imf.org

UNIDO

Organisatie van de
Verenigde Naties voor
Industriële Ontwikkeling
T.+32-2-511-16-90
office.brussels@unido.org
www.unido.org

UNAIDS

Gezamenlijk VN-programma
inzake HIV/Aids
T.+32-2-502-98-25
haveauxd@unaids.org
www.unaids.org

UNODC

Bureau van de VN voor
Drugs en Criminaliteit
T.+32-2-289-51-75
piero.bonadeo@unodc.org
www.unodc.org

UNU

Universiteit van de VN
T.+32-50-47-11-00
pvantorre@cris.unu.edu
www.cris.unu.edu

UNDP

Ontwikkelingsprogramma
van de VN
T.+32-2-505-46-20
undp.brussels@undp.be
www.undp.org

WFP

Wereldvoedselprogramma
T.+32-2-500-09-10
WPF.Brussels@wfp.org
www.wfp.org

UNEP

Milieuprogramma van
de VN Verbindingsbureau
voor de Europese Unie
T.+32-2-213-30-50
info@unep.be
www.unep.org

WHO

Wereldgezondheids-
organisatie
T.+32-2-506-46-60
postmaster@who-eu.be
www.who.int

UNFPA

Bevolkingsfonds van de VN
T.+32-2-550-18-30
UNFPA-brussels@unfpa.be
www.unfpa.org

WIPO

Wereldorganisatie voor
Intellectuele Eigendom
T.+32-2-213-14-40
bucob@wipo.int
www.wipo.int

UN-HABITAT

Programma van de Verenigde
Naties voor Menselijke
Nederzettingen
Verbindingsbureau met
de Europese Unie en België
T.+32-2-503-35-72
unhabitat.admin@skynet.be
www.unhabitat.org

WERELDBANK

T.+32-2-552-00-52
infobrussels@worldbank.org
www.worldbank.org